

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԷՍԻԼ ՍՈՒՎԵՍԴՐԻ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՎԵՊԵՐԸ

ԳԱԶԶԻԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԻՆ

ԱԶԱՏ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱՄ

ՎԵՐՆԱ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1864

ԼԿՐԱՐ

713

ԵՄԻՆ ՍՈՒՎԵՍԴՐԻ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՎԵՊԵՐԸ

ԱՆՐԱՐ

12009

713

20 APR 2006 137

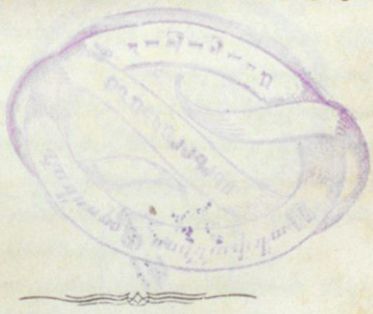
Այն

ԷՍԻԼ ՍՈՒՎԷՍԴՐԻ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՎԵՊԵՐԸ

ՔԱՂՂԻԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԷՆ

ԱԶԱՏ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ

ՎԻԷՆԱ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1864

0015 994 0 0

724057410 8424

(3758)
41

(3758)
41

h\$ 708

ԷՄԻԼ ՍՈՒՎԷՍԴՐԻ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՎԵՊԵՐԸ

Ա. ՎԷՊ

ՍԵՒ ԹԵՐԹ ԱՆՍԷԼԸ

Ա.

Աս պատմութեան պատահած ժամանակը Հաւրի ու Փարիզի մէջ դեռ երկաթուղի չէր շինուած, շոգեկառաց գործածութիւն չկար: Չիերու հին ճամբուն վրայէն, ճեպընթաց կառքերով, սայլերով, վառ չերով անդադար երթեւեկութիւն կ'ըլլար: Ճամբուն գրեթէ ամէն անկիւնը գինետուններ կային, ուր կառապանները կը մտնէին զօրութիւն ստանալու՝ իրենց ձիերուն յոգնելուն համար, որոնք գինետան դրան առջեւը շունչ կ'առնուին:

Ճշգիւ աս բանս կ'ընէր ճամբուն մէկ ծայրը կեցող հին երկանիւ կառքի մը կառապանը: Չիերուն ոգի առած ժամանակը՝ ինք գինետուն մը մտած՝ բարկ օղի կը խմէր: Աս մարդուն յողգող հայեցողաւորքը, ինքնաշարժ քմծիծաղն ու դեղեւացող քալուածքն, ըստ բաւականին կը ցուցնէին թէ նոյն գինետունը չեկած՝ քանի մը անգամ այնպիսի տեղեր խոտորած է: Կառապանն օղւոյն երկրորդ կամ կարելի է եր-

րորդ գաւաթը պարպած ատեն, պանդոկապետը ստոր-
երկրեայ գինւոյ շտեմարանէն ելաւ, եւ իր սովորա-
կան յաճախորդը ճանչնալով, Նայէ, Յակոբն է, ը-
սաւ: Ի՛նչպէս ես, ծերունիս:

Կառապանը ետեւ դարձաւ եւ թանձր ձայնով
մը, Հա՛, հա՛, մէկալը, պատասխանեց: Աղէկ
շնորհակալ եմ, բարեկամ շատ աղէկ եմ. իսկ
դո՞ւն . . . : Աս ի՛նչ տաք է, հո՛, հո՛:

Ուրեմն Փարիզ կ'երթաս, հարցուց պանդո-
կապետը:

Չէ . . . ես՝ չէ . . : Գացողն Ամերիկացի մըն է,
պատասխան տուաւ Յակոբ ծիծաղելով. հարուստ
մարդ մը . . . որն որ կ'աճապարէ . . . : Ասոր ապա-
ցոյց. վերջին իջեւանէն ելած ատեննիս, երկու ձիե-
րէս զատ՝ ուրիշ երրորդ ձի մ'ալ վարձել տուաւ ին-
ծի ինչպէս կ'ենթադրուի՝ իր ծախքովը:

Ճեպընթաց կառքով ինչո՞ւ չ'երթար, կրկնեց
պանդոկապետը:

Ինչո՞ւ. վասն զի . . . ինչպէս կ'ըսէ մէկալը. Երբ
որ գաւաթը լեցուն է, ալ մէջն ուրիշ բան չ'ընդու-
նիր: Հը՛, հը՛, հը՛: Բայց տրտնջելու պատճառ չու-
նի զինքը իշխանի մը պէս կը տանիմ, ձիերը
միշտ ընդոստ քալեցընենով անոր համար ալ
տաքցած եմ: . . . : Գաւաթ մ'ալ խմենք. մարդ պէտք
է ծարաւն անցընէ:

Աս միջոցիս դուրսը ձայն մը լսուեցաւ, որն որ
օտար լեզուաւ բարկութեան խօսքեր կ'արձակէր:
Պանդոկապետն ու իր մանչը զարմացած՝ ետեւնին
դարձան. իսկ Յակոբ սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ
եւ աչուրները կէս մը գոցելով, Մտիկ մ'ընէք, ըսաւ,
իմ ճամբորդս է: Սուոր նայէ, ինք տեղը շուտով կ'ու-

զէ եղեր հասնիլ. ինծի ի՞նչ. ես անոր համար պիտի
չզոյնանամ մի: Աս Ամերիկացէն եկող Պարոնները գայ-
լու պէս կատաղի են . . . : Բայց հոգս է. ստակս
կանխիկ առած եմ:

Ար հասկընամ, ըսաւ պանդոկապետը, կառա-
պանին զուարթութեան հետեւելով. բաստ ալ կը
բռնեմ, չար ծեր, որ զինքն անպիտան կառքովդ տա-
նելու համար՝ այնչափ ստակ առած ես, որչափ ճեպ-
ընթաց կառքին պիտի վճարէր:

Հապա, հապա, ի՞նչ կայ եղեր, պատասխանեց
կառապանը. վասն զի . . . ինչպէս կ'ըսէ մէկալը. Մարդ
ծարուած ժամանակ՝ շատ մը գինի խմելու է: Առու-
քին մէջ մինակ է. պէտք է որ երկու հոգւոյ տեղ
վճարէ. բայց ասիկայ արգելք չ'ըլլար իրեն ուրիշ
ընկեր մ'ալ տալու՝ եթէ մէկը պատահելու ըլլայ: Հը,
հը, հը: — Ինչ որ է նէ, հոգ չէ. վախնալու բան
չկայ . . . աս մարդը բաւական ստակ ունի, գրպանին
մէջ ոսկիներուն ճոռոռոյնը լսեցի. ասկից զատ՝ կղպա-
կով սեւ թերթակալ մ'ունի, որ թղթագրամներով
խոկած ու խծկած է . . . : Ա՛ս ինչ տաք է: Մէյ
մ'ալ լեցուր սրկէց նայինք, ու ալ վերջինն ըլլայ:

Հոս պանդոկապետը հարկադրեցաւ զՅակոբ
թող տալու՝ շիշ մը գարեջրոյ ստակն առնելու հա-
մար, զորն որ սրահին ներքին կողմը գտնուող ան-
ծանօթ մը խմած էր: Ասիկայ շուրջ յիսուն տարւան
մարդ մըն էր, որուն գծուծ հագուստը կը ցուցնէր
թէ կամ ստակը հատած ճամբորդ մըն է, կամ աւելի
գիտութեան՝ քան թէ իր զգեստին հոգ տանող ու-
սումնական մը: Գլխուն հինցած թաղիէ գլխարկը,
վրայի հաստ ու գոյնը նետած թիկնոցը, ոտքին պա-
տուտած կօշիկները՝ աւելի կը կարծեցընէին որ առա-

զինն է. իսկ վղէն կախուած խեցիէ ակնոցն ու ակա-
տէ գլխով գաւազանն աւելի երկրորդին միտել կու-
տային: Նոյնպէս կերպարանքին ու վարմանց վրայ ալ
նոյն խառնուրդը կը տեսնուէր. թէպէտ գծագրու-
թիւնը բարակ էր եւ շարժմունքներէն կ'երեւար թէ
կրթութիւն ընդունած է, բայց երբեմն ալ երեսին
վրայ՝ անվստահութիւն պատճառող, իսկ վարմանցը
մէջ քիչ մը կոպտութիւն յայտնող բան մը կար.
այնպէս որ մարդ չէր կրնար որոշել թէ արդեօք իր
անձին հոգ չտանող բարեկիրթ մէկն է, չէ նէ՝ աշ-
խարհք պտըտած բախտախնդիր մը:

Անծանօթը՝ պանդոկապետին ու Յակոբին մէջ
եղած խօսակցութիւնը լսած ըլլալով, յայտնեց որ
Փարիզ կ'ուղէ երթալ, եւ կառապանին առաջարկեց
որ զինքը մէկտեղ տանի: Անիկայ առաջարկութեան
որ հաւանեցաւ, գինն ալ հարցուց, եւ առանց սակ-
արկութիւն ընելու՝ յանձն առնելով, կ'ուղէր անմի-
ջապէս երթալ կառք հեծնել:

Բայց Յակոբ զինքը կեցուց: Այրկեան մը,
վայրկեան մը սպասեցէք, Պարոն, ըսաւ. պէտք է բանը
նախ կառքին մէջ եղող մարդուն իմացընել:

Այնպէս է նէ, գնա հետը խօսէ, կրկնեց ճամ-
բորդը:

Կառապանը երեսը ծռմրտրկեց: Ըսելը գիւրին
է, պատասխանեց ծիծաղելով մը: Բայց պէտք է գիտ-
նալ որ ես տգէտս՝ միայն գաղղիներէն գիտեմ. իսկ
մէկալը նոյն լեզուին բոլորովին անտեղեակ է:

Դժուարութիւնն ասոր վրայ ըլլայ. ես կ'եր-
թամ անձամբ հետը կը խօսիմ, ըսաւ օտարականը:

Ի՛նչ, ամերիկացերէն գիտէք, գոչեց Յակոբ
ուրախութեամբ . . . : Իր լեզուաւը խօսելնիդ որ լսէ,

խնդիրքնիդ չիկրնար մերժել . . . : Բայց նախ՝ նայե-
ցէք, պէտք է զինքը յանուանէ կոչել . . . : Ի՞նչ է
անունը . . . : Ի՞նչ, դարձեալ մոռցեր եմ . . . :
Արկեղ վրայ տեսած էի, ահաւասիկ հոն է, կրնաք
կարդալ :

Ռոբերդ Նայդինկէլ, կարդաց անծանօթը :

Հա, այն է, ըսաւ Յակոբ, եւ կառքին մօտե-
նալով, ձեռքը գլխարկը տարաւ : Պարոն Ռոբերդ . . .
ինչ, դարձեալ մէկալ անունը . . . : Հոգ չէ : Ահա
ճամբորդ մը՝ որ ձեր լեզուաւ կը խօսի եւ ձեզի ընկեր
ըլլալ կ'ուզէ :

Ամերիկացին չհասկըցաւ կամ չհասկընալ ձեւ-
ացուց, եւ նորէն սկսաւ անէծք կարդալ կառապանին
դէմ, այսչափ ուշանալուն համար :

Եթէ Պարոն Նայդինկէլ կը հաճի, ըսաւ ան-
ծանօթը անգղիերէն, կրնամ իրեն թարգման ու
ճամբորդութեան ընկեր ըլլալ, եւ կը յուսամ որ եր-
կուքնիս մէկտեղ կրնանք աս հարբածը քալեցընել :

Ամերիկացւոյն կերպարանքը զուարթութիւն մը
զգեցաւ :

Փա՛ռք Աստուծոյ, վերջապէս մէկը գտայ՝ որն
որ խօսք կը խօսի ու կը հասկընայ, գոչեց :

Գիտցածս շատ բան չէ, պատասխանեց օտա-
րականը ժպտելով. եւ յուսամ որ անգղիերէն գէշ
արտաբերութեանս կը ներէք :

Փարիզ կ'երթաք, միջահատեց Ամերիկացին :

— Եթէ կառքին մէջ ինծի համար տեղ կայ :

Նայդինկէլ խուզարկու աչուըներով մը զինքը
զննեց, եւ քիչ մը կենալէն ետքը՝ կառքը միայն ինծի
համար վարձած էի, ըսաւ :

Թողութիւն կ'ընէք, պատասխան տուաւ անծա-

նօթը քաղաքավարութեամբ. կ'երեւայ թէ կառապանք բանը տարբեր հասկըցեր է. բայց կրնանք գուցէ միաբանիլ:

Պարապ բան է, կրկնեց Ամերիկացին. ասով աւելի ժամանակ կը կորսնցընենք: Շուտ մը կառք մտէք, կ'աղաչեմ, եւ կառապանին հասկըցուցէք որ տեղերնիս հասնելու համար ճամբայ ելած ենք:

Թաղեգլխարկ օտարականը հրաւերը կրկնել չտուաւ. Յակոբ ալ իր տեղը նստեցաւ, եւ կառքը սկսաւ քշել:

Իրիկունը կը մօտենար, հովտին ներսերէն թանձր մէգ մը կը բարձրանար ու կամաց կամաց բուր չորիզոնը կը պատէր: Թէպէտ դեռ ծառերուն տերեւները թափած չէին, բայց աշունն անոնց տխուր կերպարանք մը տուած էր: Վարելի է աս տխուր տեսարանին ազդեցութենէն, կարելի է ուրիշ պատճառէ մը, Նայդինկէլ խոր լռութիւն կը պահէր:

Խել մը ժամանակ այսպէս անցնելէն ետեւ, իր ճամբորդութեան նոր ընկերը քանի մ'անգամ փորձ ըրաւ իրեն հետ խօսակցութեան մօտնելու. բայց Ամերիկացուոյն միավանկ պատասխանները զինքը լռելու ստիպեցին: Ուստի որոշեց որ ինք առանձին խօսի: Եւ որպէս զի իր լակոնացի բարեկամին վստահութեան օրինակ տայ, սկսաւ իր կենագրութիւնը մանրամասն պատմել:

Այսպէսով Ամերիկացին օտարականին խօսքերէն իմացաւ թէ անունը Պետրոս Լըպլան է, դարձեալ թէ բնակութեան տեղը Փարիզ է, եւ վերջապէս թէ Ստորին Սէն նահանգէն կը դառնայ, ուր հնախուղական ճամբորդութիւն մ'ըրած է: — Լըպլան Նորմանտիայի հնութեանց վըյ երկայն խօսեցաւ եւ շատ մը

հետաքրքրական բաներ պատմեց: Անցած տեղերնէն տեսնուած մեծամեծ շէնքերուն որոնք ըլլալը մէկիկ մէկիկ զրուցեց, ան կողմերուն թէ կենդանի թէ մեռած երեւելի անձինքներուն պատմութիւնը պատմեց, ըսելով որ զամէնքը կը ճանչնայ, մէջերնէն շատերն իր բարեկամները կամ դասընկերներն են եւ ոմանք՝ ազգականները: Աս ալ ըսաւ որ հոնտեղերը նաեւ ինք գեղեցիկ կալուածի մը տէր է, զորն որ թէպէտ չէին կրնար ճամբուն վրայէն տեսնել, բայց դիրքը ցուցուց՝ բլրակի մը կռնակը:

Այսպիսի մտերմական խօսքերու դիմացը՝ նայդինկէլ արտաքոյ կարգի զգուշութեամբ կը վարուէր: Օտարականը իրեն ուղղած բազմաթիւ հարցումներէն այսչափ միայն կրցաւ իմանալ թէ Փարիզ կ'երթայ ծանրակշիռ գործքի մը համար:

Ուրեմն առաջին անգամն է որ Փարիզ կ'երթաք, հարցուց Լըպլան:

Այո, պատասխանեց Ամերիկացին:

Այ, զգոյշ կեցէք, շարունակեց հնախոյզը: Փարիզ զարհուրելի տեղ մըն է, հոն ամէն առտու քսան հազար ստահակ անկողինէն կ'ելլէ, նախաճաշիկ ընելու՝ իրենց ախորժակէն զատ բան չգտնելով, եւ իրենց օրըստօրական ապրուստը հոգալու՝ անցաւորաց գրպանէն ուրիշ միջոց չունենալով:

Բայց կարծեմ՝ դատաստանարաններ ունիք, առարկեց Ամերիկացին, ուր մարդ կրնայ արդարութիւն եւ իրաւունք գտնել:

Արդարութիւն, իրաւունք, կրկնեց Լըպլան ծիծաղելով, հապա՛, առոնք ալ Փարիզի մէջ ծախուած վաճառքներուն կարգն են. ամէն մարդ ստրկով կըրնայ գնել:

Նայդինկէլ գլուխը ցնցելով, Բան չկայ, ըսաւ ինք իրեն, պէտք եղածը կը վճարուի:

Այսինքն Տարկաւոր զգուշութիւններն ըրած էք. եւ ոսկւով ակաղձեալ կու գաք, պատասխանեց Թաղեգլխարկ կալուածատէրը:

Քովս քանի մը տոլար միայն ունիմ, ըսաւ Ամերիկացին պաղուծեամբ մը, որովհետեւ ճամբորդութեան ժամանակ անհրաժեշտ Տարկաւոր եղածէն աւելի ստակ չեմ առներ հետս:

— Կը հասկընամ. կ'երեւայ թէ աւելի դրամասեղանի տոմսերէն կ'ախորժէք:

— Ամենեւին:

— Փոխանակագիրները՝ կարելի է:

— Եւ ոչ զանոնք:

— Ան ատեն սեղանաւորի մը վտահոլութեան մոլորհակ մ'ունեցած պիտ'որ ըլլաք:

Նայդինկէլ պատասխան չտուաւ:

Կը հասկընամ, ըսաւ մեր Տնախոյզ-կալուածատէրը, ամենէն դիւրին ճամբան աս է. բայց ասոր մէջն ալ դժուարութիւն մը կայ. սեղանաւորները կըրնան բացն ելլել:

Ան ալ իմ գիտնալու բանս է, պատասխանեց Ամերիկացին նեղանալով մը:

Իրաւունք ունիք, կատարեալ իրաւունք ունիք, կրկնեց Լըպլան ծռելով. եւ քթին տակէն երգելով՝ սկսաւ չորս կողման դաշտերն ու լեռները զննել:

Յայտնի էր որ իր ընտանի վարմունքը զԱմերիկացին վաստըկելու տեղ՝ աւելի զգուշաւոր ըրած էր: Հնախուզին սիրտը թէպէտ ասոր վրայ նեղացած էր, ի վերայ այսր ամենայնի չորս կողմը դիտելու զբաղած ատենը՝ միշտ կողմնակի հայեցուածներ կը նետէր ըն-

կերին վրայ, որուն ամէն փոքր շարժմանցը մտադիր կ'ըլլար:

Աս վերջինն իր ընկերին շատխօսութենէն ազատած, գրպանէն սեւ թերթակալ մը հանեց, ժամացուցի շղթայէն կախուած բալլիքով մը բացաւ, սկսաւ մէջը գտնուած թղթերը զննել: Հնախոյզը կամաց կամաց իր մրմունջը դադրեցուց, եւ Նայդին-կէլին թերթակալէն հանած թղթերուն վրայ սեւեռեալ աչօք կը նայէր, իբրեւ թէ անոնց ծալքին մէջ թափանցելով՝ բովանդակութիւննին կարգաւ կ'ուզէր: Ամերիկացին քանի մ'անգամ իր աս անվայել հետաքրքրութիւնը դիտելով, զինքը ստիպեց գլուխը դարձնել եւ մրմունջը յառաջ տանիլ: Բայց անկէ ետեւ ալ մէկ երկու անգամ անոր աչուքներուն իր թերթակալին վրայ սեւեռելը տեսնելով, նեղանալով մը թերթակալը գոցեց, թիկնոցին խորունկ գրպանը նետեց: Լըպլան դժկամակութեամբ կառքին մէկ կողմը քաշուեցաւ, իբրեւ թէ ալ դրացւոյն հետ յարաբերութիւն ունենալ չէր ուզեր:

Ամէն ակնկալութենէ դուրս, Ամերիկացին եղաւ որ անկէ ետեւ նախ լուութիւնը միջահատեց: Չիերուն ընթացքն իր ուշադրութիւնը գրաւած էր. ուստի զհնախոյզը մտադիր ըրաւ որ կառապանը՝ որուն քունը նստած տեղը տարեր էր, կառքն իր բախտին թող տուեր է: Լըպլան ուսերը վեր վերցընելով, հեզնական անտարբերութեամբ մ'ըսաւ թէ Ես արդէն շատոնց տարակուսի մէջ եմ, որ արդեօք կառապանը ձիերը կը կառավարէ, չէ նէ՝ ձիերը կառապանին կ'առաջնորդեն:

Թէ որ անանկ է, պատասխանեց Ամերիկացին, ապահով վիճակի մէջ չենք: Եւ իրեն ցուցուց թէ

ինչպէս ձիերուն ղոժն ու քալուածքն իրարու անհամաձայն էր: Վերջի իջեւանին վարձուած օգնական երիւարը իր անհանգարտ շարժումներովն ու ոստումներովը մէկալ ձիերը միօրինակ կը խրտուցանէր: Աս ձգտումները կամաց կամաց կառքին բնական ընթացքը շուտցուցած էին, մէկալ երկու ձիերուն կամացը հակառակ, որոնք երթալով աւելի կը գրգռուէին իրենց նոր ընկերին դէմ: Իսկ կառքը՝ ուղիղ գծին վրայէն յառաջ երթալու տեղ՝ ճամբուն վրայ այլեւայլ մանուածապատ շրջաններ կ'ընէր, քանի մը հեղ անցնող դարձող կառքերուն զարնուելու կամ ճամբուն երկու կողման փոսերը գլտորելու վտանգի մէջ մտած էր:

Յակոբ մէկալ կառապաններուն յիշոցներովն ու իր ճամբորդներուն ազդարարութիւններովը թմրութենէն կ'արթննար, սանձը ձեռքը կ'առնուր, բայց շուտ մը նորէն թող կու տար: Անդիէն գիշերուան մութը կը կոխէր. ձիերուն գժտութիւնն երթալով կը սաստկանար: Նայդինկէլին տրտունջները կը յաճախէին: Տհաճութիւնը քիչ մը վերջը խռովութեան ու վախի փոխուեցաւ, եւ երբ որ տեսաւ որ ըրած ազդարարութիւնները պարապի կ'երթան, բարկութիւնն ելաւ, որն որ աւելի եւս մեծցաւ իր ընկերին ցուցուցած հանդարտութեան պատճառաւ:

Վերեւայ թէ Լըպլան վըէժ կ'առնէր Ամերիկացւոյն իրեն ցուցուցած անվստահութեան, գինով կառապանին խօսք հասկըցընելու համար անոր ըրած փուճ ջանքին վրայ ծիծաղելով: Ամերիկացին իր այլանդակ գաղղիներէնովը կառապանին խելքը գլուխը բերելու կը ջանար. իսկ անիկայ իր թմրութեան մէջ՝ անգղիներէն Եէ", Եէ" (այո) պատասխան կու տար, անոնց ձիերուն ընթացքը փոխելու:

Վերջապէս Նայդինկէլ համբերութիւնը բոլորովին կորսնցընելով, դէպ ի հնախոյզը դարձած, շէք տեսներ, պոռաց անդղիներէն, որ աս գինովը խօսք չի հասկընար :

Ի՛նչպէս, պատասխան տուաւ ընկերը հենգնութեամբ. ինծի կ'երեւայ որ ձեր լեզուաւը ձեզի աղէկ պատասխան կու տայ:

Կատակ ընելու բաղձանք չունիմ, ըսաւ Ամերիկացին բարկանալով:

Յայտնի կ'երեւայ, պատասխանեց Լըպլան՝ վզէն կախուած ակնոցին հետ խաղալով:

— Կարծես թէ աս չարագործը միտքը դրած է որ կառքը դարձնէ:

— Կը կարծէք:

— Աս բանս երկուքներնուս ալ հաւասարապէս կը վերաբերի:

— Առանց երկբայութեան:

— Կեանքերնիդ կորսնցընելու կամ մէկ կողմերնիդ կոտորելու բաղձանք պիտի չունենաք:

— Չեմ կարծեր:

— Անանկ է նէ՛ կառապանին խօսք հասկըցուցէք:

— Թողութիւն տուէք, խօսքերս գինովութենէ սթափելու զօրութիւն չունին:

Ուրեմն թող վար իջնայ, գոչեց Ամերիկացին. կառքը ես կը վարեմ:

Ի՞նչ կ'ըսէք. ան չ'ըլլար, պատասխանեց Լըպլան ծանրութեամբ ու վճռական կերպով մը. կառապան մը կառքէն վար առնուլը՝ պաշտօնակալ մը աստիճանէն վար ձգելու, վաճառական մը սնանկացած հրատարակելու հաւասար է:

Նայդինկէլին երեսները կատաղութենէն բորբոքած՝ ընկերին դառնալով, Ուրեմն յանձն կ'առնո՞ւք, ըսաւ, որ այսպէս շարունակէ:

— Խափանել չկրցած բանս՝ ես միշտ յանձն կ'առնում:

Ան ատեն պէտք է որ ես իջնամ, գոչեց Ամերիկացին՝ ինք իրմէ ելած. իմաց տուէք որ պիտի իջնամ: Զձեզ կը ստիպեմ որ ձեր գինով հայրենակցին խօսք հասկըցընէք . . . :

Խօսքը դեռ բերանն էր, մէյ մ'ալ սաստիկ շառաչիւն մը զինքը լռելու ստիպեց. կառքը քարերու կոյտի մը հանդիպելով ու հաւասարակշռութիւնը կորսընցընելով, անանկ ծռեցաւ, որ քիչ մնաց կը գլտորէր կ'իյնար: Յակոբ զարհուրելի ցնցմանէն արթննալով, խարաղանով անանկ մը զարկաւ ձիերուն, որ անոնք արդէն գրգռեալ ըլլալով, սկսան մեծ արագութեամբ վազել: Մէկ երկու վայրկեանէն զառ ի վայր տեղ մը հասան, որուն վարի կողմը կամուրջ մը կը տեսնուէր:

Նայդինկէլ վտանգին մեծութիւնը տեսնելով, յիշոցք մը արձակեց, կառքին դուռը բացաւ ու պռնաց որ դուրս կ'ուզէ ելլել: Բայց կառքը կենալու տեղ՝ կարծես թէ ընթացքն աւելի կը շուտցընէր: Ամերիկացին ոտք ելաւ ընկերն աղաղակ մը փըրցուց եւ ձեռուըններն երկընցուց որ զինքը բռնէ : Արդէն բանը բանէն անցեր էր: Ամերիկացին կառքէն դուրս նետուած էր: Գետինն իյնալուն ձայնը եւ տկար հառաչանք մը լսուեցաւ. անկէ հտքը խոր լռութիւն տիրեց:

Իսկ կառքը զարհուրելի արագութեամբ ընթացքը յառաջ կը տանէր. ոչ մէջի ճամբորդին աղաղակ-

ները, ոչ ալ կառապանին ճիգն ու ջանքը բաւական կ'ըլլար անոր շուտութիւնը չափաւորելու: Հաղիւ վարը՝ կամրջին առջեւը տնակի մը քով կեցաւ, որուն դրան վրայ կախուած բաղեղի փունջը կը ցուցնէր թէ ստորին կարգի գինեւուն մըն է:

Հոն մեր հնախոյզը կրցաւ եղածը Յակոբին իմացնել, որն որ թէպէտ վերջին վայրկեանները սթափած էր, բայց մտադրութիւնը բոլորովին ձիերուն ընթացքէն գրաւուելով, տակաւին չէր կրցեր Ամերիկացւոյն գլուխը եկածն իմանալ: Երկուքը մէկտեղ ետեւ նայեցան ճամբուն վրայ. բայց գիշերուան մթին մէջ չկրցան բան մը տեսնել: Բարձրաձայն կանչեցին. բայց պատասխան տուող չեղաւ:

Վերջապէս երկուքը մէկտեղ ելան՝ օտարականին կողքէն դուրս ցատքած տեղը գացին: Չինքը հոն գտան. բայց անշարժ գետնի վրայ պառկած: Աղէկ մը զննելէն ետքը, տեսնելով որ վրան արեան հետք չկայ, անդամներն ալ ամբողջ ու ողջ կ'երեւան, հետեւցուցին որ նայդինկէլ միայն մարած է: Ուստի փութով առին զինքը կամրջին քովի գինեւունը բերին: Հոն ամէն միջոց ի գործ դրին խելքը գլուխը բերելու. սակայն Ամերիկացւոյն վրայ կենդանութեան նշան չէր տեսնուեր: Ան ատեն հնախոյզը գուշակեց որ անկումը՝ կարծածէն աւելի փնասակար հետեւութիւն ունեցած է:

Ամէն բանէն յառաջ՝ բժիշկ մը կանչելու էր. Յակոբ շուտ մը ձիերէն մէկը կողքէն քակելով, վրան նետուեցաւ ու աճապարեց բժիշկ բերելու գնաց, վիրաւորեալը հնախուղին եւ պանդոկապետուհւոյն հոգացողութեան թող տալով:

Յակոբ երթալէն ետեւ՝ Լըպլան պանդոկապե-

տուհւոյն հարցուց թէ Ո՞րչափ ժամանակէն կրնայ բժիշկ մը գտնել բերել. եւ պատասխան առաւ որ եթէ զինքը տունը գտնէ, որն որ տարակուսական է, երկու ժամէն հազիւ կրնայ հոս ըլլալ: Ասոր վրայ նորէն հարցուց որ արդեօք նոյն տեղերն ուրիշ բժիշկ կ'այ: Եւ երբոր պանդոկապետուհիէն՝ ուրիշ բժիշկ մ'ալ գտնուիլն իմացաւ, անոր աղաչեց որ երթայ զինքը կանչէ. Որպէս զի, կ'ըսէր, գէթ երկուքին մէկը ստուգիւ օգնութեան հասնի: Պանդոկապետուհին ի սկզբան դժուարութիւն ցուցուց. բայց հնախուզին աղաչանքներէն, սպառնալիքներէն ու խոստմունքներէն շարժելով, վերջապէս լապտեր մը վառեց ու ճամբայ ելաւ:

Հազիւ թէ կինը խաւարին մէջ աներեւոյթ եղած էր, մեր թաղեգլխարկ հնախոյզ-կալուածատէրը՝ որն որ դրան սեամին վրայ մեծ անհամբերութեամբ կը սպասէր, շուտ մը ներս մտաւ, դուռը կղպեց ու նիգը դրաւ:

Տնակը բոլոր բոլոր մէկ սենեակ ունէր, որն որ թէ գինետուն էր, թէ խոհանոց, թէ ննջարան: Գրան դիմացը ողորմելի խշտեակ մը կար, որուն վրայ Ամբրիկացին պառկեցուցած էին. վառարանին մէջ հազիւ մէկ երկու կտոր փայտ կար, եւ սենեկին մէջտեղը զետեղուած կոշտ սեղանին վրայ խիստ բարակ ճարպէ մոմ մը կը վառէր:

Լքպլան մէյ մը չորս կողմը նայեցաւ: Կերպարանքը բոլորովին տարբեր վիճակի մէջ մտած էր: Աչուրները դաժանցած էին. ճակատին վրայ կնճիռներ կ'երեւային. շրթունքին վրայ յառաջագոյն տեսնուող ծիծաղին տեղ՝ սաստիկ կարկամութիւն մ'երեւան ելած էր, որն որ կը ցուցնէր թէ մտքին մէջ

արտաքոյ կարգի հաստատութեամբ յանդգնական ու
րոշում մ'ըրած է: Իր բովանդակ թոյլ ու մեղկ ար-
տաքին երեւոյթը՝ սաստիկ գործունէութիւն մը ստա-
ցած էր: Մէկ խօսքով հնախուզի պատրուակը մէկ
դի գացած էր, եւ իր բուն ինչ ըլլալը յայտնի կը
տեսնուէր:

Անմիջապէս վազեց պատուհանը գոցեց, որպէս
զի՛ եթէ դրսէն նայող մ'ըլլայ՝ բան չկարենայ տեսնել.
ճրագն ալ գետինը դրաւ, որպէս զի լոյսն ապակի-
ներուն չզարնէ: Աս ընելէն վերջը, վիրաւորելոյն մօ-
տեցաւ:

Ամերիկացին միշտ իր անշարժութեան մէջն էր.
միայն տկար ու կարճ շնչառութենէն կ'իմացուէր
թէ հոգին վրան է: Պահապանը ձեռուրներն անոր
թիկնոցին տակը խոթեց՝ այնպիսի կերպով մը, որ ե-
թէ տեսնող գտնուէր, կարծէր թէ սրտին բախումը
կ'ուզէ զննել: Բայց դուրս հանած ժամանակը՝ մէկ
ձեռքը քսակ մը եւ ժամացոյց մը, իսկ մէկալ ձեռքը՝
կաշիէ սեւ թերթակալ մը կար: Աս գործողութիւնն
այնպիսի արագութեամբ ու յաջողակութեամբ կա-
տարուած էր, որ մարդ տեսած ժամանակը՝ չէր կրը-
նար ալ ամենեւին տարակոյս ունենալ հնախուզին
սովորական արուեստին վրայ:

Մէկ նայուածքով քսակը զննեց, եւ տեսաւ որ
ստոյգ է եղեր Ամերիկացւոյն խօսքը թէ քովը ճամբոր-
դութեան համար հարկաւոր եղած ստակէն աւելի բան
չունի: Մտածելով որ կարելի է թերթակալին մէջ
աւելի բան մը կը գտնէ, ճեպով բացաւ. բայց մեծ
զարմացմամբ՝ անոր մէջն ալ տոմսակներէ, վճարուած
փոխանակագիրներէ ու առեւտրական նամակներէ
զատ բան չգտաւ:

Սաստիկ կատղած, ոգեվարին վրայ բարկութեան հայեցուած մը արձակեց: Ո՛չինչ, մոմռաց քիֆն տակէն. ինծի քանի մը ոսկի ժառանգութիւն ձգելու համար՝ ինք զինքը մեռցընելը կ'արժէր մի: Ի վերայ այսր ամենայնի իր յուսոյն պարապ ելլելուն չէր կրնար համոզուիլ: Նորէն սկսաւ թերթակալը խառնել. սակայն աս անգամ ալ չկրցաւ արժողութիւն ունեցող բան մը գտնել: Երկու երեք անգամ քննած տոմսերը, պարապ տեղ դարձեալ նորէն նորէն կը զննէր:

Բոլոր թղթերը կարգաւ նայելէն ետեւ, վերջապէս դարձեալ ձեռքն առաւ նամակ մը, որուն մէջ երեք վճարուած փոխանակագիր կար, երեքն ալ Նայդինկէլ ստորագրութեամբ: Աս թուղթն ալ մէկալներուն քովը դնելու վրայ էր, մէյ մ'ալ յանկարծ աչուրներուն բառ մը հանդիպեցաւ, որն որ զինքը կեցուց. առաջին տողերը կարդաց, հետաքրքրութիւնն աւելցաւ, կէս մը ծալած նամակը նորէն բացաւ, մնացածն ալ կարդաց, մինչեւ վերջին բառը: Երբ որ հոն հասաւ, ըոպէ մը կեցաւ, ետքէն դարձեալ սկսաւ կարդալ, երբեմն վրան խորհրդածութիւններ ընելու պէս կենալով: Որչափ յառաջ կ'երթար, այնչափ աչուրները կը կենդանանային. կերպարանքին վրայ փոփոխակի մէյ մը՝ սաստիկ այլայլութիւն, մէյ մը արտաքոյ կարգի հաճութիւն մը կը տեսնուէր. մէջ ընդ մէջ բերնէն միջահատած բառեր կ'լլէին: Աւերջապէս որոշում մ'ընելով, սաստիկ ուրախութեամբ մը նամակը ծալեց: Բոլոր երեսը յառաջուան տխրութեան տեղ՝ անչափ զուարթութիւն մը կը ցուցընէր:

Նոյն վայրկենին դուրսը խօսելու եւ ոտքի ձայներ լսուեցան: Հնախոյզը հազիւ ժամանակ ունեցաւ.

քսակն ու ժամացոյցը տեղը դնելու . շուտ մը դուռը վազեց, կղպակն ու նիգը բացաւ:

Եկողը պանդոկապետուհին էր, որն որ հետը մէկտեղ բժիշկ մը կը բերէր:

Աս վերջինը վիրաւորելոյն մօտեցաւ, մտադրու թեամբ եւ զգուշութեամբ զննեց. ետքը գլուխը շարժելով՝ Բանը բանէն անցեր է, ըսաւ. օգնութիւնը շատ ուշ հասաւ. աւելի յառաջ ալ հասնէր՝ մեծ օգուտ մը չէր ունենար:

Ըսածներնուդ վրայ ապահով էք, հարցուց Լըպլան:

Բժիշկը վիրաւորելոյն երակը մէյ մ'ալ զննեց, եւ ոտք ելլելով, առանց ամենեւին տարակոյս մը ցուցնելու՝ հաստատութեամբ ըսաւ. Մէկ ժամէն աս մարդս անշունչ դիակ մը եղած է:

Բ.

Հիմայ Հաւրի ու Փարիզի մէջտեղն եղող գիւնեանէն ելլենք, ուր մեր պատմութեան գիւցազունքը ձգեցինք, եւ Լուարէ գետին եղրներն երթալով՝ ան կողմանց գեղեցիկ ամառանոցներէն մէկը մտնենք:

Ժամանակը կէսօրուան ջրերն է. աշնան արեւ մը իր շլացուցիչ լուսաւորութեամբը՝ ազնիւ ճաշակով զարդարուած ընդարձակ պարտէզը կը զուարթացընէ, գետին ջրերն արծաթի ու ոսկւոյ գոյներով կը շողացընէ, եւ ճառագայթները կը հասցընէ մինչեւ պարտեզին ծայրը գտնուող պատշգամբ, որն որ չորս կողմանէ կանաչագեղ տնկերով պատած է:

Նոյն պատշգամին մէջ բազկաթոռի մը վրայ նստած կը գտնենք շուրջ յիսուս տարւան Պարոն մը,

որուն զգեստներէն կ'երեւայ որ փաստաբան կամ դատաստանական ատենի մը անդամ է . իսկ իր՝ վըստահութիւն ու սէր ազգող մեծարոյ կերպարանքէն յայտնապէս կը տեսնուի, թէ ծանրակշիռ՝ բայց իրեն խիստ հաճոյական գործք մը կատարելու վրայ է :

Իր երկու կողմերը, դիմացէ դիմաց նստած են երկու անձինք ալ, որոնք խիստ ուրախ կ'երեւան : Մէկը մանկամարդ օրիորդ մըն է, որուն երեսներուն վրայ կը փայլի թէ բնական գեղն ու թէ բարեկրթութեան շնորհքը . իսկ մէկալը՝ ազնիւ կերպարանքով երիտասարդ մը, որն որ շուրջ երեսուն տարւան կ'երեւայ : Թէպէտ առանց մեծ մտադրութեան կրնայ իմացուիլ, որ երիտասարդը նոյն տան մէջ իբրեւ հիւր մըն է . ի վերայ այսր ամենայնի երեքը մէկտեղ այնպիսի մեծ մտերմութեամբ ու զուարթութեամբ կը խօսին, իբրեւ թէ միակ սիրալիր ընտանիքի մը անդամներ ըլլան :

Այսպէս մէկտեղ խօսակցած ատեննին, տարեւոր անձը՝ որն որ Պր. Տիւլագ տէրութեան փաստաբանն էր, ժամացոյցը նայելով, Զակըններս, ըսաւ, կ'երեւայ թէ չէք ուզեր որ դաշնագրութիւննիս այսօր ստորագրուի :

Ինչո՞ւ, գոչեցին մէկ բերնէ Մաքսիմ ու Էրմին՝ երիտասարդն ու օրիորդը :

Ինչո՞ւ, կրկնեց Պր. Տիւլագ՝ խօսքը երիտասարդին ուղղելով . ստուգիւ զարմանալի՝ հարցում : Որչափ որ ալ իբրեւ պատկերհան՝ ատենական սովորութիւններու վրայ տեղեկութիւն ստանալու առիթ ունեցած չըլլաս, ի վերայ այսր ամենայնի կենացդ մէջ մէկ երկու անգամ տեսած պիտ'որ ըլլաս այն հանգէսը՝ զորն որ հիմայ կատարել կ'ուզես, որով եւ

պիտի գիտնաս որ փեսայացու մը իր ամուսնութեան դաշանց ստորագրած ատենը՝ ճերմակ փողպատ կապած ու սեւ թիկնոց հագած պէտք է ըլլալ:

Փեսայացուն ու հարսնացուն կերպարանքը, որ Պր. Տիւլագին խօսելու սկսած միջոցին՝ այլայլած ու տխրած էին, դարձեալ զուարթացան, եւ Մաքսիմ աճապարեց ոտք ելաւ, ըսելով որ Առ առաւելն կէս ժամէն՝ նորէն հոս կ'ըլլամ:

Բայց դէպ ի դուռը քանի մը քայլ ընելէն վերջը՝ ետ դարձաւ եւ իր ապագայ աներոջը կը հարցընէր որ արդեօք ժառանգութեան թղթերը շնորհք ըրած նայած է: Պր. Տիւլագ խօսքը կտրելով, Ամէն բան լմնցած ու պատրաստ է, ըսաւ. եւ զինքն այնչափ փութացուց, որ երիտասարդը ժամանակ չուներեաւ աւելի տեղեկութիւն խնդրելու:

Մաքսիմ երթալէն ետեւ՝ Էրմին հօրը ձեռքը բռնելով, նայէ, նայէ, ըսաւ կեղծեալ մեծամտութեամբ մը, ինչ աղէկ բան է տէրութեան փաստաբանի մը աղջկան հետ կարգուիլը. մարդուն բոլոր գործքերն ինք կարգի կը դնէ: Բայց, խեղճ հայրիկ, աւելցուց՝ սիրով Պր. Տիւլագին ձեռքը պագնելով, արդեօք Պր. Տիւլիվիէին ժառանգութեան խնդրոյն պատճառաւ որչափ նեղութիւն քաշեցիք:

Փաստաբանն աղէկ մը չորս կողմը նայեցաւ, եւ առանձին ըլլալնուն վրայ ապահովութիւն ստանալէն ետքը՝ ծանրութեամբ ու ձայնը ցածցընելով պատասխանեց. Կարծածէ՞ք աւելի, սիրելի աղջիկս: Բայց Աստուծոյ շնորհակալ կ'ըլլամ որ աս դատին քննութիւնն ինծի յանձնուեցաւ, մանաւանդ անոր համար որ Մաքսիմ բան մը չիմացաւ:

Ինչ կայ որ, հարցուց օրիորդը:

Գործքերու խառնակութիւն մը, պատասխանեց
Հայրը, զորն որ դուն չես կրնար հասկընալ. բայց
բանին էութիւնն աս է, որ Մաքսիմին Հայրը մեռած
ատենը՝ սնանկացած է եղեր, եւ աւելի գէշն ան է,
որ նոյն ձախորդութեան չկրնալով դիմանալ՝ իր կե-
նաց վերջ տուողն ինքն է եղեր:

— Ե՛րկինք. բայց ինչպէս կ'ըլլայ որ Մաքսիմ
աս նկատմամբ բան մ'իմացած չըլլայ:

— Վասն զի ինք նոյն ժամանակը դուրսն էր,
եւ անձնասպանութիւնն ալ գաղտնի մնացած էր:
Իսկ ես՝ հարկ եղաւ որ ամէն բան տեղն ի տեղ իմա-
նամ. որովհետեւ ժառանգութեան խնդրոյն քննու-
թիւնն ինծի յանձնուեցաւ: Քեզի ալ միայն անոր
համար կը զըուցեմ, որ ինծի գործակից ըլլաս աս
կրկին դժբախտութիւնը խեղճ խօսնայրէդ ծածուկ
պահելու: Նայէ որ միշտ իրմէ հեռու բռնես ան ա-
մէն առիթները, որոնք միտքը կասկած կրնան ձգել:
Թող ինք այնպէս կարծէ թէ Պր. Տիւմիվիէ իբրեւ
հարուստ վաճառական մեռած է եւ իր բնական մա-
հուամբը: Իր ձեռաց ճարտարութիւնն ու յաջողա-
կութիւնը եւ քու օժիտդ բաւական կ'ըլլան ձեր
հանգիստ ու բարօրութեամբ ապրելուն: Քիչ մը
հարստութիւն պակաս է եղեր, մնաս չունի, քանի
որ հօրը պատիւն անարատ կը մնայ, եւ որդւոյն ա-
նունն ալ ապագայ ժամանակն երեւելի ըլլալու յոյս
կու տայ: Անտարակոյս քիչ մը ետքը ինք ամէն բան
կ'իմանայ. բայց ան ատեն ամուսնացած կ'ըլլաք, եւ
ալ անկէ ետեւ Մաքսիմ չիկրնար հրաժարիլ քու
ձեռքէդ, ինչպէս հիմակ անտարակոյս կ'ընէր՝ թէ որ
հօրը մահուան կերպն ու իր դրամական վիճակը
ճանչնար:

Էրմին հօրը ծոցը նետուեցաւ եւ աչուքներէն արցունք թափելով՝ շնորհակալ եղաւ: Իսկ հայրը սկսաւ ծիծաղել եւ փութաց զինքը հանդարտեցընելու: Աչուքներդ սրբէ, ըսաւ. ամուսնութեան դաշանց թղթին ընթերցման համար նոտարն ու բարեկամները դալու ժամանակ, եթէ զքեզ աս վիճակին մէջ տեսնեն, կը կարծեն որ քու սրտիդ բռնաբարութիւն կ'ընեմ:

Ամենասիրելի հայր, ըսաւ Էրմին՝ իրեն փաթթութուելով, ո՛հ, որչափ սէր ունիք ինծի:

Նոյն միջոցին տեսան որ երկու հոգի ներս կը մտնէին պարտեղին վանդակէ դռնէն, ուսկից քիչ մը յառաջ Մաքսիմ դուրս ելած էր: Եւ թէպէտ մէկէն կարծեցին որ իրենց սպասած հիւրերէն ըլլան. բայց շուտ մը զարմացմամբ տեսան որ մէկը՝ Մաքսիմ է, իսկ մէկալը՝ անծանօթ մարդ մը, որուն հետ իրենց փեսայացուն ալ իբրեւ օտարականի հետ կը վարուէր: Եկողներուն ետեւէն պարապ կառք մ'ալ ներս մտաւ:

Փաստաբանը շուտ մը ծառայ մը կանչեց եւ ապսպրեց որ երթայ օտարականին ո՛վ ըլլալն իմանայ:

Հայրն ու աղջիկը զանազան խորհուրդներու մէջ թափառեցան, մինչեւ որ խաւրուած ծառան մէկ երկու ըոպէ ետքը ետ դարձաւ իմացուց որ օտարականը՝ Ռոբերդ Նայդինկէլ կը կոչուի եղեր, որն որ Պր. Մաքսիմ Տիւվիլիէին հոն ըլլալն իմանալով, կառքով եկած ժամանակ՝ ճամբան դրան մօտ իրեն հանդիպեր է, եւ իր ո՛վ ըլլալն որ իմացեր է՝ կառքէն իջեր է:

Ռոբերդ Նայդինկէլ, կրկնեց Պր. Տիւլազ, որն որ նոյն անունը լսելէն ետեւ՝ սկսեր էր խորունկ

մտածել. Նայդինկէլ. աս անունն ինծի նոր չէ . . .
տեղ մը տեսած եմ. . . : Հա, միտքս եկաւ : Պր. Տիւ-
վիվիէին թղթերուն մէջ տեսած եմ : Նոյն թղթերուն
մէջ շատ մը նամակներ կան աս անուամբ, որն որ իր
Պոսդընի թղթակցին անունն է : Բաւական որ Մա-
քսիմին հետ գործքի վրայ չխօսի . . . հօրը վիճակին
վրայ տեղեկութիւն չտայ :

Ծառան՝ որ մէկդի քաշուած, դրան քով տի-
րոջը նոր հրամանին կը սպասէր, աս վերջին խօսքը
լսելով՝ զրուցեց թէ օտարականը Պր. Տիւվիվիէին
հետ պզտիկ սրահը մտած է :

Աղէկ է, պատասխանեց Պր. Տիւլագ Ծառային.
ալ կրնաս երթալ : Եւ աղջկանը դառնալով, Ես հիմայ
խուցս կը քաշուիմ, ըսաւ, եւ եթէ խօսակցութիւն-
նին շատ երկըննայ, կ'երթամ կ'ընդմիջեմ : Իսկ դուն
կէսօրուան կերակրոյն խնամ տար. կարելի է որ Ամե-
րիկացին ալ ճաշուն հոս մնայ :

Աս ըսելէն ետեւ՝ փաստաբանն իր խուցը քա-
շուեցաւ, իսկ օրիորդը վաղեց շուտ մը նայելու որ
արդեօք ճաշին նկատմամբ յառաջագոյն տուած հրա-
մանները կատարուած են :

Նոյն միջոցին Մաքսիմ Տիւվիվիէ՝ Ծառային ըսա-
ծին պէս՝ զօտարականը պզտիկ սրահը տարած էր, որն
որ Պր. Տիւլագին գացած խցին կից էր, եւ մէջտեղը
հաղորդակցութեան դուռ մը կար : Հոն Նայդինկէ-
լին բազկաթոռ մը հրամցընելով, ինք ալ աթոռ մ'ա-
ռաւ դիմացը նստաւ :

Ընթերցողը՝ եթէ երիտասարդ պատկերհանին
դիմացի պաղ ու սէգ Ամերիկացին տեսնէր, դժուարաւ
կրնար իմանալ որ անիկայ մեր թաղեգլխարկ հնա-
խոյզն ըլլայ : Սակայն եւ այնպէս նոյն ինքն էր. բայց

այնպիսի ճարտար կերպով մը կերպարանափոխ եղած, որ ամենավարժ դերասաններն ալ ի նախանձ կը շարժէր: Իսկ աս կերպարանափոխութիւնը գլուխ հանելու համար՝ թատրներու մէջ գործածուած սովորական միջոցները չէր բանեցուցած. ոչ երեսները կարմրեցուցած էր, ոչ կեղծամ դրած, ոչ ալ շինծու մօրուք. բոլոր փոփոխութիւնը կը կայանար՝ կերպարանաց վիճակին, ըրած շարժումներուն, մարմնոյն դրից եւ զգեստներուն ձեւին վրայ. բայց ամենայն ինչ այնպէս բնական էր, որ ամենամտադիր աչքն ալ չէր կրնար խաբէութիւն մը նշմարել:

Երբ որ Պր. Ռոբերտ Նայդինկէլ ձեւացած Լըպլան՝ երիտասարդ նկարչին դիմացը նստեցաւ, մտադրութեամբ մը անոր երեսը նայելով, Անգղիացւոց սովորական առաջին հարցումն ըրաւ, այսինքն թէ Անգղիերէն կը խօսի՞ք: Մաքսիմ ժխտական պատասխան որ տուաւ, տհաճութեան նշան մ'ըրաւ, եւ բառերը դժուարութեամբ քովէ քով շարելով, անգղիական արտաբերութեամբ մը, մէջընդմէջ ալ անգղիերէն բառեր խառնելով, Ուրեմն, ըսաւ, եթէ այնպէս է, ես ձեր լեզուաւը կը խօսիմ, եւ կը յուսամ որ ըրած սխալներուս կը ներէք:

Մաքսիմ քաղաքավարութեամբ պատասխանեց թէ Խօսելիքնիդ մտիկ ընելու պատրաստ եմ:

— Շատ աղէկ: Անունս լսած էք:

— Պր. Ռոբերտ Նայդինկէլ:

— Այնպէս է. Ռոբերտ Նայդինկէլ եւ եղբարք, ի Պոսդըն . . . :

— Թէպէտ եւ հօրս գործքերուն մէջ չեմ մտած. սակայն ինծի անանկ կու գայ որ աս անունը շատ անգամ լսած եմ:

— Հաւանական է. ստուգիւ Հաւանական. վասն զի Ռոբերդ Նայդինկէլ եւ եղբարք՝ Տիւփլիէի տան հետ քսան տարիէ աւելի է թղթակցութեան մէջ են:

Երիտասարդը քաղաքավարութեամբ մը ծուցաւ եւ ըսաւ որ երկու տներուն առեւտրական կապակցութեան այսչափ երկայն տեւելուն վրայ շատ կ'ուրախանայ:

Ե՛ս՝ չէ, ես՝ չէ, գոչեց Ամերիկացին բրտու-
թեամբ մը. ես կը բաղձայի որ երկայն ատենէ վեր
ջնջուած ըլլար, ինչպէս կ'ըսէք գաղղիներէն . . . ար-
մատաքի՛ խլուած:

Ինչո՞ւ, Պարոն, հարցուց Մաքսիմ զարմացած:

Ինչո՞ւ, կրկնեց Պր. Նայդինկէլ, ես ալ անոր
համար հոս եկած եմ որ ասոր պատճառն իմացը-
նեմ. . . : Կ'աղաչեմ համբերութիւննիդ ձեռք առէք,
որ կարող ըլլաք մինչեւ վերջը մտիկ ընել:

Կարծեմ արդէն համբերութեան ցոյց կու տամ,
պատասխանեց երիտասարդը՝ խօսակցութեան մէջ օ-
տարականին բանեցուցած բիրտ կերպին վրայ նեղացած:

Իսկ Ամերիկացին՝ առանց անոր տհաճութիւնը
բանի տեղ դնելու, Մտիկ ըրէք, շարունակեց՝ մա-
տուընները վեր վերցընելով, իբրեւ թէ ցուցում մ'ը-
նելու համար: Չեր հայրը՝ մահուանէ վեց ամիս յա-
ռաջ՝ Պր. Տիւփլըյ եւ ընկերութեան երեք փոխա-
նակագիր կը ներկայացընէ, ամէն մէկը երկու հազարա-
կան տոլարի, ամէնը մէկտեղ՝ վեց հազար տոլար: Արդ
Տիւփլըյ եւ ընկերք աս ստակը կը վճարեն, վասն զի
մեր փոխանակագիրները ոսկի են: Չեմ գիտեր, ար-
դեօք գաղղիներէնի մէջ աս բացատրութիւնը կ'անցնի՞:

Մաքսիմ գլխովը հաստատական նշան մ'ըրաւ:

Շատ աղէկ. բայց Պր. Տիւփլըյ եւ ընկերք, ըստ

կարգի՝ փոխանակագիրները Պոսդըն կը խաւրեն՝ ըսելով. Ստորագրեցիք, Ռոբերդ Նայդինկէլ. վճարեցէք, Ռոբերդ Նայդինկէլ:

Ամերիկացին հոս քիչ մը կեցաւ եւ մէյ մը Մաքսիմին երեսը նայեցաւ:

Աղէկ, ըսաւ երիտասարդը, որն որ բան մը չէր հասկընար. ինծի կ'երեւայ որ խնդիրքն իրաւացի էր:

Չէ, չէ. անիրաւ էր, բոլորովին անիրաւ, գոչեց Ամերիկացին:

— Ի՞նչ պատճառաւ:

— Վասն զի Ռոբերդ Նայդինկէլ ստորագրած չէր:

— Ստորագրած չէր մի:

— Չէ:

— Ուրեմն փոխանակագիրներուն վրայ դրուած ստորագրութիւնը շինծու էր, խարդախեալ էր:

— Այնպէս է, շատ աղէկ գտաք. շինծու էր, խարդախեալ էր:

Երիտասարդն Ամերիկացւոյն երեսը նայելէն ետեւ՝ խօսքը յառաջ տանելով, Այսինքն, ըսաւ, հայրս խաբուեր է, սուտ փոխանակագիրներն իբրեւ ճշմարիտ ընդուներ է:

Մենք ալ աս կարծեաց վրայ էինք, պատասխանեց Նայդինկէլ՝ որն որ նոյն միջոցին գրպանէն սեւ թերթակալ մը հանած ու բացած էր. անոր համար ալ Պր. Տիւվիվիէին գրեցինք, որպէս զի փոխանակագիրներն ուսկից առած ըլլալն իմանանք, եւ դատաստանի քաշենք զ... Ինչպէս կ'ըսէք գաղղիներէն... զխարդախողը:

Իսկ հայրս ի՞նչ պատասխան տուաւ, հարցուց Մաքսիմ՝ սաստկութեամբ:

Ահաւասիկ պատասխանը, ըսաւ Նայդինկէլ՝
թերթակալէն նամակ մը հանելով, որուն վրայ Փա-
րիզի եւ Պոսդընի սուրհանգակարաններուն կնիքները
տպուած կը տեսնուէին.... : Հօրերնուդ ձեռագիրը
կը ծանշնա՞ք :

Հօրս գիրն է, պատասխանեց երիտասարդը :

Ուրեմն կարդացէք, ըսաւ Նայդինկէլ ծանրու-
թեամբ մը :

Երիտասարդը նամակը բացաւ, եւ հետեւեալ
տողերը կարդաց : “Մի փնտռէք թէ ո՞վ է վեց հա-
“զար տղարի փոխանակագիրներուն տակը ստորա-
“գրողը, միայն գիտցէք որ վեց ամէն վեր երեք վա-
“ճառականի սնանկանալովը՝ խիստ մեծ կորուստներ
“ըրած ըլլալով, ամնոցս վերջը նոյն գումարին հար-
“կաւորութիւն ունէի : Մէկ կողմանէ ապահով ըլլա-
“լով որ աս գումարն ինծի չէք զլանար, մէկալ կող-
“մանէ ալ խնդրելու ժամանակ չուենալով, ձեր ա-
“նուամբը յիշեալ գումարն առի,” :

Հոս Մաքսիմ աղաղակ մը արձակելով՝ կեցաւ .
կը կարծէր որ աչուրները զինքը կը խաբեն : Սակայն
տարակուսելու տեղի չէր մնար : Թէպէտ նամակին
տակը ստորագրութիւն չկար, բայց չէր կրնար ուրա-
նալ որ բոլորը հօրը ձեռքովը գրուած չըլլայ : Չեռքը
ճակատը տարաւ, որուն վրայէն պաղ քրտինքի կայ-
լակներ կը վազէին, եւ հարկ եղաւ որ նամակը բռնած
ձեռքը ծնկին վրայ կռթնցընէ :

Նայդինկէլ նշան ըրաւ որ նամակին ընթերցումը
յառաջ տանի : Երիտասարդը ջանաց ձգած տեղէն
շարունակել . բայց թէ մտքին մէջ եւ թէ աչուրնե-
րուն առջեւը ամենայն ինչ կը շփոթէր : Նամակին մնա-
ցած մասին մէջ՝ հայրը փոխանակագիրներուն վճար-

ման վրայ կը խօսէր, խոստանալով որ որոշեալ պայմանաժամին նոյները կը հատուցանէ:

Սարսափեցաւ խեղճ երիտասարդը. պայմանաժամը՝ ճիշդ հօրը մահուան օրն էր: Իրին ճշմարտութիւնը, որուն վրայ մինչեւ նոյն ժամանակ թեթեւ կասկած մ'ալ ունեցած չէր, փայլակի շուտութեամբ մտացը մէջ թափանցեց: Բարձրաձայն եւ յուսահատական կերպով մը, մէկ երկու անգամ թուականը կրկնեց:

Այո, ճիշդ աս է, ըսաւ Ամերիկացին, որն որ Ապրիլի 30 բառը հասկըցած էր: Պր. Տիւվիվիէ՝ Ռոբերդ Նայդինկէլին հետ գործքերը վճարմամբ կարգի գնել չկրնալով, ինք իր անձին հետ կարգի դրեր է ատրճանակով մը:

Մաքսիմ հեծեծանաց ձայն մը արձակելով, երեսը ձեռուներովը ծածկեց:

Տխուր բան, ստուգիւ տխուր բան, ըսաւ Ամերիկացին, վայրկեան մը լուռ կենալէն ետեւ: Բայց գործքը միշտ գործք է: Վեց հազար տոլարը՝ զոյգ մը ձեռնոցի պէս մէկդի չիկրնար նետուիլ: Անոր համար ալ անմիջապէս նաւ հեծայ եկայ, ստակս պահանջելու: Հօրը մահուանէն ետքը՝ որդին անոր տեղ պատասխանատու է:

Ասոր վրայ տարակոյս մ'ունենաք, պատասխանեց Մաքսիմ, յուսահատութիւնը ծածկելու համար ինք իրեն բռնութիւն ընելով: Ինծի թող տուած ժառանգութիւնն աս իր պարտքը վճարելու կը գործածեմ. . . . :

Չէ, չէ, միջահատեց Ամերիկացին, արդէն ես տեղեկացած եմ. Պր. Տիւվիվիէին ժառանգութիւնը ոչինչ է:

Ի՞նչ կը զրուցէք, աղաղակեց խեղճ երիտասարդը, կարելի է:

— Կարելի՛ կ'ըսէք: 2է: Ստոյգ է: Փարիզ՝ նոտարը տեսայ:

Աւա՛ղ. ուրեմն ասոր համար է եղեր՝ որ Պր. Տիւլլագ ամէն բան ուզեց անձամբ հոգալ, ասոր համար՝ որ իրերուն վիճակն ինծի յայտնելն օրէ օր կ'ուշացընէ: Գիտէր որ ամենեւին բան մը չունիմ. եւ չէր ուզեր որ իմանամ թէ ինք զինքս հարուստ կը կարծեմ, երբ որ դանկ մը Ժառանգութիւն չունիմ: Ո՛հ, այսչափ հարուած մէկ անգամէ՝ չափէ դուրս շատ է:

Աս ըսաւ եւ նորէն երեսը երկու ձեռուընեւրովը ծածկեց: Բայց Ամերիկացին թող չտուաւ որ իր տխուր ու յուսահատական խորհուրդներուն մէջ ընկղմած մնայ. նորէն վեց հազար տոլարին խնդիրն երեւան հանեց:

Պարապ տեղ կ'առաջարկէր երիտասարդը, որ իր աշխատութեամբը կամաց կամաց հօրը պարտքը հատուցանէ: Նայդինկէլ յայտնեց որ անմիջապէս ստակ կ'ուզէ, չէ թէ խոստում: Ոտքս Գաղղիայէն չեմ հաներ, ըսաւ, մինչեւ որ ամբողջ ստակն ընդունած չըլլամ: Եւ եթէ յանձն չէք առնուր, աւելցուց, փոխանակագիրներն աղատել, միտքս դրած եմ զանոնք փոխանակագիր գնողի մը ծախել, որուն համար ըսին թէ քիչ մը բան կոտրելով՝ աս տեսակ թղթերը կը գնէ: Խարդախութիւնը յայտնի է: Ուստի թէպէտ բուն գործողը դատաստանի չիկրնար քաշուիլ, բայց վնաս կրողն իրաւունք կ'ունենայ անոր ընչից մնացորդին վրայ: Անոր համար բաւական է որ դատաստանի ձեռքով նոյն խարդախութիւնը հաստատուի, ասով՝ վնաս կրողը խիստ գիւրաւ կրնայ սնանկացողին ընչից

բաժանման ժամանակը առնելիքին գոնէ մէկ մասը ձեռք բերել:

Ասոնք մանրամասն խօսելէն ետեւ՝ Նայդինկէլ երիտասարդին ըսաւ թէ Միակ միջոցն այսպիսի դատաստանական գործողութեան մը առջեւն առնելու, որով ձեր հօրը նախատինքը՝ ձեր վրայ ալ կ'իյնայ, ան է՝ որ փոխանակագիրներն անմիջապէս վճարէք եւ զանոնք ջնջէք վերցընէք:

Վճարել, գոչեց Մաքսիմ դառնութեամբ, բայց ինչպէս, Պարոն, ինչպէս: Գանակը վզիս վրայ դրած՝ զիս սպաննել կը սպառնաք, եթէ չվճարեմ այնպիսի դրամոց գումար մը՝ զորն որ չունիմ:

Թողութիւն կ'ընէք, միջահատեց Ամերիկացին. արդէն ամէն բանի տեղեակ եմ. հարկաւոր գումարը շատ շուտ կ'ունենաք:

— Ի՞նչ կ'ուզէք ըսել:

— Աս՝ որ այսօր աս տան օրիորդին հետ ձեր ամուսնութեան դաշինքը կը կատարուի, եւ դուք մեծ գումարի, թէ որ չեմ սխալիր՝ տասուերկու հազար տոլարի, օժիտ մը կ'ընդունիք: Մինչեւ աս իրիկուն կրնամ սպասել. նոյն ստակէն պարտքերնիդ կը վճարէք, որով ամէն բան մէջերնիս կը լմըննայ, մարդ չ'իմանար:

Մաքսիմ նստած տեղէն մէկէն վեր ցատքելով, Զիս ասանկ անարժան գործք մ'ընելու ընդունակ կը կարծէք, գոչեց բարկութենէն գոյնը նետած: Ի՞նչ, կը կարծէք որ մեծանձնութեամբ ինծի յանձնուած օրիորդը կարենամ կողոպտել եւ ուզեմ գլուխս դրժբախտութենէն ազատել, այնպիսի վատութեամբ մը՝ որն որ աչքիս առջեւը նոյն դժբախտութենէն մեծագոյն չարիք է: Չէք կրնար հասկընալ որ ձեր

ինծի տուած գոյժը՝ մեր ամուսնութիւնը բոլորովին
կը խափանէ:

Կը խափանէ, ընդմիջեց Ամերիկացին. ի՞նչ
պատճառաւ:

— Վասն զի իմ առաջին պարտքս է, ամէն բան
Պր. Տիւլազին յայտնել:

— Դ՞ռւք, ի՞նչ, իրեն պիտի ըսէք :

Պիտի ըսեմ, գոչեց Մաքսիմ՝ ցաւագին բայց
բացորոշ կերպով մը, որ չէ թէ միայն ստացուածքս,
այլ նաեւ պատիւս ալ հօրս հետ գերեզման իջած
է: Պէտք է որ պատուաւոր վաճառականի մը որդւոյն
տուած խոստումէն՝ զինքն ազատ կացուցանէ սուտ փո-
խանակագիր շինող սնանկացած ու անձնասպան վա-
ճառականի մը որդին:

Շնորհակալ եմ, հաղար ապրիս, սիրելի Մա-
քսիմս, ընդմիջեց յանկարծակի Պր. Տիւլազ, մէկէն
սրահին կողմնական դռնէն ներս մտնելով:

Երիտասարդը ետ ետ քաշուեցաւ. իսկ Պր.
Նայդինկէլ այլայլած՝ ոտք ելլելով, Ուրեմն զմեզ մօիկ
կ'ընէք եղեր, ըսաւ սրտնեղութեամբ:

Ըսէք, որ խօսքերնիդ լսեր եմ, Պարոն, պա-
տասխանեց փաստաբանը վեհութեամբ: Ես քովի
խուցն էի, ուսկից իսկզբան միայն ձայներնիդ կը
լսէի, առանց բան մը հասկընալու. բայց ետքէն ձայ-
ներն այնչափ բարձրացան, որ խօսուածը չիմանալն
անկարելի էր :

Եւ Աստուծոյ փառք կու տամ, շարունակեց՝
դէպ ի Մաքսիմ երթալով, խօսակցութեան նիւթն
իմանալու համար, որով քու ազնիւ սիրտդ աւելի
աղէկ ճանչնալու առիթ ունեցայ:

Աս ըսելով՝ ձեռքն երիտասարդին երկընցուց.

բայց անիկայ կ'երկմտէր փաստաբանին ձեռքը բռնելու: Եւ քիչ մը ատեն լուռ կենալէն ետեւ, Թողութիւն տուէք, ըսաւ, կարելի է բանն աղէկ հասկըցած չըլլաք:

— Աղէկ հասկըցայ. հասկըցայ որ հայրդ երեսուն տարի պատուով եւ ուղղութեամբ աշխատելէն ետքը, սնանկութեան դիմանալ չկրնալով եւ խելքին վնաս գալով, դժնդակ փորձութենէ մը յաղթուեր է: Ասոր համար կը զրուցեմ որ դուն անոր սխալման մէկ մասին տեղը լեցընելու ես. եւ կրնաս լեցընել, որովհետեւ Պարոնը քեզի առիթը կը մատակարարէ: Ալ հիմայ քու պատիւդ իմ պատիւս է, եւ ինչ որ դուն Էրմինին օժտէն առնուլ չէիր ուզեր, նոյնը ես քու տեղդ կ'առնում:

Երիտասարդ պատկերհանը սրտառուչ աղաղակով մը ձեռուրները վեր վերցուց. առարկութիւն մ'ընել կ'ուզէր: Բայց փաստաբանը նշանով մը զինքը լռելու ստիպեց: Թող, որդեակ, ըսաւ՝ քաղցր ձայնով մը. ասիկայ դատաստանական խնդիր մըն է, որն որ հօրդ գործքերուն հետ կապուած ըլլալով, միայն ինծի կ'իյնայ քննելն ու կարգի դնելը:

Աս խօսքերէն ետեւ՝ դէպ ի Ամերիկացին դարձաւ, եւ սեւեռեալ աչուրներով երեսը նայելով, սկսաւ հետն այնպէս վարժ ու մաքուր անգղիերէն խօսիլ, որ մարդ կը կարծէր թէ իր մայրենի լեզուաւը կը խօսի:

Ամերիկացին քիչ մը շփոթելով պատասխան կու տար. անանկ ալ կ'երեւար որ փոխանակագիրներուն վրայ մանրամասն խօսակցութեան մէջ մտնելէն ազատիլ կ'ուզէ: Փաստաբանին հետզհետէ ըրած հարցմանց՝ միավանկ պատասխաններ տալով, երեք

սուտ փոխանակագիրներն ու անոնց խարդախեալ ըլլալը խոստովանող նամակը անդադար անոր կը ներկայացընէր:

Իսկ Պր. Տիւլազ, որն որ Ամերիկացւոյն խօսելու կերպին ու արտաբերութեան վրայ զարմացած էր, անկից տեղեկութիւն խնդրեց Տիւլիվիէի եւ Նայդինկէլի տներուն մէջ եղած գործառնութեանց նկատմամբ, որոնց վրայ ինք աղէկ ծանօթութիւն ստացած էր Պր. Տիւլիվիէին ժառանգութեան խնդիրը քննած ժամանակը:

Օտարականն ինք զինքը ջատագովելու համար ըսաւ թէ Նայդինկէլի տան հաշուեկալութեան մասն իր ձեռքին տակ չըլլալով, ան նկատմամբ խորունկ տեղեկութիւն չունի: Եւ առաջին պայայլութիւնն անցած ու ինք սովորական յանդգնութիւնը նորէն ստացած ըլլալով, վրան աւելցուց որ ճամբորդութիւնն ասանկ ջնջին բաներու համար ըրած չեմ, հապա Տիւլիվիէին խաբէութեամբ կողոպտած վեց հազար տոլարը ձեռք բերելու համար: Աւստի, վերջացուց խօսքը, անմիջապէս կամ նոյն գումարը վճարեցէք, եւ կամ ժխտական պատասխան մը տուէք, որմէ ետքը՝ ես ալ ընելիքս գիտեմ:

Աս ամէն խօսքերը մեծ տհաճութեամբ մ'ըսաւ, որմէ յայտնի կը տեսնուէր սրտին խռովութիւնը: Սակայն որչափ որ շինծու Ամերիկացին խօսակցութիւնը յառաջ կը տանէր, այնչափ ալ Պր. Տիւլազին զարմացումը կ'աւելնար, եւ կամաց կամաց կասկածի կը փոխուէր: Աչուրներն օտարականին վրայ սեւեռած՝ կ'ուզէր անոր կեղծեալ հանդարտութեան գիմակը մէկդի առնուլ: Իրեն անանկ կ'երեւար որ նոյն իսկ անոր կերպարանքն ալ մոքին մէջ հին գաղափար-

ներ կը զարթուցանէ. բայց չէր կրնար պայծառ կերպով յիշել:

Նայդինկէլին խռովութիւնն աս շարունակեալ մտադրութեան վրայ աւելի սաստկանալով, ոտք ելաւ, գլխարկն առաւ եւ քթին տակէն մռմռալով. Ա՛լ աւելի երկայն սպասելու ժամանակ չունիմ, ըսաւ:

Վայրկեան մը համբերեցէք, ըսաւ փաստաբանը: Իրը բաւական ծանրակշիռ է, եւ վրան մտածելու արժանի: Անոր համար ալ ձեր վրայ կը զարմանամ որ ինչպէս ասանկ գործք մը գլուխ հանել կ'ուզէք՝ առանց փաստաբանի մը հետ խորհրդակցելու կամ մանաւանդ բոլորովին փաստաբանի մը չէք յանձներ:

Կարծեմ զարմացման տեղ՝ շնորհակալութիւն մը կրնայի սպասել ձեզմէ, պատասխան տուաւ Ամերիկացին դառնութեամբ. վասն զի առանձին գալովս՝ եղածը ծածուկ պահեցի, որն որ աւելի ձեզի՝ քան թէ ինծի օգտակար է:

Կարելի է, պատասխանեց Պր. Տիւլագ. բայց ձեր զգուշութիւնը զմեզ ալ խոհեմութիւն բանեցընելէն ազատ չ'ընէր: Ո՛չ Մաքսիմ եւ ո՛չ ես զՆայդինկէլ կը ճանչնանք. ուստի կարծեմ կ'իմանաք որ նոյն անձն ըլլալնիդ ցուցընելու էք . . . : Ձեր Փարիզի Պր. Տիւֆլոյ թղթակիցը կրնայ անտարակոյս . . . :

Հարկաւորութիւն չկայ, ընդմիջեց Ամերիկացին, ամէն կերպ ապացոյց կրնամ ձեր առջեւը դնել:

Աս ըսաւ, ու սեւ թերթակալը գրպանէն հանեց, քովը դրաւ. եւ մէջէն առած խել մը թղթերը փաստաբանին տալով, Տեսէք, շարունակեց, ահաւասիկ մեր նամակները, վճարուած փոխանակագիրները եւ անցագիրս:

Պր. Տիւլազ, որն որ թղթերէն մէկ քանին վերի վերոյ մը զննելով՝ մէկդի դրած էր, անցագրոյն որ եկաւ, քիչ մը կեցաւ, մտադրութեամբ կարդաց, նորէն օտարականին երեսը նայեցաւ, վերջապէս մտաջը մէջ որոշում մ'ըրածի պէս, Շատ աղէկ, Պարոն, ըսաւ. կը տեսնեմ որ ալ պէտք է տեղի տալ: Կ'ազաչեմ վայրկեան մը սպասեցէք, որ երթամ հարկաւոր ստակը բերեմ:

Նայդինկէլին աչուընեըուն մէջ կայծակի շուտութեամբ զուարթութիւն մ'երեւցաւ, որն որ փաստաբանին աչքէն չվրիպեցաւ. ուստի եւ իր համոզման մէջ աւելի եւս հաստատուած ըլլալը ցուցնող ձեւ մ'ընելով, դուրս ելաւ, Ամերիկացոյն աղաչելով որ ընկալագիր մը պատրաստէ:

Շատ չգնաց, Պր. Տիւլազ դարձաւ՝ ձեռքը խել մը թղթագրամ ունենալով, զորն որ Ամերիկացին տեսած ատեն՝ ծիծաղելով մը ոտք ելաւ եւ պատրաստած ընկալագիրն իրեն տուաւ:

Փաստաբանը ձեռքն առաւ, կարդալ ձեւացուց, եւ գիրը՝ հետը ներս բերած ուրիշ թղթի մը հետ համեմատեց:

Ուզածնիդ ա՞ն էր, հարցուց Նայդինկէլ անդղիերէն, ինչպէս որ մինչեւ ան ատեն կը խօսէին:

Ճշգիւ աս էր, պատասխանեց Պր. Տիւլազ նոյն լեզուաւ:

Ուրեմն ստակը համրենք, կրկնեց մէկալը:

Փաստաբանը գլուխը վեր վերցուց, եւ խօսքը գաղղիերէնի փոխելով, Ա՛յլ է, ըսաւ. բայց իրար աւելի ճիշդ հասկընալու համար՝ աղէկ կ'ըլլայ որ գաղղիերէն խօսինք:

Ինչո՞ւ, հարցուց Ամերիկացին զարմացած:

Ինչո՞ւ . . . կրկնեց փաստաբանը՝ որն որ սկսած էր աչուրները յառաջուրնէ աւելի սեւեռել դիմացինին երեսը: — Վասն զի որչափ որ ձեզի հետ աւելի կը խօսակցիմ, այնչափ աւելի կը նշմարեմ որ անգղիներէնը ձեզի բնական չըլլալուն՝ դժուարաւ կը խօսիք: — Վասն զի ասանկ ընկալագորի հարկաւորութիւն չունեցող գործքի մէջ ընկալագոր տալովնիդ՝ ցուցուցիք թէ վաճառականութենէ չէք հասկընար: — Վասն զի ձեր ինծի ցուցուցած անցագրին մէջի կերպարանաց ստորագրութիւնը՝ ձեր կերպարանաց հետ ամենեւին նմանութիւն չունի: — Վերջապէս վասն զի դուք Ռոբերդ Նայդինկէլ չէք:

Այսպէս խօսելով, քայլ մը մօտեցաւ կերպարանեալ Ամերիկացւոյն, որն որ քիչ մը ետ քաշուեցաւ ու դեփ դեզին կտրեցաւ:

Ի՞նչ կ'ուզէք ըսել, Պարոն, կակաղեց խայտառակուած Ամերիկացին. ուրեմն զիս զո՞վ կը կարծէք, ես ո՞վ եմ:

Կարծեմ կրնամ զձեզ ան նկատմամբ ալ գոհ ընել, պատասխանեց փաստաբանը՝ աչուրները միշտ օտարականին վրայ սեւեռեալ ունենալով: Եթէ ստոյգ են դատաստանական քննութեան ժամանակը երեսունուերկու չարագործներէն ոմանց զըցածները, զորոնք քիչ մը յառաջ կը կարդայի, եւ եթէ ձեր ձեռագրին նմանութիւնը զիս չիխաբեր, դուք ան երեսունուերկու հոգւով գնդին գլուխն էք, որուն մէջէն ոմանք հիմայ դատապարտուելու վրայ են: Ստոյգ է՝ անուննիդ ճշդիւ գիտնալը շատ դժուար է. բայց ինծի կ'երեւայ որ դուք ան մարդն էք՝ որ երեք տարի յառաջ Պետրոս Առաքել անուամբ մահուան դատապարտուեցաք՝ ադամանդներու գողութեան պատ-

Ճառաւ, ու բանտէն փախաք, եւ կարծուեցաւ թէ
Անդղիա անցած ըլլաք . . . :

Պարոն :

Մտիկ ըրէք: Երկու տարի յառաջ ինք զինք-
նիդ Ռոսպէրկի սեպուհ կը կոչէիք, եւ խաբէութեան
մը համար բանտարկուած էիք . . . :

Աս ենթադրութիւնը . . . :

Կեցէք, ուրիշ բան ալ կայ: Ասկից վեց ամիս
յառաջ Ամստերտամի վաճառականութեան տան մը
գործակալը ձեւանալով, Ռուանի վաճառական մը խա-
բեցիք եւ խաբէութիւննիդ երեւան ելլելով :

Ա՛լ չափն անցուցիք, գոչեց շինծու Ամերիկա-
ցին, վախն ու այլայլութիւնը՝ առերեւոյթ բարկու-
թեան մը տակ ծածկել ջանալով. աս ինծի ըրած
նախատինքներնուդ վրայ պիտի զղջաք, Պարոն:

Աս ըսելով, կ'ուզէր պրծիլ՝ դռնէն դուրս ել-
լել. բայց Պր. Տիւլագ առջեւն անցաւ, չթողուց:

Թողութիւն տուէք, ըսաւ, ասկէ դուրս ելլելիք
չունիք՝ մինչեւ որ ամէն բան չյայտնուի: Որպէս զի
Պր. Նայդինկէլին թերթակալը ձեր քովը գտնուի,
պէտք է որ եղևոնագործութիւն մը պատահած ըլլայ:
Պէտք է որ ասոր լուծումը տաք: Ուստի եւ զձեզ
թող չեմ տար, մինչեւ որ չըսէք թէ նոյն թղթերն
ինչպէս ձեռք անցուցիք:

Կարծեմ ասոր մեկնութիւնը ես կրնամ տալ,
ըսաւ Մաքսիմ, որն որ խօսակցութիւնը գաղղիերէնի
դառնալէն վեր՝ խօսուածը մտադրութեամբ մտիկ
կ'ընէր: Աս առտու դատաստանական լրագրոյն մէջ
ասոր յարմար հատուած մը կարդացի: Հիմայ՝ որ պա-
րագաները կը յիշեմ, կը տեսնեմ որ աս է:

Ի՞նչ բան է, տեսնենք, հարցուց փաստաբանը:

Ամերիկացի վաճառական մը Փարիզի ու Հաւրի մէջի ճամբուն վրայ մեռած գտնուեր է. վրայէն ամենեւին թուղթ չէ ելեր, թէեւ կառապանը կը հաստատէ եղեր որ քովը սեւ թերթակալ մը տեսած է:

Ասոր պէս, անանկ չէ՞, միջհատեց Պր. Տիւլագ՝ Նայդինկէլին մէկդի գրած թերթակալը ցուցնելով:

Կը կարծուի եղեր, շարունակեց Մաքսիմ, թէ ոճրագործութիւնը կատարած ըլլայ իր ճամբորդութեան մէկ ընկերը՝ որն որ աներեւոյթ եղեր է:

Ասոնք համառօտիւ պատմէին ետեւ՝ Բայց դուք ալ մէյ մը նայեցէք, ըսաւ. ահաւասիկ լրագիրը: Եւ անմիջապէս լրագիրը ծոցէն հանեց, Պր. Տիւլագին տուաւ՝ դէպքին յիշատակուած տեղը ցուցնելով:

Փաստաբանը շուտով մը կարգաց եւ երիտասարդին մոռցած քանի մը պարագաներովը՝ բոլոր տարակոյսները փարատեցան: Բայց երբ որ դէպ ի շինծու Ամերիկացին դարձաւ, որ իրեն ալ կարգայ, տեսաւ որ անիկայ աներեւոյթ եղեր է: Մէկալններուն լրագրին զբաղած ժամանակը, անիկայ սպրդած դուրս ելած էր՝ փաստաբանին եկած դռնէն, որն որ կիսաբաց էր մնացեր:

Մաքսիմ ուղեց ետեւէն վազել. բայց Պր. Տիւլագ զինքը բազկէն բռնելով՝ արգելեց:

Թող, ըսաւ ուրախութեամբ մը. իր փախչիլը մեզի աւելի աղէկ է: Նամակն ու տոմսակները հոս են: Զանոնք ոչնչացնելով եւ թերթակալին մէջ վեցհազար տոլարը դնելով, հօրդ յանցանքին ցոյցերը ջնջած եւ անոր Նայդինկէլի տան ունեցած պարտքը հատուցած կ'ըլլանք: Ահաւասիկ նոյն գումարը, զորն որ մէկալ թղթերուն հետ Նայդինկէլին տունը կը խաւրենք. իսկ փոխանակագիրներն ու հօրդ նամակը

կ'այրենք: Շուտով ճրագ մը վառէ. անոնց միայն տեսքը զիս կը զարհուրեցընէ:

Երիտասարդը փութաց Պր. Տիւլագին խնդրածը կատարեց, եւ անմիջապէս թղթերն պրեցան: Անոնք մոխիր դառնալէն եւ յօդս ցնդելէն ետեւ, փաստաբանը խորունկ շունչ մ'առաւ եւ ժպտելով դէպ ի Մաքսիմ դարձաւ: Երիտասարդը կ'ուզէր խօսիլ, բայց չկրցաւ բառ մը զրուցել, Պր. Տիւլագին բազկացը մէջ նետուելէն զատ բան չկրցաւ ընել:

Երկայն ատեն այնպէս գիրկընդխառն մնացին, մինչեւ որ Էրմինին ձայնն իրենց իմացուց որ նոտարն ու վկաները եկած են: Մաքսիմ շուտ մը աչուրները սրբեց ու Պր. Տիւլագին ձեռքը պագնելով. Ո՛հ, հայր իմ, գոչեց, այսօր ինծի ըրած բարիքներնուդ հատուցումն ինչպէս կրնամ ընել:

Իսկ փաստաբանն իրեն զԷրմին ցուցընելով, Միայն մէկ միջոց ունիս, որդեակ, ըսաւ. զինքը երջանկացուր:

ՀԻՆ ԼՈՒՍԵՏՈՒ ԸԹՏԱՐԱԿԻՆ ՊԵՀԱՊԵՆՔ

Ա.

Կարոնի ու Թիրոնտի գետաբերաններուն մէջ տեղի ծովեզերքէն քիչ մը հեռու փոքր կղզեաց խումբ մը կը գտնուի, որոնք ծովու տակէն ժայռերով իրարու հետ միացած կ'երեւան: Աս թաղուած ժայռերու լեռանց շղթան՝ ան կողմերէն անցնող նաւերուն շատ վտանգաւոր ըլլալուն, ասդին անդին լուսատու աշտարակներ շինուած են, որոնք նաւերուն կ'առաջնորդեն եւ վտանգը հեռուէն կը ցուցնեն:

Ասկէ շուրջ քառասուն տարի յառաջ, որ ատեն կ'իյնայ մեր առաջիկայ պատմութեան ժամանակը, նոյն կողմերը գտնուող լուսատու աշտարակներուն մէջ՝ ամենէն հինն ու ծանօթն էր Հին աշտարակ ըսուածը, որն որ միակ պահապանի մը յանձնուած էր:

Սիմոն Լաւոյ ինը տարիէ վեր նոյն աշտարակին մէջ կը բնակէր, ուրիշ ընկեր չունենալով բաց ի ան ալիքներէն՝ որոնք իր կղզոյն քովէն մոնչելով կ'անցնէին, եւ ծովու թռչուններէն՝ որոնց ճուռողելու ձայնը կը լսէր, երբ որ բազմութեամբ աշտարակին վրայէն կը թռչէին կ'անցնէին: Աշտարակին մէջ իր սենեակը հազիւ նաւու խցի մը ընդարձակութիւնն ունէր. սակայն պահապանի մը բնակութեան բաւական էր: Իսկ նոյն սենեկին կարասիքն ու զարդերն էին ողորմելի խշտեակ մը, նաւավարի արկղ մը, փայտէ սեղան մը եւ քանի մը տախտակ՝ որոնց վրայ իր բոլոր կազմածքը դրած էր:

Աշտարակէն երեք մղոն հեռու գտնուող նաւահանգստէն ամէն շաբաթ օր մակոյկ մը կ'ելլէր, եւ մէկ շաբաթուան համար իրեն հարկաւոր եղած ուտելիքը կը բերէր: Իսկ եթէ ինք յանկարծակի բանի մը կարօտութիւն ունենար, աշտարակին վրայ դրօշ մը կը բանար, զորն որ նաւավարը նշմարելով, անմիջապէս մակուկովն աշտարակին առջեւը կ'երեւար:

Օր մը նաւավարը՝ որոշեալ ատենէն դուրս եւ աշտարակէն սովորական նշանը չտրուած, ինք իրմէ եկաւ: Աս անսովոր այցելութեան պատճառն ան էր, որ Սիմոնին քոյրը ծանր հիւանդ ու հոգեւարութեան մէջ ըլլալով, մահուան անկողնին մէջ զինքը վերջին անգամ մ'ալ տեսնել կը բաղձար: Նաւավարը հետը մարդ մ'ալ բերած էր, որ պահապանին հեռաւորութեան ժամանակն անոր տեղը բռնէ:

Քիչ մը ետքը նաւը դէպ ի նաւահանգիստ սկսաւ ետ դառնալ: Նաւուն ետեւի կողմը նաւավարին քով նստած էր պահապանը: Լաւոյ հազիւ վաթսուն տարւան կ'երեւար. բայց իր կունտ ճակատը, ճմուռը կած ու ինկած պտերը, թափած աղբաները՝ կը ցուցնէին թէ ծովու վրայ անցուցած կեանքին մէջ որչափ ներդրութիւն կրած է: Հագած նաւազի զգեստն ամենեւին մտադրութիւն շարժելու բան մը չէր ունենար, եթէ կապոյտ թիկնոցին վրայ՝ գոյնը նետած ժապաւենէ կախուած՝ Պատուոյ լեգէոնի խաչը չտեսնուէր, որն որ ժամանակին երկայնութենէն սեւցած էր: Սիմոն նոյն խաչն այնպիսի քաջութեան գործքի մը համար ստացած էր, որմէ իր բնաւորութիւնը յայտնի կ'երեւայ: Անգղիացւոց ու Գաղղիացւոց ծովական պատերազմի մը մէջ, թնդանօթաձիգ նաւի մը վրայ առանձին մնալով ու երկու անգղիական նաւերէ հալածուելով, չուզեց

անձնատուր ըլլալ, հապա նաւուն դրօշն առած՝ ծովը նետուեցաւ. եւ կէս մը լողալով, կէս մ'ալ ալեաց օգնութեամբը կիսամեռ ծովեզերքը հասաւ, ուր քիչ մը ետքը քանի մը գեղացիք զինքը գտնելով՝ խելքը վրան բերին: Աս քաջութեան լուրը չորս կողմը տարածուելով, մինչեւ կայսեր ականջը հասաւ, որն որ իրեն Պատուոյ լեգէոնի խաչը շնորհեց:

Ասկից զատ՝ Լաւոյ իր գլխաւորաց մտադրութիւնն իրեն ձգած էր՝ իր ստոյիկեան հաստատութեամբը, որով իրեն տրուած ամէն զօուարին ու վտանգալից հրամանները կը կատարէր: Իբրեւ Սպարտայի հարազատ որդի, հայրենեաց ու օրինաց համար մեռնելու միշտ պատրաստ էր:

Արդ Լաւոյ մակուկին մէջ ձեռուրները խաչաձեւ կուրծքին վրայ դրած, մէկ ոտքը նստարանին վրայ կռթնցուցած, քրոջը հիւանդութեան վրայ Յակոբ Մերլէ նաւավարին ըսածներուն միտ կը դնէր: Իր տուած պատասխաններն անզօդ գոչումներ էին, որոնցմով երբեմն երբեմն խօսակցութիւնը կ'ընդմիջէր: Վերջապէս սկսաւ բերնէն գոնէ միավանկ բառեր հանել, երբ որ նաւավարն իրեն ուղղակի հարցում մը կ'ընէր: Ի բնէ արդէն քիչ խօսող ըլլալով, լուսատու աշտարակին պահապան ըլլալէն ետեւ՝ երկայն ատեն լռութիւն պահելու այնպէս վարժած էր, որ կարծես թէ խօսած ատեն նոյն իսկ իր ձայնը զարմացում կը պատճառէր իրեն, եւ օտար լեզու մը խօսելու պէս՝ մեծ զօուարութեամբ կրնար բառերը քովէ քով բերել ու մտքին մէջ եղածը բացատրել:

Ընդհակառակն Մերլէ նաւավարը զարմանալի բնական ճարտասանութիւն մ'ունէր. գեղեցիկ դարձուածները, վկայութիւնները, նմանութիւններն ու

առակաները բերնէն հեղեղի պէս առատութեամբ կը վազէին: Ասկից զատ՝ Մերլէ ան տեսակ մարդիկներէն էր, որոնք ամէն բանի մէջ մտած ելած են, ամէն արուեստէ քիչ շատ կը հասկընան, առանց մէկն ալ կատարեալ գիտնալու: Երբեմն հիւսն, երբեմն դարբին, երբեմն նաւաւար եւ երբեմն իրաւագէտ կ'ըլլար, մինչեւ երբեմն նաեւ անասուններու եւ նոյն իսկ մարդիկներու բժշկութիւն կ'ընէր: Ասոր համար ալ ան կողմերը մեծ համարում մը կը վայելէր, այնպէս որ ամէն մարդ զինքը տեսած ատեն՝ կ'ողջունէր, եւ սովորաբար իրեն Պարոն Մերլէ անունը կու տային:

Մերլէ՝ իբրեւ բժիշկ՝ պահպանին քրոջը հիւանդութեան վրայ խօսելէն ու մահացու կոչելէն ետեւ, փիլիսոփայի պէս ալ զինքը մխիթարեց, ըսելով որ Ամէնքս ալ մահկանացու ենք ու վաղանցուկ ծաղկի մը նման պիտի թուովինք: Աւերջապէս սկսաւ փաստաբանի լեզու բանեցընել, պահպանին խրատ տալով որ քրոջը մահուընէ ետքը ինչ ընթացք բռնելու է:

Նախ եւ յառաջ պէտք չէ մոռնալ, ըսաւ ծանրութեամբ ու բացորոշ կերպով մը, որ մէջտեղը անչափահաս մը կայ, եւ թէ օրէնքը՝ ինչպէս սովորութիւն է ըսել՝ անչափահասից հայրն է, եւ անոնց ստացուածոց վրայ կը հսկէ: Կարելի է ըսէք թէ շատ անչափահասք կան, որոնք ստացուածք չունին: Բայց հոգ չէ: Հարուստն ու աղքատը նոյն իրաւունքը կը վայելեն, ամէնքս օրինաց առջեւ հաւասար ենք:

Լաւոյ քթին տակէն Հըմ մը մոմուաց:

Արդ, շարունակեց Յակոբ, որն որ աս հատուձեռնարկութեան կերպը շատ կը սիրէր. վերոյիշեալ օրէնքը՝ թէ աղքատաց եւ թէ մեծատանց ժառանգութեան վրայ կը հսկէ. ալ հիմայ՝ յեղափոխութենէն

ետքը՝ աղքատի, աղնուականի ու քաղաքացւոյ մէջ զանազանութիւն չկայ:

Պահապանը հաւանութեան նշան մ'ըրաւ:

Մարիամ քրոջդ ստացուածոց ցանկն առնելու՝ շատ թուղթ հարկաւոր չէ, ըսաւ Մերլէ՝ խօսքը յառաջ տանելով: Խեղճը՝ բան մը չունի. եւ ըստ մեծի մասին քու ստակովդ կ'ապրէր . . . : Խեղճ մարդ, Մարիամին ու իր զաւկընեքուն երջանկութեան համար ձեռքէդ եկածն ըրիր:

Քոյր մը, մոմնաց Սիման:

Այո՛, այո՛, պատասխանեց Յակոբ, ամէն մարդ իր արիւնակիցները հոգալու պարտական է, ասոր վրայ տարակոյս չկայ. ապա թէ ոչ՝ մարդը վայրենի դազաններէն ինչո՞վ կը տարբերէր: — Սակայն եւ այնպէս պէտք է խոստովանիլ, որ վրադ դժուարին գործք մ'առած էիր: Ի՞նչ հոգեր չունեցար նոյն իսկ քեռառնդ կենդանութեան ատենը, որն որ հեթանոսի մը պէս կ'ապրէր, առանց կնոջն ու զաւակներուն վրայ հոգ ունենալու: Վերջէն ալ երբ որ Մարիամ այրի մնաց, հարկ եղաւ որ դուն զինքը քու թոշակովդ կերակրես, վասն զի ինք տկար ու հիւանդոտ ըլլալով, օրըստօրական ապրուստը ճարելու կարողութիւն չունէր . . . : Ո՛հ, գոնէ ծովը զՏունասիէն կուլ տուած չըլլար:

Դժբախտութիւն, դժբախտութիւն, գոչեց Նաւոյ, որուն բերնէն քեռորդւոյն մահուան տխուր յիշատակը վերջապէս աս խօսքերը հանեց:

Ի՞նչ պիտ'որ ընես, աս աշխարհքս աշխարանաց ու արտասուաց տեղ մըն է, պատասխանեց Մերլէ, քարոզչի ձեւով մը: — Բայց ասոր կը զարմանամ որ չկրցանք իմանալ թէ նաւն ինչպէս ընկղմեցաւ:

Ժայռերը, ժայռերը, մոմուաց Սիմոն:

Այնպէս կարծուեցաւ, ըսաւ Մերլէ, վասն զի նաւը խորտակուած յատակով գտնուեցաւ. բայց նոյն օրը ծովը հայելւոյ պէս հանդարտ ու խաղաղ էր: Իսկ Տոնա՝ թէպէտ տասնուհինգ տարւան էր, սակայն քաջ նաւավարի մը պէս կրնար նաւ կառավարել, եւ գիշերուան մութն ալ այնչափ կոխած չէր: Անոր համար ես միշտ ըսած եմ ու կ'ըսեմ թէ ասոր մէջ ուրիշ բան մը մտած պիտ'որ ըլլայ: Բայց ի՞նչ կերպով կրնայ իմացուիլ: Տոնային քովը քրոջմէն զատ մարդ չկար. ան ալ նոյն ատեն նաւուն մէկ կողմը քուն մտած էր: Ուստի եւ ուրիշ բան չիկրնար ըսել՝ բայց եթէ որ յանկարծակի հարուածէ մը արթննալով՝ նաւը դարձած եւ ինք զինքը ջրի մէջ գտաւ:

Սիմոն խորին հառաչանք մ'ըրաւ:

Բայց դուն բախտը տես, շարունակեց Յակոբ: Ի՞նչպէս կարելի է որ հազիւ եօթը տարւան Գեղներեսը՝ տախտակի մը վրայ ապաւինելով՝ ազատի, եւ առոյգն Տոնա շան պէս ծովուն տակը խղդուի: Ասիկայ նոր ապացոյց մը չէ՞, որ ամէն մարդ իր ծննդեան օրէն՝ իր սեպհական աստղն ունի:

Լաւոյ ալ աս կարծիքն ունէր: Ինչպէս հասարակօրէն անուս ու տգէտ մարդիկները կ'ըլլան, ինքն ալ աւելորդապաշտ ըլլալով, նաւավարին ըսածին ամենեւին անհաւանութեան նշան մը չըրաւ:

Իսկ անիկայ խօսքը յառաջ տանելով, սկսաւ երկայն բարակ խօսիլ Տոնային Էլիզ քրոջը վրայ, որն որ երեսներուն դեղնութեան ու գունատութեան համար՝ ընդհանրապէս Գեղներես կը կոչուէր: Մերլէ պահապանին հարցուց որ քրոջը մեռնելէն ետեւ՝ նոյն աղջիկն ի՞նչ պիտ'որ ընէ:

Պատասխան տալը՝ հարցում ընելէն միշտ աւելի դժուար է. ուստի եւ պահապանը պատասխան տալ չկրնալով, տարակուսած կեցաւ, առանց բերնէն խօսք մը հանելու:

Մերլէ աս լուութենէն առիթ առնելով, սկսաւ պահապանին զանազան ճամբաներ սորվեցընել: Նախ, ըսաւ, Գեղներեսը երեւելի ձիւքեր չունի: Գրեթէ տասուիրեք տարւան է, սակայն վրան ամենեւին գործքի մը յարմարութիւն չիտեսնուիր. մէկու մը հետ չիխօսիր, մէկու մը քով չ'երթար: Միայն Տոնա իր վտահութիւնը վաստրկած էր. բաւական որ եղբայրն իր անունը կանչէր, անմիջապէս ուրախ զուարթ՝ կը վազէր քովը կ'երթար եւ ուզածը կամ հրամայածը կը կատարէր: Իր անոր ունեցած սէրը՝ անբնական բան մըն էր, եւ շան մը՝ իր տիրոջ ունեցած հնազանդութեան ու հաւատարմութեան կը նմանէր: Գրեթէ քախտութեամբ երիտասարդին մահուամբն աս ալ վերջացաւ: Ա՛լ անկէ ետեւ Գեղներեսը բոլորովին տրտմութեան անձնատուր եղաւ: Աննային զինքը տունը կեցընելու եւ տնային գործքի մը զբաղեցընելու ջանքը պարապի ելաւ: Շատ անգամ զինքը կը յանդիմանէր. վերջապէս օր մ'ալ աղէկ մը ծեծեց, բայց անօգուտ. աղջիկն ելաւ ծովեզերքը փախաւ ու քանի մ'օր դուրսը կեցաւ. այնպէս որ տուն դառնալէն ետեւ, զինքը դատարկ թող տուին, որպէս զի նորէն չփախչի:

Յակոբ աս ամէն բաներն իր բնական ճարտասանութեամբը Սիմոնին յիշեցուց. սակայն ըսածներէն հետեւութիւն մը չկրցաւ հանել, վասն զի նաւն արդէն նաւահանգստին մօտեցած էր:

Նաւուն առջեւի կողմը նստող թիակավարը նաւ-

ալարին հարցուց, որ նաւահանգստին թմբին ներսի,
թէ գրսի կողմէն ցամաք ելլել կ'ուզէ:

Ներսի կողմէն, պատասխանեց Մերլէ: Բայց միտ
գիր, զգուշութիւն ըրէ, երբ որ Պիսգինին քովը կու
գանք, ըսաւ՝ ձեռքով նաւահանգստին բերանը կեցող
նաւ մը ցուցնելով, նոյն նաւը հաստ պարանով մը
նաւահանգստին թմբին հաստատուած է:

Պոռացէք որ չուանը քաշեն, ըսաւ Լաւոյ:

Որո՞նց, հարցուց Յակոբ, նաւաստիներուն: Կ'ե-
րեւայ թէ դուն զերենք չես ճանչնար. իրենցմէ ա-
մենէն պատուաւորն ալ տեղէն չէր շարժեր, թէեւ
ասով արեւմտեան կողմանց բնակիչներէն տասը հոգի
խղզուելէն ազատելիքը գիտնար:

Պահապանը շատ ատենէ վեր գիտէր արեւմտեան
ու հարաւային նաւաստիներուն իրարու ունեցած
թշնամութիւնը, ուստի եւ ասոր վրայ մեկնութիւն ու-
ղելու հարկ չկար: Մէյ մ'ալ շան մը հաջելը լսուե-
ցաւ, որն որ Պիսգին նաւուն վրայ կը կենար:

Շունը կը լսե՞ս, ըսաւ Յակոբ. կարծես թէ
ըսածս հաստատել կ'ուզէ: Թշուառական Արուսեկի
ծնունդ, չըլլայ որ ձեռքս անցնիս, ապա թէ ոչ՝ կացի-
նիս զօրութիւնը կ'իմանաս . . . : Անունն ալ Արու-
սեակ է, որն որ իրեն շատ աղէկ կը յարմարի: Տէրը
զինքն իրեն պէս չարացուցած է:

Նաւը՝ Բրովանսցի Պարտանուին նաւը չէ՞, հար-
ցուց Լաւոյ:

Այո՛, ան է, պատասխանեց Մերլէ՝ Պիսգինին
վրայ կողմնակի հայեցուածով մը նայելով, եւ կրնամ
երգմամբ հաստատել, որ անոր նաւապետը՝ Պորտոյի
գինւոյն պէս չէ եղած, հասակն առնելով՝ աղէկցած
չէ: Անոր համար ալ բոլոր աս կողմի մարդիկ իրեն

Թշնամի են, նոյն իսկ տղաք՝ երբ որ զինքը կը տեսնեն, կատղած շուն տեսածի պէս՝ կը փախչին:

Երէկ, ընդմիջեց Ռիկոյ Թիակավարը, Ոսկի խարիսխ պանդոկէն դուրս վռնտուեցաւ, եւ հիմայ ստիպուած է կերակուրը նաւուն մէջ ուտելու:

Վասն զի, գոչեց Մերլէ հաճութեամբ մը, չարութիւնը երբ որ է նէ՝ պատիժը կը գտնէ:

Յառաջագոյն պէտք էին աս բանս ընել, պատասխանեց Թիակավարը, որով խել մը դժբախտ պատահարներ կը խափանուէին. ինչպէս է, Ապտոնին դէպքը, զորն որ երկու տարի յառաջ կռուի մէջ մեռցուց, նոյնպէս Ռիոկինը՝ որուն աչքը կոյրցուց:

Ուրիշ շատ մարդիկ ալ կան, աւելցուց Մերլէ, զորոնք գործելու անկարող ըրած է: Այսպիսի մարդիկները պէտք էր՝ վայրենի գաղաններու պէս՝ գառագեղի մէջ պահել: Ասոնք Գաղղիացի չեն: Հարիւր բիւր Թիակներ. ինծի մնար նէ, ան Թշուառականը շատոնց մէջտեղաց կը վերցընէի :

Նայէ, նայէ, նաւուն մէջ կեցեր՝ մեղի կը նայի, ընդմիջեց Ռիկոյ:

Իրօք բարձր հասակաւ, դաժան կերպարանքով, գեղնագոյն մարդ մը նաւուն գլուխը կռթընած կեցած էր, հուր ցայտող աչուրները նաւակին վրայ սեւեռած: Մերլէ՝ որն որ Թիակավարին ըրած ազդարարութեամբը՝ խօսելէն դադրած էր, երկու երեք անգամ հազալէն ետեւ, գլուխը վեր վերցընելով, զԲրովանսցին բարեկամական ծիծաղով մ'ողջունեց:

Ի՞նչ գեղեցիկ ծով կայ, նաւապետ, ըսաւ, ծովուն կապոյտ ու խաղաղ երեսը ցուցնելով:

Նաւապետը՝ որն որ ծուխ կը քաշէր, պատասխանի տեղ՝ բերնէն ծխոյ ամպ մը դուրս հանեց:

Նաւերնիդ երբ պիտի կպրաձիւթէք, կրկնեց դարձեալ Յակոբ:

Քեզի ինչ, սնանկացած խեցգետնորս, պոռաց նաւապետը

Ուրեմն քեզի հետ խօսուելու ըլլայ նէ, կը նեղանաս, ըսաւ Մերլէ՝ բոլորովին ինք իրմէ ելած:

Ճամբագ գնա, անո՛ւշ ջրի ձուկ՝ դուն ալ, պատասխանեց Պարտանու. նայէ որ նաւի տեղ գործածած խմորի տաշտդ աղէկ կառավարես:

Կախաղանէ՛ փախած, մոմուաց Մերլէ, որուն նաւը ճիշդ Պիսգինին առջեւէն կ'անցնէր. ուստի եւ խոհեմութեան համար անկէ բաւական հեռանալէն ետեւ ձայնը բարձրացուց: Հետը մարդու պէս խօսողին՝ այնպէս բրտութեամբ պատասխան տալ, գոչեց: Բայց համբերութիւն, ան ալ օր մը իրմէ զօրաւորի մը կը հանդիպի . . . : Է՛, Ռիկոյ, թմբին մօտ ենք:

Մտիկ ըրէ, ընդմիջեց Նաւոյ, ցամաքէն ձայն մը կը լսուի:

Եկեղեցական երգ մըն է, ըսաւ Ռիկոյ:

Մեռելոց երգ մը կ'երեւայ, կրկնեց Սիմոն այլ-այլութեամբ:

Մերլէ՛ աւելի աղէկ լսելու համար՝ գլուխն երկնցուց եւ քիչ մը ժամանակ նոյն գրից մէջ կենալէն ետեւ, Այո՛, այնպէս է, ըսաւ. ձայնը չի՞ս ճանչնար, վարպետ: Քրօջդ աղջկան ձայնն է:

Էլիզի՞ն, հարցուց պահապանը. ուսկի՞ց գիտես:

Ի՛նչ, մոռցա՛ր որ ասիկայ իրեն սովորութիւն ըրած է: Տոնային ծով իյնալէն վեր՝ շատ անգամ աս տխուր եղանակը կ'երգէ: Այնպէս որ մօրը զինքը ծեծելուն համար ծովեղերքը փախած ժամանակը, ո՛չ լալու եւ ո՛չ պոռալու ձայն կը լսուէր, հապա աս

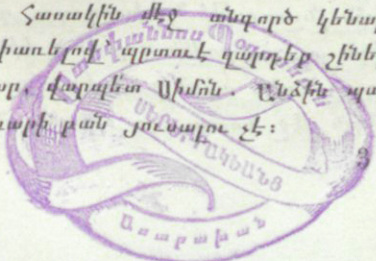
իր սիրական երգը : Տես քեզի ինչ ըսի,
ահա թմբին վրայ ելած է : Կ'երեւայ որ զքեզ ճանչ-
ցաւ, վասն զի փութով գէպ ի հոս կը վազէ :

Իւրօք աղջիկն եկաւ նաւամատուցին ծայրը կեցաւ :

Դեղներեսը հազիւ տասնուչորս տարւան կար :
Վրան գլուխը պատուտած, հագած շրջագգեսան ալ
երկայնժամանակեայ գործածութենէն բոլորովին մա-
շած էր : Բոկ ոտուրներն ու ձեռուրները՝ արեւուն
տոչորիչ ճառագայթներէն՝ պղնձի գոյն առած էին :
Մազերը խիստ սեւ ըլլալով, աւելի աչքի կը զար-
նէր երեսին դեղնութիւնը, որն որ բնական բան մըն
էր եւ ոչ թէ հիւանդութենէ մը պատճառեալ : Սեւե-
ռեալ աչուրներէն ու անշարժ կերպարանքէն կ'իմա-
ցուէր որ արտաքոյ կարգի ապշութեան մէջ է : Միայն
քաջ զննող մը կրնար իր ապակենման աչուրներուն
ու կարկամեալ շրթանց վրայ նենգութեան հետքեր
նշմարել : Մէկ ձեռքը սանդղին աստիճանին կռթն-
ցուցած, մէկալ ձեռքն ալ պրտուէ հիւսուած երկայն
չուան կամ ժապաւէն մը կը բռնէր, որն որ ուսին
վրայէն գէպ ի կռնակը կ'երկրննար : Աղջկան կեցած
տեղը, դիրքը, երեսին տեսքն ու ձեռքի այլանդակ
զարդը՝ իր ցնցոտի զգեստներուն հետ մէկտեղ գա-
լով, այնպիսի վայրենի երեւոյթ մը կու տային իրեն, որ
նկարչի մը կամ բանաստեղծի մը զարմացման առիթ
կ'ըլլար. իսկ Մերլէ զինքը տեսնելով, միայն ուսերը
քանի մ'անգամ վեր վերցուց :

Քրիստոնեայ աղջկան մը կը վայլէ՞, գոչեց, այս-
պէս իր ծաղիկ հասակին մէջ անգործ կենալ, եւ
ծովեզերքը թափառելով պրտուէ զայդեք շինել : —
Ըսածս մի մոռնար, վարպետ Սիմոն. Ենձին պատիւը
չճանչցողէ մը՝ բարի բան յուսալու չէ :

ՍՈՒՎԷՍԴՐ

Ա'երեւայ որ Լաւոյ ալ Մերլէին կարծեաց համամիտ էր: Քրօջը աղջիկը տեսած ատեն՝ ճակատը կնճռեցաւ: Սակայն աղջիկն առանց ասոր միտ դնելու՝ նաւը ծովեզերքը հասածին պէս՝ ձեռքը մօրեղբօրը երկընցուց, եւ ուրախութեամբ մը՝ Բարո՛վ եկար կանչեց:

Մարիամ ինչպէս է, հարցուց Լաւոյ:

Աս հարցման՝ աղջկան դէմքին վրայ տխրութիւն տիրեց: Քեզի կը սպասէ, պատասխանեց մեղմով:

Պահապանը՝ որ կը վախնար թէ ուշ հասած չըլլայ, աղջկան տուած պատասխանին վրայ հանդարտեցաւ: Շուտ մը նաւէն ցատքեց, սանդուղներէն վեր ելաւ, սկսաւ դէպ ի տուն երթալ:

Քահանան եկա՛ւ, հարցուց Սիմոն:

Դեղներեսը հաստատական նշան մ'ըրաւ:

— Նորէն պիտի գայ:

— Չէ:

— Ուրեմն ամէն բան լմնեցած է:

Աղջիկը պատասխան չտուաւ. աչուրներն անշարժ մնացին, շրթունքներն ալ գոցուեցան:

Լաւոյ առանց ուրիշ հարցում մ'ընելու՝ ընթացքը յառաջ տարաւ, եւ քանի մը ընկաւ ետքը ան խեղճ տնակը հասաւ, ուր իր Մարիամ քոյրը մահուան անկողինը կը գտնուէր: Ախարաց դռնէն տեսաւ որ սենեկին ներքին կողմը երկու ճրագ կը վառէր, եւ քանի մը դրացի կանայք անկողնոյն չորս կողմը ծուռկ իջած՝ մահուան աղօթքները կ'ընէին: Հագեւարին շնչառութիւնը խորդալու գարձած էր, աչուրներն ալ բոլորովին գոցուած էին: Սակայն երբ որ եղբօրը ձայնն ականջը հնչեց, աչուրները բացաւ, անկողնոյն մէջ նստաւ ու ձեռքն անոր երկընցուց:

Ո՛հ, հո՞ս ես, գոչեց՝ մարած ձայնով մը, միայն քեզի կը սպասէի: Աստուած զքեզ օրհնէ՝ որ եկար:

Անկէց ետքը պահապանին նշան ըրաւ որ աւելի մօտենայ: Սիմոն քովն երթալով՝ անկողնոյն առջեւը ծունր իջաւ: Գեղներեսն ալ մօրը ոտքին քովը կեցաւ:

Քեզի զրուցելու շատ բան ունիմ, ըսաւ Մարիամ. . . բայց ժամանակը կարճ է. . . : Կաղաչեմ, Սիմոն, ըսելիքներս մտիկ ըրէ:

Ամենայն սիրով, պատասխանեց Լաւոյ:

Ժողովրդապետն ըսաւ որ աս գիշերը չեմ հաներ, շարունակեց հիւանդը: Երբ որ աչուքներս կը գոցեմ, թաղման հանգեսս կարգի կը դնես. . . : Բայց մի մոռնար՝ զիս ան կտաւով պատելու, որն որ պահարանին վրայ կեցած է:

Նաւուն առագաստովը, ընդմիջեց Գեղներեսը:

Այո՛, անով, կրկնեց Մարիամ. ան կտաւին մէջ փաթթուած գտնուեցաւ Տոնա, երբ որ ծովուն ալիքները զինքը եզերքը նետեցին: Անոր կէսն իր պատանքին գործածեցի, մէկալ կէսն ալ կ'ուզեմ որ ինծի համար գործածուի. . . : Նոյն կտաւին մէջ կ'ուզեմ հանգչիլ, որուն մէջ սիրելի որդեակս կը հանգչի:

Ուզածդ կը կատարուի, պատասխանեց Գեղներեսը՝ սիրտը շարժած:

Աս բանիս հոգ կը տանիս, Սիմոնս, հարցուց հոգեւորը:

Այո՛, պատասխանեց պահապանը:

Հիմակ ուրիշ խնդիր մ'ալ ունիմ, ըսաւ Մարիամ, զորն որ կատարելու խոստումէդ կը կախուի իմ ուրախութեամբ կամ տրտմութեամբ մեռնիլս:

Չե՞ս գիտեր, պատասխանեց եղբայրը, որ երբ քեզի բան մը զլացած չեմ:

Այնպէս է, շարունակեց հիւանդը. անոր համար ալ վստահութեամբ կը խնդրեմ որ զիս Տոնային քովը թաղես, եւ վրանիս գերեզմանաքար մը կանգնել տաս: Կենդանութեանս ատեն քեզի այնչափ ծախք ընել տուի, մահուանէս ետքն ալ վրադ պարտք կը դնեմ. . . . բայց կ'աղաչեմ, բաղձանքս կատարէ:

— Շատ աղէկ, աս խնդիրքդ ալ կը կատարուի:

— Կ'երդնո՞ւս:

— Կ'երդնում:

— Ի՞նչ որ արժէ նէ, առանց ստրկին նայելու:

— Այո, եթէ մէկ տարւան թոշակէս խնայածս ալ երթալու ըլլայ:

Աստուած զքեզ կը վարձատրէ, ըսաւ Մարիամ: Ետքը ձեռքը ծոցը խոթելով՝ քսակ մը հանեց:

Ահաւասիկ, աւելցուց վրան՝ ձայնն աւելի եւս ցածցընելով, ահա եօթը թալէր, զորոնք իմ բերնէս կտրելով՝ ժողված եմ. կ'ուզեմ որ ասով ամէն տարի Տոնային համար ննջեցելոց պատարագ մ'ըլլայ:

Ուզածդ կը կատարուի, մոմուաց Գեղնեքեսը, որն որ մօրն ըսածները մեծ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր: Եւ աւելի եւս եռանդեամբ մը՝ Ես երբեք զՏոնա չեմ մոռնար, աւելցուց վրան:

Ըսածը լսեցիր, Սիմոն, հարցուց հիւանդը՝ դէմքին վրայ վերջին զուարթութեան նշոյլ մը ցոլացընելով: Ստոյգն ըսելու համար՝ Տոնա եւ Էլիզ իրար շատ կը սիրէին, այնպէս որ մէկը մէկալէն չէր կրնար բաժնուիլ: Քանի որ եղբայրը կենդանի էր, Էլիզ ուրիշ տղոց պէս կը վարուէր. բայց երբ որ Տոնա մեռաւ, կարծես թէ անոր հոգին ալ մէկտեղ գերեզման տարաւ: Ո՛հ, Աստուած իմ, եթէ Տոնա կենդանի ըլլար, նոյն իսկ մեռնիլն աչքիս ոչինչ կ'երեւար:

Աս միջոցին Մարիամայ գունատած պատերուն վրայէն սահեցաւ արտասուաց կաթիլ մը, վերջինը՝ որն որ իր բոլորովին ցամքած աչաց աղբիւրներէն պիտի բխէր: Սիմոնին սիրտն այնպէս շարժած էր, որ բերնէն խօսք մը չէր կրնար հանել: Բայց վերջապէս ինք իրեն բռնութիւն ընելով, Անցած բաներու վրայ մի մտածեր, Մարիամ, ըսաւ. քաջալերուէ, ամէն ուղածներդ կը կատարուին:

Արդէն հանգարտ եմ, ըսաւ հոգեվարը. ալ հիմայ մահը կրնայ գալ: Աս ըսելով, նորէն բարձին վրայ ինկաւ ու խորդալու ձայները դարձեալ սկսան լսուիլ: Քանի մը ժամ ալ քնաց հիւանդը նոյն վիճակին մէջ. երբեմն երբեմն Տոնային ու Էլիզին վրայ կը խօսէր, յառաջուան խնդրածները կը կրկնէր: Բայց կամաց կամաց ձայնը սկսաւ տկարանալ. ետքերը հազիւ մոմռալու ձայն մը կը լսուէր: Գրացուհիներն անկողնոյն չորս կողմն առին: Գեղներեսը մէկ կողմը քաշուած՝ խոր լռութիւն կը պահէր. սակայն շրթանցը վրայ ջղաձգական շարժումներ կը տեսնուէին ու ճակատին վրայէն քրտիկների կայլակներ կը վազէին: Հոգեվարութիւնը մինչեւ կէս գիշեր տեսեց: Վերջապէս լուսըննալու մօտ՝ Մարիամ արթնեցաւ, Տոնային ու Էլիզին անուները տուաւ. երկայն շունչ մ'առաւ : Ալ ապրելէն դադրած էր:

Գեղներեսը նոյն ատեն անկողնոյն չորս կողմն եղած շարժումները տեսնելով, ոտք ելաւ, մեռելոյն մօտեցաւ, երեսն աղէկ մը զննեց. անկէց ետքը զարհուրելի ձայներ արձակելով՝ ետ ետ քաշուեցաւ: Հոն գտնուողներէն մէկը զինքը լուեցուց: Աին մը նորէն մահուան աղօթքները սկսաւ զրուցել: Գեղներեսը լուռ կը կենար՝ այնպիսի կերպով մը իբրեւ թէ ե-

ղածը չիմանար : Բայց աղօթքը լմըննալէն ետքը, երբ որ տեսաւ թէ գրացուհիները խաչ կը հանեն ու դուրս կ'ելլեն, մէկէն ոտք ելաւ, բարձրաձայն ծիծաղով մը անկողնոյն չորս կողմը դարձաւ, եւ իր մեռելոց երգն երգելով՝ յանկարծակի տնէն դուրս ելաւ, գիշերուան մթին մէջ աներեւոյթ եղաւ :

Բ.

Երկրորդ օրը Լաւոյին, Մերլէին եւ քանի մը գրացիներու առջեւ՝ դատաստանարանի պաշտօնատէր մը Մարիամայ ժառանգութեան ցանկն առաւ : Անկէ ետեւ վերոյիշեալ անձինք խորհրդի մօտն Դեղներեսին վիճակին վրայ բան մ'որոշելու եւ իրեն խնամակալ մը դնելու համար : Աս վերջին պաշտօնը Լաւոյին յանձնուեցաւ՝ իբրեւ աղջկան ամենէն մերձաւոր ազգականին : Բայց շատ աւելի մեծ դժուարութիւն պատճառեց մէկալ խնդիրը : Պարապ տեղ զանազան առաջարկութիւններ կ'ըլլային . մէկը կ'ըսէր որ Դեղներեսը հասարակութեան ագարակը դրուի, ուր օրըստօրական ապրուստէն զատ, զատկին՝ երկու կտաւէ զգեստ, ծննդեան ալ՝ զոյգ մը հողաթափ կրնար ընդունիլ . ուրիշ մէկը խորհուրդ կու տար զինքը ծխափողի գործատուն մը խաւրել, ուր կաւ շաղուելով՝ օրը մինչեւ վեց փող (սու) կրնար վաստըկիլ . վերջապէս մէկն ալ վրան աւելցուց որ նոր գործատան մէջ իր հասակաւ աղջիկներ կը գործածեն, ուստի եւ անոր մէջ իրեն համար ալ տեղ մը կրնայ գտնուիլ :

Բայց բոլոր աս առաջարկութեանց դիմացը՝ Մերլէ աղջկան ծուլութիւնն ու քանի գործքի անյաջող ըլլալը յառաջ կը բերէր : Պէտք է մոռնալ, կ'ըսէր քարոզչի ձեւով մը, Դեղներեսին ձիւքերն ու կրո-

Թուօթիւնը. վասն զի աւելի ծովու թռչուններու կը նմանի՝ քան թէ քրիստոնէի աղջկան մը։ Իր տասը մատուրներովը՝ ուտելէն ու խմելէն զատ բան մը գործել չէ սորված։ Ես շատ անգամ ըսած եմ, եւ հիմայ նորէն կ'ըսեմ. Գատարկութիւնն ամէն մոլութեանց մայրն է. ուստի եւ շատ կը վախնամ որ եթէ աս անմեղ աղջիկն ինք իրեն թող տրուելու ըլլայ, քիչ ատենէն թէ հոգևով ու թէ մարմնով կը կորսուի։

Բոլոր ունկնդիրք միաբան՝ հաճութեան եւ հաւանութեան նշան մ'ըրին։

Գիտեմ, շարունակեց Մերլէ, ոմանք կրնան ըսել, որ ուրեմն եթէ ազատ թող տալը՝ վտանգաւոր է, պէտք է զինքը տեղ մը փակել։ Բայց ես՝ աս կարծեաց վրայ չեմ։ Ինծի երկայնժամանակեայ փորձառութիւնը սորվեցուցած է, աւելցուց վրան՝ վճռական կերպով մը, որ երկու ծայրերէն փախչելու ամենէն յարմար միջոցը՝ միջին ճամբայ բռնելն է։ Ուստի կը կարծեմ որ ամէնքն ալ ան ատեն Կոհ կ'ըլլան՝ եթէ Գեղներեսը տեղւոյս աղքատանոցը գրուի։

Աս առաջարկութեան՝ ամէն կողմանէ ընդհանուր հաճութեան շարժումներ եղան. միայն Վաւոյ, որն որ մինչեւ ան ատեն խօսուածները լռութեամբ մտիկ կ'ընէր, այլայլութեամբ գլուխը վեր վերցուց։ Բրոջը աղջկան աղքատանոց մը դրուելու առաջարկութիւնը՝ իրեն ամօթալից բան կ'երեւար։ Ուստի աս խօսքին վրայ արիւնը գլուխը զարկաւ, եւ տհաճութեամբ մը Մերլէին նայելով, Ո՞վ կ'ըսէ, գոչեց զայրացմամբ, որ ես զելիզ թող պիտի տամ։

Ոչ ոք, պատասխանեց Մերլէ. բայց կարծեմ թէ միայն սնապարծութեան համար ալ՝ աղջկան հոգը վրադ չես առնուր։

— Ինչո՞ւ չէ:

— Ինչո՞ւ. հաւանականագոյնս անոր համար, որ աղքատանոցներն աղքատաց եւ որբոց համար շինուած են:

Աղքատանոցները՝ դատարկաշրջիկներու, ծնողք չունեցողներու համար են, պոռաց ծեր պահապանը. իսկ Էլիզ ողորմութեամբ ապրելու կարօտ չէ, վասն զի ունի մէկը՝ որն որ իր վրայ հոգ կը տանի:

Լաւոյին ըսածը կը հասկընամ, ընդմիջեց դատաստանարանի պաշտօնատէրը, եւ իր փափուկ զգացմունքն ալ իրեն պատիւ կ'ընէ. միայն թէ արդեօք յանձն առնելու պաշտօնին պատասխանատուութեան վրայ ալ մտածած է:

Այո՛, մտածած եմ, պատասխանեց Սիմոն Լաւոյ:

Իսկ քրոջը աղջկան հոգը որո՞ւն պիտի յանձնէ, հարցուց նորէն մէկալը:

Պահապանը թոթովելով մը սկսաւ խօսիլ. Աս առտու, ըսաւ, մէկու մը հետ . . . խօսեցայ . . . : Այնպէս չէ, Ռոբերդ . . . : Ըսէ իրենց որ Մարգարիտա կինդ զԷլիզ քովը կ'առնու:

Կեցի՛ր, ընդմիջեց ծեր ձկնորսը՝ զորն որ վկայութեան կը կոչէր Սիմոն. կանայք շատ շատ խոստումներ կ'ընեն, վարպետ Սիմոն:

Ի՛նչ, ուրեմն ա՛լ հիմայ չ'ո՞ղբեր, հարցուց Գեղներեսին մօրեղբայրը:

Ըսածս ան չէ, պատասխանեց Ռոբերդ. բայց Գեղներեսը՝ ինչպէս դուն ալ գիտես՝ գիւրաւ տունը չիպահօւիր. եւ երբ որ մարդս մէկու մը պատասխանատու կ'ըլլայ, պէտք է որ աչուքները միշտ անոր վրայ ունենայ. աս բանս ալ ժամանակ կ'ուզէ. իսկ ժամանակը՝ ստակ է:

Ես քեզի առաջարկեցի՞ որ քրոջս աղջիկը ձրի քովդ առնուս, ընդմիջեց Լաւոյ: Արդէն գնոյն վրայ ալ չմիաբանեցանք:

Գիտեմ, գիտեմ, վրայ բերաւ ձկնորսը, գլխարկը ձեռքին մէջ շրջշրջելով. բայց աս նիւթիս նկատմամբ դատաւորին ալ հարցում մ'ընել կ'ուզէի, ըսաւ՝ դատաստանարանի պաշտօնատէրին նայելով:

Ըսէք տեսնեմ, պատասխանեց աս ետքինը:

Գեղներեսը, յառաջ տարաւ ձկնորսը, Լաւոյին վրայ իրաւունք մը չունի, օրէնքը զինքը չի պարտաւորեր որ նոյն աղջիկն իր ստըկովը սնուցանէ. ուստի եւ որքն իր տունն առնողը՝ միայն Լաւոյին կամքէն կախում պիտ'որ ունենայ:

Իմ կամացս վրայ կասկածելու պատճառ ունի՞ս, հարցուց Լաւոյ:

Ան չեմ ըսեր, պատասխանեց Ռոբերդ, բայց ամէնքը գիտեն որ մարդուս կամքը փոփոխական է: Անգամ մը մարդ ստակ տալ չ'ուզեր, անգամ մ'ալ չ'ունենար. վերջապէս օր մըն ալ կը մեռնի, եւ ան ատեն՝ գիշեր բարի. ով որ ձեռքը հաստատուն իրաւունք չունի, կը կորսընցընէ: Գեղներեսը քովս առնելովս՝ ես կը ստիպիմ զինքը քսակէս սնուցանելու:

Ինչո՞ւ, չե՞ս կրնար նոյն ատեն ան ընել, զորն որ հիմայ Լաւոյ յանձն չ'առնուր ընել, ըսաւ դրացիներէն մէկը:

Աղջիկն աղքատանոց խաւրել, գոչեց ձկնորսը: Ա՛լ ան ժամանակ կարելի չէ: Երբ որ մարդս մէյ մը խեղճ արարած մը իր յարկին տակ ընդունած է, երբ որ անոր վրայ հսկելու, իր սեպհական զաւկին պէս հոգալու վարժած է, դժուարաւ կրնայ անկից բաժնուիլ: Չի կրնար իրեն ըսել թէ Ես գքեզ հոգալու

պարտական չեմ, տնէս գնա: Աւելի սիրով յանձն կ'առնու մարդ կէս անօթի մնալ, քան թէ հացին վերջին պատառէն անոր ալ մաս չհանել: Բայց ասիկայ ծանրակշիռ բան մըն է. ուստի չեմ ուզեր այնպէս մէկէն ինք զինքս պարտաւորել:

Յայտնի ըսէ, ինչ կ'ուզես, հարցուց Սիմոն:

Ռոբերդ իսկզբան քիչ մը տատամնեցաւ պատասխան տալու. բայց ետքէն՝ կ'ուզէի, ըսաւ, ապագային համար ապահովութիւն մ'ունենալ:

— Ի՞նչ բանով:

— Օրինակի համար . . . կանխիկ վճարմամբ մը:

Պահապանը ձեռքը գրպանը խօթեց, երկու հինգ ֆրանգնոց հանեց, եւ սեղանին վրայ նետելով, Ահա, ըսաւ, ամսական թոշակիս վերջին մնացորդը. առ ասիկայ աղջկան համար. ուրիշ բոլոր ունեցած ստակս մօրը համար գործածուեցաւ:

Ռոբերդ գլուխը ցնցելով, Եթէ առնելու ըլլամ, պատասխանեց, Սիմոն վարպետն աւելի կ'աղքատնայ, իսկ ես չեմ հարստանար:

Ուրեմն կը մերժե՞ս, գոչեց Լաւոյ:

— Այո՛, թէպէտ եւ ակամայ:

— Ըսել է որ խօսքիս վրայ կը կասկածիս:

— Չէ, բայց կ'ուզէի ապահովութիւն ունենալ:

Ուսկից, գոչեց Մերլէ՝ ուսերը վեր վերցընելով: Ապահովութիւնը ո՞ր սատանային ծակէն պիտի գտնէ:

Ուսկից, կրկնեց Սիմոն, ահաւասիկ: Եւ անմիջապէս թիկնոցին վրայէն Պատուոյ լեգէոնի խաչը հանելով ու Ռոբերդին տալով, Աս խաչը քովդ պահէ, ըսաւ, եւ երբ որ Գեղներեսին համար խոստացած թոշակս վճարել չուզեմ, ինծի ցուցուր. եթէ

զքեզ ձեռնունայն ետ խրկեմ, քեզի իշխանութիւն՝
կրնաս ծախել: Իմ պատիւս քեզի գրաւ կու տամ,
բաւական է:

Բաւական է, բաւական է, վարպետ Սիմոն, պա-
տասխան տուաւ ձկնորսը, սիրտը շարժած:

Ուրեմն բանը լմնեցաւ, ըսաւ Նաւոյ, գրաւը քովդ
է, աղջիկը հետդ տուն տար:

Բայց Գեղներեսը նոյն միջոցին տունը չէր
գտնուեր: Մարիամայ ստացուածոց ցանկն առնուած
ատեն՝ ներս մտած էր, եւ ամէն բան սաստիկ հետա-
քըքրութեամբ կը զննէր, մինչեւ որ արկղիկ մը
բացուեցաւ, որուն մէջ ննջեցելոյն ամուսնութեան ու
տղոց մկրտութեան վկայականներէն զատ, պղնձէ
մատնի մը եւ կապարէ փոքր դրամապատկեր մը կը
գտնուէր: Աս վերջին երկուքը Տոնային դիակին վրայ
գտնուած ըլլալուն համար, Մարիամ իբրեւ յիշա-
տակ պահած էր: Գեղներեսը զանոնք տեսածին պէս՝
սաստիկ բաղձանք ունեցաւ ձեռք բերելու: Ուստի
սենեկին մէկ անկիւնը քաշուած կեցաւ, մինչեւ որ
ներկայ եղողներն ուրիշ բանի զբաղած ատեն, յար-
մար առիթ գտնելով, վայրենւոյ մը սեպհական եղող
ճարակութեամբ պահարանին մօտեցաւ, արկղիկը
յափշտակեց, մէջէն մատնին ու դրամապատկերն ա-
ռաւ, եւ առանց մէկէ մը տեսնուելու՝ աճապարեց
դռնէն դուրս ելաւ: Որսը ձեռքին մէջ հաստատուն
բռնած՝ հապճեպով զանազան ճամբաներէ անցաւ, եւ
վերջապէս ծովեզերքը գտնուող մեծ ժայռը հասաւ:

Աս բարձրաբերձ ժայռը՝ որն որ ատենօք ծո-
վուն մէջ կը գտնուէր ու ալիքներուն անդադար զար-
նուելէն՝ չորս կողմանէ սղոցաձեւ փորուած էր, ջրե-
րուն քաշուելովը՝ բոլորովին ցամաքին վրայ մնացած

էր, այնպէս որ մակընթացութեան ամենէն սաստիկ ատենն ալ՝ ալիքներէն ազատ կը մնար: Ժայռին դէպ ի ծով դարձած կողմը՝ խոռոչ մը կար, ուր նաւաստիներէն ոմանք կերակուրնին եփելով, պանդոկներուն մէջ ծախք ընելէն ազատ կը մնային, եւ ուր ամէնքը նաւերնին կպրաձիւթելու համար հարկաւոր եղած ձիւթը կը հալեցընէին:

Ճիշդ ան ժամանակը նոյն տեղը՝ մարելու մօտ եղող կրակի մը վրայ՝ կպրաձիւթի կաթսայ մը կը ծխէր, որուն քովն ընկողմանած էր Պարտանու նաւապետը, իր Լուստոյ ու Պրականդալ նաւաստիներուն հետ: Երեք Բրովանսցիները քիչ մը յառաջ իրիկուան կերակուրնին կերած ըլլալով, նաւապետը ծուխ կը քաշէր, իսկ երկու նաւաստիք ծխախոտ կը ծամէին: Դեղներեսը՝ որն որ ցամաքի կողմանէ կու գար, առանց զիրենք տեսնելու, գնաց մագլելով ժայռէն վեր ելաւ: Քիչ մը յառաջ երթալով՝ ճեղքուածքէ մ'անցաւ, եւ ալիքներէն բացուած պղտիկ անձաւ մը մտաւ, զորն որ Տոնա անգամ մը թռչնոյ բոյն փնտռած ատեն գտած էր: Աս քարայրը Դեղներեսին ապաստանարանն ու սիրական տեղն էր: Քանի մը անգամ տնէն փախած ատենը՝ հոն ապաւինած էր: Հոն երկայն ժամանակ կը նստէր խորունկ մտածմանց մէջ թաղուած, որոնց նիւթն էր իր սիրական եղբայրը: Տոնային վրայ մտածելը՝ իր կենաց գլխաւոր, մանաւանդ թէ միակ զբաղմունքն էր: Բոլոր իր կենաց ցանկութիւնը՝ ուղղակի կամ անուղղակի իր տղայութեան ընկերին՝ Տոնային վրայ ամփոփուած էր, որուն յիշատակը սրտին մէջ այնպէս խորունկ արմատացած էր, որ եւ ոչ ժամանակը կրցեր էր՝ չէ թէ ջնջել, հապա եւ ոչ տկարացընել: Երիտասարդին մեռնելովը՝

քրոջը սէրը մարելու տեղ՝ կարծես թէ աւելի եւս սաստկացած էր։ Նեղութեան ու վշտաց մէջ մարդուն սրտին մխիթարութիւն ու սփոփանք պատճառող մտածութիւն մը չկրնալով ունենալ, մտացը մէջ միակ մտածմունք մը սեւեռած կը պահէր, այսինքն՝ իր եղբօրը մտածութիւնը, որուն կորուստը երբեմն երբեմն անհանդուրժելի սրտի կսկիծ կը պատճառէր իրեն։ Ասանկ ատեններ՝ առանձին մնացած ըլլալուն յիշատակը մտացը մէջ սաստկանալով, վրան յուսահատութիւն կու գար, կը սկսէր լալ, պոռալ, ոտուըները գետինը զարնել։ Հազիւ թէ աչուըներէն յորդ արտասուաց ճեղքղներ թափելով՝ կրնար սիրտը հանդարտեցընել։

Յիշեալ քարայրին մէջ Դեղներեսը մեծ զգուշութեամբ աւազի տակ թաղած էր իր բոլոր ինչքերը, որ էին՝ մօրմէն առած պղտիկ խաչ մը, մօրեղբօրմէն պարգեւ ընդունած վարդարան մը, եւ ծովեզերքէն ժողված խել մը այլանդակ ձեւերով խեցիներ։ Արդաս ալմէն թաղուած գանձերը դուրս հանեց, անոնց քովը դրաւ Տոնային մատնին ու կապարէ դրամապատկերն ալ, եւ զամէնն առջեւը շարելէն ետեւ՝ մամուռին վրայ նստաւ, զանոնք մէկիկ մէկիկ ձեռքն առնելով՝ սկսաւ զննել։

Բաւական ժամանակ անցած էր, քանի որ Դեղներեսն այսպէս կը զբաղէր, մէյ մ'ալ յանկարծ խօսելու ձայն մը իր մտադրութիւնը գրաւեց։ Միայն բարակ քարաժայռ մը զինքն ան տեղէն կը բաժնէր, ուր Պարտանու եւ իր երկու նաւաստիները կը նստէին։ Էլիզ ժայռին մէկ պատառուածէն նայելով, ուսկից ինք՝ այրին մթութեան պատճառաւ՝ ամէն բան կրնար տեսնել՝ առանց տեսնուելու, հոն եղողներուն ո'վ ըլլալն իմացաւ։

Նաւապետը կէս մը գինովցած, կէս մ'ալ բարկացած կ'երեւար: Աս վիճակին մէջ կատաղութեամբ խօսածը՝ Գեղներեսին ականջը հասնելով՝ մտադրութիւնը գրգռած էր: Բարկութեան պատճառն էր՝ քանի մ'օր յառաջ Ոսկի խարիսխ պանդոկէն դուրս վնասուիլը, որուն յիշատակը մտքին մէջ նորոգուելով, զինքը սաստիկ կատղեցուցած էր:

Երկինքի շանթերը զիս ոչնչացընեն, կը գոչէր կատաղի ձայնով մը, եթէ աս նախատանաց վրէժը չեմ առնուր:

Ան սրիկայք, ըսաւ Լուստոյ, մեզի յաղթելուն վրայ կը պարծին, ուր որ իրենք տասը հոգի էին, իսկ մենք՝ երեք:

Քեզի հարիւր անգամ ըսած չեմ, ընդմիջեց անդիէն Պրականդալ, որ Բրովանսցի չեղողները՝ մարդ չեն, գրաստ են, զիրենք կառքի լծելու է: Եթէ ես Գաղղիայի թագաւոր ըլլայի, հրաման կուտայի որ աս արեւմտեան սինլքորը մարդկութեան ցանկէն դուրս հանուի: Ստուգիւ պէտք է զիրենք անասնոց կարգը դնել:

Այնպէս է, ըսաւ Պարտանու, անոր համար ես ալ ձեռքէս եկածին չափ զիրենք ջնջելու կ'աշխատիմ: Աս բանս ինծի համար հարկ մըն է: Չէք տեսներ որ արիւնը երակներուս մէջ կ'եռայ, եւ սրտիս մէջ վրէժխնդրութիւն կը պոռայ:

Լուստոյ ծիծաղ երեսով մը Պարտանուն նայելով, Հո՛, հո՛, ըսաւ, ուրեմն ասիկայ հիւանդութիւն մըն է, նաւապետ: Ես ալ գիտեմ որ արեւմտեան կողմանց բնակիչներն ընդհանրապէս մարդուն ջիղերը կը գրգռեն: Բայց ինծի կ'երեւայ որ դուք առանձինն հոստեղաց բնակիչներուն վրայ մասնաւոր սէր ունիք:

— Հոս քրած առաջին ճամբորդութեանս ատենէն աս սէրը սրտիս մէջ ծագած է :

— Հա՛, հա՛, տես : Բայց պատճառը կրնայ իմացուիլ :

— Պատճառը՝ հետեւեալն է : Առաջին անգամ որ՝ ասկէ տասուերկու տարի յառաջ՝ իրենց գարշելի նաւահանգիստը մտայ, իմացայ որ գող ու աւազակ մարդիկներ են : Ամէն անգամ որ իրենց հետ կը խօսէի, անոնք զիս ծաղը կ'ընէին : Եւ երբ որ ծիծաղելնուն պատճառը հարցուցի, պատասխան տուն որ արտաբերութիւնս իրենց շատ պլանդակ կու գայ :

Աս խօսքին վրայ երկու նաւաստիները շատ նեղացան :

Իմացա՞ք ուրեմն, շարունակեց Պարտանու : Ապուշ մարդիկներն իմ արտաբերութեանս վրայ կը ծիծաղէին. չէին կրնար իմանալ որ բուն սխալ ու անպիտան խօսողներն իրենք են : Աւերջապէս շուտ մը հասկըցայ որ վայրենի մարդկան մէջ կը գտնուիմ :

Կարծեմ ալ որ իրենց հետ՝ իբրեւ վայրենեաց հետ կը վարուիք, ըսաւ Պրականդալ : Օր մը ինծի մէկը ցուցուցին, զորն որ աղէկ մը խրատած կ'երեւաք :

Միականին, հարցուց Պարտանու՝ հաճութեան ծիծաղով մը :

— Զէ, կաղը :

— Հա՛, կը յիշեմ, անիկայ ուրիշ անգամ պատահած բան է :

— Կ'երեւայ որ ձեր ամէն մէկ ճամբորդութեան մէյ մէկ հետքը թող կու տաք : Եթէ ասանկ յառաջ երթալու ըլլայ, քիչ ժամանակէն աս տեղս անկեղանոց պիտի դառնայ :

Շատ ալ աղէկ կ'ընէ, պատասխանեց Առստոյ,

բնակիչներուն իրեն ըրածին ասանկ հատուցում պէտք է:

Արտաբերութեանը պատճառաւ ըրածներնուն, հարցուց Պրականդալ:

— Ուրիշ պատճառի մը համար ալ: Ատաղձագործին դէպքին պատճառաւ:

Պարտանու՝ որն որ նոյն ատեն գաւաթը շրթունքը տարած էր, աս խօսքն որ լսեց՝ սկսաւ բարկութենէն դողալ: Ասիկայ քեզի ո՞վ ըսաւ, գոչեց զայրացմամբ:

Պանդոկի մը մէջ ասոր վրայ անգամ մը խօսք եղաւ, անկէ իմացայ, պատասխանեց նաւաստին: Ա՛լ՝ սէին որ ան ատաղձագործին հետ խաղացած ատենն ինչ, չեմ գիտեր ինչպիսի ճարպկութեան միջոցով, շատ մը վաստակ ըրեր էք: Բայց ետքէն բանն երեւան ելլելով, չէ թէ միայն առած ստակնիդ ետ տալու ստիպուեր էք, հապա նաեւ նաւահանգստին բոլոր մարդիկը զձեզ քարերով ու նախատական խօսքերով մինչեւ նաւը հալածեր են:

Հիմայ կ'իմանամ, գոչեց Պրականդալ, որ աս մարդիկներն աշխարհքիս վրայէն ջնջելու վերցընելու է: Փայլակ ու որոտումներ, ասիկայ մեծ նախատինք է: Բայց անոր կը զարմանամ, նաւապետ, որ աս բանիս համար վրէժ չէք առած:

Ո՞վ ըսաւ քեզի, պոռաց Պարտանու, որ վրէժ չեմ առած:

Այնպէս կը գուշակեմ, պատասխանեց նաւաստին, վասն զի ան ատաղձագործը հոսկից նանդ գացած է, եւ ողջ առողջ կը պտըտի:

— Ստաց է. բայց ինծի եղած նախատինքին բուն սկզբնապատճառն ինք չէր, գործածած միջոցս յայտնողն էր:

— Իսկ ան յայտնողն ո՞վ է:

— Ողորմելի նաւու մանչ մը. աս առտու թաղուող խենթ պառաւին որդին:

— Ուրեմն անոր ինչպէս որ պէտք է նէ՝ հատուցում մ'ըրած պիտ'որ ըլլաք:

Պարտանուին երեսին վրայ վայրենի ուրախութեան նշոյլ մը տեսնուեցաւ. Գիտէք, ըսաւ, ան դէպքը պատահելէն քանի մ'օր ետքը մանչն ուր էր:

— Ուր:

— Հինգ գրկաչափ ջրին տակը:

Նաւաստիները գլուխնին վերցընելով, Ինչ, զինքը դձուք խզեցիք, կանչեցին:

Զէ, պատասխանեց Բրովանսցին ժպտելով, ծովու մէջ պատահած դժբախտութիւն մը: Իրիկուն մը ուշ ատեն մակուկովս նաւ դարձած ժամանակս, մոլթ մարախուղին մէջ՝ քովէս անպիտան նաւակ մ'անցաւ, որուն մէջ Տոնա նստած էր: Ինծի կ'երեւայ որ կը քնանար, վասն զի որչափ որ ալ իրեն մօտ գացի, ամենեւին չիմացաւ: Աս տեսնելով, աւելի մօտեցայ, ինք իրենս մտածելով որ իմ նաւակս նոր ու զօրաւոր, իսկ իրենը՝ հին ու խախուտ է . . . : Մէկէն ամենայն զօրութեամբ զարնուեցայ. շառաւման հետ աղաղակ մ'ալ լսեցի. առագաստը դէպ ի մէկ կողմը ծռեցաւ. նաւը յանկարծակի ալիքներուն մէջ աներեւոյթ եղաւ:

Պարտանու խօսքը լմնցուցած ատեն՝ մօտ տեղերը խորին հառաչելու ձայն մը լսուեցաւ:

Չարագործը սկսաւ դողդողալ ու չորս կողմը նայեցաւ. բայց երկու նաւաստիներէն ուրիշ մարդ չտեսնելով, կարծեց որ ան հառաչանաց ձայնն արձակողը՝ երկուքէն մէկն ըլլայ: Ուստի իր առջի յան-

դգնութիւնը ստանալով, Ինչէն կ'այլալիս, ըսաւ՝
դաժան հայեցուածով մը Պրականդալին նայելով:

Բան մը չկայ, նաւապետ, պատասխանեց նաւաստին վախնալով:

Չէնէ՛ իրաւունք չունէի, շարունակեց Պարտանու: Օտարականի մը նաւուն հոգ տանիլը՝ իմ պարտքս էր:

— Չէ, ան չեմ ըսեր:

— Ան ալ թողունք: Աշխարհքիս վրայէն սրիկայ մը պահսելով՝ ինչ փնաս կ'ըլլայ եղեր:

Այնպէս է, ըսաւ Լուստոյ. սակայն եթէ բանը յայտնուելու ըլլայ, կարծեմ ձեզի համար աղէկ հետեւութիւն չ'ունենար:

Ինչ, գուցէ ամէն դի պատմել կ'ուզես, հարցուց Պարտանու, որն որ ըրած անխոհմտութեան վրայ զղջալու սկսած էր: Եթէ անանկ բան մ'ընես, ձեռքէս չես ազատիր:

Հանդարտ եղէք, պատասխանեց նաւաստին՝ որն որ նաւապետին հետ զարնուիլը խոհմտութիւն չէր սեպեր. խօսելու ժամանակ կայ, լռելու ալ ժամանակ կայ:

— Զգոյշ կեցիր, իմ ո՛վ ըլլալս աղէկ գիտես:

— Շատ աղէկ գիտեմ, նաւապետ:

— Ուրեմն մի մոռնար, խելքդ գլուխդ բեր. բերանդ գոց պահէ: Եթէ Տոնային պատճառաւ գլուխս փորձանք մը գայ, վրէժս որմէ առնելիքս գիտեմ. աս դէպքը՝ միայն դուն ու Պրականդալ գիտէք:

Սակայն Պարտանու կը սխալէր: Իր կամաց հակառակ՝ երրորդ մէկն ալ կար, որ գաղտնիքն իմացած էր, այս ինքն՝ Գեղնեւրեւը, որն որ քարայրէն ամէն բան լսած էր:

Իսկզբան լսածն աղէկ չէր հասկընար, գաղափարները մտացը մէջ խառնաշփոթ մտած էին: Բայց վերջէն ամէն լսածները քովէ քով բերելով ու աղէկ մը կշռելով, բանին էութիւնը պայծառ ու յայտնի կերպով ըմբռնեց:

Ասոր վրայ սրտին մէջ արտաքոյ կարգի փոփոխութիւն մ'եղաւ: Ամենայն ինչ յայտնապէս իմանալէն ետքը, նախ Տոնային մահուան յիշատակը մտքին մէջ սաստիկ կերպով մը նորոգուեցաւ, իսկ ասոր՝ անմիջապէս յաջորդեց վրէժխնդրութեան բաղձանք մը: Եւ աս վերջին մտածմունքն ուրիշ ամէն խորհուրդներէն զօրաւոր գտնուելով, ամէն բան սպառող հրոյ մը պէս՝ սրտին մէջ երթալով տարածուեցաւ եւ վերջապէս բոլորովին գրաւեց:

Ապուշ բնաւորութիւն ունեցողներուն յատուկ է, որ մի միայն խորհրդի կամ կրից տեղի կու տան, բայց ալ անկէ ետեւ ամենեւին միջոց մը բաւական չ'ըլլար ան խորհուրդը կամ կիրքը ջնջելու. հապաբոլոր զօրութեամբ անոր գործադրութեան ետեւէն կ'ըլլան, եւ հասարակօրէն գլուխ կը հանեն:

Գեղներեսը մէյ մը վրէժխնդրութեան խորհուրդը մտքին մէջ հաստատելէն ետեւ, սկսաւ զանազան միջոցներ փնտռել՝ նոյնը գլուխ տանելու համար: Վերջապէս ծրագիրը շինեց, ամէն պարագաներն որոշեց, եւ համբերութեամբ գործադրութեան ատենին հասնելուն կը սպասէր:

Իր ծածուկ ապաստանարանին մէջ ընկողմանած, ժայռին պատառուածէն տեսաւ որ արեւը մարը մրտնելու վրայ է. լսեց որ փողերուն ձայները՝ անկէ քիչ մը հեռու դաշտին վրայ արածուող կովերուն տուն դառնալու նշանը կու տան: Ամաց կամաց գիշերուան

մութը սեւ քօղի մը պէս իջաւ ամէն կողմ ծածկեց. երկնից կամարին վրայ հազարաւոր աստղներ երեւան ելան: Պիսգինին նաւապետն ու նաւաստիներն արդէն շատոնց ձգած գացած էին:

Նոյն ատեն Գեղներեսը տեղէն ցատքեց, քարայրէն դուրս ելաւ եւ մեծ զգուշութեամբ ծովը զերքը գնաց: Առանց ձայն հանելու՝ յառաջ գնաց մինչեւ ան տեղը, ուր երկու ժամ յառաջ Պարտաւնու եւ իր նաւաստիները նստած էին: Արակ վառուած տեղը մօտեցաւ, մոխրակուտին քով ծունր դնելով՝ մոխրին տակ ծածկուած քանի մը փալփլացող կայծերը քովէ քով բերաւ, ասդին անդին գտած փայտի կտորները ժողվեց անոնց վրայ դրաւ եւ նորէն կրակ վառեց: Անկէ ետեւ՝ դէպ ի ծով դարձաւ: Հեռուէն գիշերուան մթին մէջ՝ Պիսգինին ստուերը տեսաւ, զորն որ՝ կպրածիւթելու վրայ ըլլալով, մէկ կողմը պառկեցուցած էին: Առութեամբ նաւուն մօտեցաւ, քանի մը անգամ չորս կողմը պտրտեցաւ եւ մտադրութեամբ քննեց որ մէջը արդեօք շարժում մը կայ: Նաւուն ամէն կողմը խոր լռութիւն կը տիրէր: Նոյն իսկ շունը՝ որն որ հասարակօրէն նաւուն ղեկին մօտ կը կենար եւ ամենափոքր շարժում մ'ըլլալուն պէս՝ կը հաջէր, ան իրիկունը հոն չէր. հաւանակաւ նագոյնս տէրը զինքը մէկտեղ խուցը տարած էր: Աս կողմանէ ապահովութիւն առնելէն ետեւ, դէպ ի նաւահանգիստ նայեցաւ: Թամրին վրայ ամենեւին մարդ չէր տեսնուեր, միայն հեռուանց պանդոկի մը պատուհանները լոյս կը տեսնուէր, եւ մօտերը սպասող մաքսի պահապանի մը վեր վար քալելուն ոտնաձայնը կը լսուէր:

Քանի մը վայրկեան հոն կենալէն ետքը, Գեղն-

երեսը նորէն ժայռը դարձաւ եւ վառած կրակին առջեւը կեցաւ։ Աչուրները միշտ դէպ ի նաւահանգիստ ուղղած ըլլալով, տեսաւ որ պանդոկին պատուհաններն ալ միմեկի, եւ մաքսապետը պտրտելէն յոգնելով՝ իր խղիկը քաշուեցաւ։ Չորս կողմը նայեցաւ Դեղներեսն ու մտիկ ըրաւ. ամէն տեղ խաղաղութեան ու հանդարտութեան մէջ էր. ծովուն ալիքներուն ծովեզներքը զարնուելուն ձայնէն, եւ գիշերային միջատներուն մրմունջէն ուրիշ բան չէր լսուեր։

Նոյն միջոցին մօտաւոր եկեղեցւոյ մը զանգակատան ժամացոյցը տասնումէկ զարկաւ։ Դեղներեսն անմիջապէս սկսաւ գործել։ Չեռքը երկու կտոր վառած փայտ առաւ, դէպ ի նաւ սկսաւ երթալ, իր սիրական մեռելոց երգն երգելով եւ մէջ ընդ մէջ սպառնական խօսքեր խառնելով։ Այս գամ, կու գամ, կու գամ, կը կրկնէր ցած ձայնիւ : Իրենք զՏոնա ջուրը նետեցին ես ես իրենց նաւուն մէջ կրակ պիտի ձգեմ : Փչէ, սիրուն հով, փչէ, փչէ, ինչպէս որ Տոնային հետ տուն դարձած օրս կը փչէիր։

Աս խօսքերն ըսելով՝ Պիսգինին մօտեցաւ, եւ միտքը դրածը կատարելու յարմար տեղ մը գտնելու համար՝ քանի մ'անգամ նաւուն չորս կողմը դարձաւ։ Նաւուն կողերը՝ որոնք բոլոր օրը արեւուն տոչորիչ ճառագայթներէն խիստ չորցած էին, եւ որոնց վրայ դեռ կատարեալ չչորցած կպրածիւթը կը փայլէր, Դեղներեսին միտքը դրածը կատարելու շատ աղէկ կը յարմարէր։ Բայց ինք կ'ուզէր անանկ տեղ մը կրակ տալ, ուր շուտով բռնկելով ու ամէն դի տարածուելով, Տոնային սպանիչը քնոյ մէջ չորս կողմանէ պաշարէ, որ անիկայ չկարենայ պրծիլ։

Քանի մը անգամ ալ նաւուն չորս դին պտըտելէն ետեւ, վերջապէս ետեւի կողմը կեցաւ ու վառած փայտերը մերձեցուց: Ապրաձիւթն անմիջապէս կրակ առաւ, եւ բոցը նախ եւ յառաջ ան կողմերը քալելով՝ որոնք դեռ նոր կ'ապրաձիւթուած էին, շուտ մը կրակէ գծի մը պէս նաւուն երկայնութեամբը տարածեցաւ: Գեղներեսն աս տեսնելով, չկրցաւ ուրախութենէն ինք զինքը բռնել. Ա'այրին կոր, կ'այրին կոր, սկսաւ պոռալ. հա՛, հա՛, հա՛, Տոնա հիմայ գոհ պիտ'որ ըլլայ:

Ասոր վրայ իր սիրական երգն երգելով, փայտերը նորէն նաւուն մերձեցուց, եւ անմիջապէս երկրորդ լուսաւոր գիծ մ'ալ սկսաւ կազմուիլ: Ինք այսպէս զգաղած ատեն՝ թմբին վրայ ոտքի ձայներ լսուեցան: Սակայն անիկայ վրէժխնդրութեան գործքին մէջ ընկղմած՝ բան չլսեց: Ոտնաձայնն երթալով աւելի կը մօտենար: Յանկարծակի պոռալու ձայն մը լսուեցաւ. Գեղներեսը սարսափած՝ ետեւ դարձաւ ու փախչիլ կ'ուզէր. բայց Սիմոն Լաւոյին ձեռքը զինքն արդէն բազկէն բռնած էր:

Հոս ինչ գործք ունիս, թշուառական աղջիկ, գոչեց ծեր պահապանը:

Չե՞ս տեսներ, պատասխանեց Մերլէ, Պարտանուին նաւը կրակի տալ կ'ուզէ:

— Ստուգիւ, այնպէս է, բոցին փայլիւ կը տեսնեմ... Աստուած սիրես, Մերլէ, նաւաստիներն արթնցուր:

Հարկաւոր չէ, պատասխանեց Մերլէ, նաւապետին ձայնը չե՞ս լսեր. բանն արդէն իմացուեր է:

Պէտք ենք երթալ մարելու օգնել, ըսաւ Սիմոն, դէպ ի Պիսգին քայլ մ'առնելով:

Բայց Մերլէ թեւէն բռնելով՝ ետ կեցուց ու
ցած ձայնիւ, Ասիկայ ինք զինքը պարապ տեղ ձեռք
տալ է, ըսաւ: Կ'ուզե՞ս որ Բրովանսցին զքեզ տես-
նէ, եւ իբրեւ հրձիգ՝ ոստիկանութեան ձեռքը մատնէ:

Բայց թէ որ ամէն բան իրեն մեկնելու ըլլամ,
առարկեց Սիմոն:

Դեղներեսը դատաստանի առջեւ կը հանէ, պա-
տասխան տուաւ Մերլէ: Չե՞ս լսեր շունն արդէն հա-
ջելու սկսաւ. իրենք առանց մեծ աշխատութեան կրա-
կը կրնան մարել: Շուտով, փութանք նաւ մտնենք,
վասն զի հոս երկայն կենալը վտանգաւոր է:

Ասոր վրայ զՍիմոն կէս մը բռնութեամբ հետը
քաշելով, սկսան երթալ: Քիչ մը ետքը նաւամա-
տոյցը հասան, ուր նաւը թող տրուած էր՝ Ռիկոյ
թիավարին հսկողութեան տակ, որն որ անոնց հե-
ռաւորութեան ատեն՝ ճամբորդութեան համար հար-
կաւոր եղած ամէն բաները պատրաստած էր: Լաւոյ
Դեղներեսն ալ նաւը խոթեց, եւ սկսան դէպ ի հին
աշտարակը յառաջ երթալ:

Մերլէ եւ Սիմոն նաւուն մէջ Դեղներեսին զա-
նազան հարցումներ ընելով, ջանացին ըրած գործողու-
թեան պատճառն իմանալ. բայց պարապ տեղ: Աղջիկը
Սիմոնին զինքը բռնած վայրկենէն՝ խիստ լուրժիւն
մը կը պահէր: Աչուրներն անշարժ բռնած՝ անանկ կը
կենար, որ կ'երեւար թէ իրեն եղած ամէն հար-
ցումներէն ամենեւին բան չի հասկընար:

Լաւոյ վերջապէս համբերութիւնը կորսնցընելով,
կարծես թէ, գոչեց, իրեն հետ խօսիլս չ'իմանար:

Ի՞նչ կ'ըսես, պատասխանեց Մերլէ գլուխը
շարժելով, չե՞ս տեսներ որ նոր ծնած տղէ մ'աւելի
չի գիտեր ինչ ըրածը: Աղէկ ժամանակին հասանք. քա-

ուորդ մը ուշացած ըլլայինք, Բրովանսցիները նաւուն մէջ ծխած ձկի կը դառնային:

Փանօք Աստուծոյ, ընդմիջեց լաւոյ, դէպ ի նաւահանգիստ նայելով, կ'երեւայ թէ փնաս մը չէ հասած, վասն զի եթէ կրակը մարած չըլլար, բոցն ասկէ տեսնուելու էր:

Հոգ մ'ըներ, գոչեց Մերլէ. Պարտանու դժոխքէն ելած սատանայ մըն է, բոցն իրեն փնաս չիկրնար ընել. կրակին մէջ կենալու այնպէս վարժած պէտք է որ ըլլայ, ինչպէս ձուկը՝ ջրին մէջ: Ալսս միայն ան է՝ որ չըլլայ թէ բան մ'իմացած ըլլայ եւ Գեղներեսն ամբաստանէ:

Ինչ կրնան ընել, ըսաւ Սիմոն, անանկ մէկու մը, որուն խելքը դեռ բացուած չէ:

Չեմ գիտեր, չեմ գիտեր, պատասխանեց Մերլէ. դատաւորներն ալ իրենց անձնական կարծիքն ունին: Բաց անկից՝ կրակ ձգողներուն պատիժն այնչափ թեւեւ չէ. գիտես կարծեմ, մահ կամ ցուկանաւ:

— Արեւի բա՞ն է:

— Ինչպէս որ ըսի: Եթէ բանը հոն հասնելու ըլլայ :

Չէ, չէ, ընդմիջեց Սիմոն. անկարելի է, բոլորովին անկարելի. աւելի ես ձեռքովս նախ զինքն ու վերջէն ինք զինքս կը խղդեմ. . . . : Բայց վախնալու բան չկայ, անանկ չէ՞, վարպետ: Բանը միայն մենք գիտենք:

— Այնպէս է: Բայց եթէ խորհրդոյս անսալ կ'ուզես, պէտք է որ աղջիկը քովդ պահես:

Աշտարակին մէջ, գոչեց Սիմոն. բայց ասիկայ կարգադրութեան դէմ է:

Բայց ամենէն ապահովն աս է, աւելցուց Մեր-

լէ. եթէ զինքը կը տեսնեն, կրնան վրան կասկածի երթալ. ասոր հակառակ եթէ մէջտեղը չերեւնալու ըլլայ, ոչ որ իր վրայ կը մտածէ: Պարտանու քանի մ'օրէն ասկէ կ'երթայ. գալ շաբթու եկած ատենս՝ զինքը կ'առնում Ռոբերտին կը տանիմ:

Թէպէտ Սիմոն կը տեսնէր որ ըրածը կարգի գէմ է, սակայն Մերլէին խրատին անսաց:

Քրոջն աղջիկը բանտարկուած կամ դատաստանական քննութեանց տակ ձգուած եւ կարելի է նաեւ մահուան դատապարտուած տեսնելու մտածմունքը՝ վրան այնպէս սոսկում բերաւ, որ դիւրաւ համոզուեցաւ Մերլէին խորհրդին հետեւելու:

Մերլէ եւ Ռիկոյ խոստացան որ բանը մէկու մը չյայտնեն: Իսկ իր տեղը պահպանութիւն ընողին նկատմամբ՝ որոշեցին որ Էլիզին գալն անկից ծածուկ պահեն: Անոր համար աղջիկը սովորական նաւամատուցէն հեռու ցամաք հանեցին, եւ վերջէն իրենք բուն տեղն ելան: Հոն առժամանակեայ պահպանը առանձնութենէն ձանձրացած՝ անձկութեամբ իրենց կը սպասէր: Անմիջապէս Նաւոյին շաբաթական պաշարը նաւէն դուրս հանեցին, եւ ամէնքն անոր հրաժարական ողջոյն տալով՝ նաւ մտան: Սիմոն սպասեց մինչեւ որ նաւը բաւական հեռացաւ, անկէ ետքը Գեղներեսն առաւ աշտարակը տարաւ:

Վեղներեսը՝ քանի մը ժամու մէջ իր նոր բնակութեան տեղւոյն վարժեցաւ: Իսկզբան Սիմոն նորէն փորձ փորձեց ցամաքը պատահածին նկատմամբ անոր բերնէն խօսք մ'առնելու: Բայց աղջկան յամառ լռութիւնն ու պահապանին սակաւխօս ըլլալը՝ աս փորձն ալ պարապի հանեցին: Այսպէսով Վեղներեսն ինք իրեն թող տրուած մնաց, եւ առանց արգելքի՝ սկսաւ ամայի կղզւոյն վրայ ուղածն ընել:

Առանձնական կեանքն իրեն համար նոր բան չէր: Տոնային մահուընէ ետքը՝ ընկերութենէ հեռու, առանձնութեան մէջ ու ժայռերու վրայ կեանք անցընելու վարժած էր: Զրէն դուրս ցցուած ժայռերուն տխուր տեսքը, եզրները զարնուող ալեաց սոսկում բերող մոնէիւնը, հովէն հալածուող սեւաթոյր ամպերը, աշտարակին վրայէն անընդհատ անցնող գացող ծովային թռչուններուն անախորժ ճռուողելու ձայնը, աս ամէնը սովորութեամբ իրեն բնական բան մ'եղած էր, եւ եթէ կարելի է ըսել՝ գրեթէ իր անձը կը կազմէր: Այնպէս որ ան տեղն իրեն համար ամայի ու տխուր անապատ մը կ'ըլլար՝ ուր աս ամէն բաներէն զուրկ գտնուէր:

Ուստի իր նոր բնակութեան վրայ պէտք էր որ խիստ գոհ ըլլար: Երբեմն ժայռերու ճեղքուածի մը մէջ ծածկուած, երբեմն սեպացեալ ժայռերու եզրներն ընկողմանած, երբեմն ալ անոնց ցից գագաթը ոտքի վրայ կեցած, այնպէս ինք իրմէ կ'ելէր, որ ժամերով՝ ծովուն երեսը նայելով ու եզրները զարնուող ալեաց ձայնը լսելով՝ յափշտակուած կը մնար: Մէյ մ'ալ յանկարծակի կը սկսէր ժայռէ ժայռ վազել, թռչնոց բոյն փնտռել ու խեղդետին ժողվել:

Ըստ մեծի մասին կրանիտ քարերէ կազմուած կղզին՝ որուն վրայ լուսատու աշտարակը շինուած էր, ժայռերու երկայն շղթայի մը հետ միացած էր, որոնք տեղատուութեան ատեն ջրէն դուրս կ'ելէին: Հոն էր ան վտանգալից տեղը, ուր աշտարակին շինութենէն յառաջ՝ նաւերն ակէկոծութենէ մղուելով ու գիշերուան մթութենէն մոլորելով, իրենց կորուստը կը գտնէին: Զուրը շատ քաշուած ժամանակը՝ ծովուն յատակը եւ ժայռերու ճեղքուածներուն մէջ, աւազի մէջ կէս մը թաղուած, ժանգոտ խարիսխներ, երկր-թէ կաղմածներ, նաւի կտորներ կը տեսնուէին, որոնք տարիներէ յառաջ պատահած նաւակոծութեանց տրտմալի յիշատակարաններն էին: Գեղներեսն ամէն օր աս ժայռերուն այցելութիւն կ'ընէր, եւ կրցած բաները դուրս կը հանէր:

Պահպանն ալ, ինչպէս ըսինք, թող կու տար որ աղջիկն ուղածն ընէ: Անոր ներկայութիւնն իր վրայ ազդեցութիւն մը չէր ըրած, իր յառաջուան կենաց կերպին վրայ փոփոխութիւն մը չէր պատճառած. աշտարակին մէջ ու ժայռերուն վրայ պտըտող աս ստուերին շուտով վարժեցաւ: Քանի մ'օր անցնելէն ետեւ՝ իրեն այնպէս կու գար որ Գեղներեսն իր առանձնութիւնն աւելի կատարեալ կ'ընէ: Աերակրոյ ժամանակ անգամ մը միայն ղինքը կը կանչէր. Լիւզ կու գար, կերակուր կ'ուտէր, եւ վայրենի թռչնոյ պէս նորէն աներեւոյթ կ'ըլլար:

Նոյն կերակրոյ ատենէն զատ՝ երկուքն ալ իրենք իրենց համար կ'ապրէին, Գեղներեսը՝ ժայռերուն վրայ, իսկ Լաւոյ՝ աշտարակին պատշգամին վրայ: Պահպանն իր կապուտակագոյն վերարկուն մէջ փաթ-թուած, ձեռուրները ծոցը խոթած, ծխափողը բն-

րանը, արեւուն ելլելէն մինչեւ մարը մտնելը՝ պատըշ-
գամին վրայ կը նստէր: Աչուըները միշտ՝ առջեւը
տարածուած լայնատարած ծովուն վրայ կը թափա-
ռէին. երկայնժամանակեայ վարժութեամբ, միայն ա-
ռագաստներէն՝ եկող գացող նաւերուն ինչ տեսակ
ու որ ազգին ըլլալը հեռուէն անմիջապէս կ'իմանար:
Պատին վրայ հաստատուած հեռագէտով մը հորիզո-
նին ամէն անկիւններն ու խորշերը կը զննէր: Իր ա-
ռանձնացեալ աշտարակին վրայէն՝ բնութեան ու
մարդկեղէն հանճարոյն մէջ եղած մշտատեւ կռիւը
կը զննէր. կը տեսնէր որ հազարաւոր նաւեր, անդնդէ
անդունդ սահելով, իրարմէ անբաւ միջոցներով բաժ-
նուած ազգերը կը միացընեն: Ան գեղեցիկ բնութեան
տեսարանը՝ զորն որ մենք խիստ քիչ անգամ կը տես-
նենք, ինք ամէն օր աչաց առջեւն ունէր. իր տե-
սութեան ասպարէզն անեղը ու անսահման էր, եւ
երկու աշխարհք իրարու հետ կը կապէր:

Իրիկուն մը նոյնպէս ամէն կողմ զննելէն ետեւ,
Լաւոյ վերջապէս հեռագէտը դէպ ի նաւահանգիստ
ուղղեց, ուսկից նոյն միջոցին նաւ մը ճամբայ կ'ելլէր:
Ծովն աւելի տխուր էր՝ քան թէ մրրկեալ. բայց ա-
րեւմտքէն փչող երեկոյեան հովն երթալով կը սաստ-
կանար: Ար տեսնուէր թէ նաւը քանի որ ծովեզերքէն
աւելի կը հեռանայ, այնչափ ալ աւելի դէպ ի մէկ
կողմը կը ծռի ու աւելի մեծ դժուարութեամբ ճամ-
բան կը շարունակէ: Նաւուն մէջ եղած շարժումնե-
րէն կ'իմացուէր որ մուլթը կոխելէն յառաջ բաց ծովն
ելլել կ'ուզէ: Լաւոյ քանի մը վայրկեան նաւը զննելէն
ետեւ, հեռագէտէն հեռացաւ, եւ չորս կողմը նայե-
լով՝ կամաց կամաց տեսութեան սահմանը պզտիկցուց,
մինչեւ վերջապէս եկաւ իր կղզեկին ժայռերը հասաւ:

Նոյն միջոցին մարլը մտնող արեւուն վերջին ճառագայթները՝ բարձրաբերձ ժայռերուն գագաթները ծիրանեգոյն ներկած էին, եւ մակընթացութիւնն երթալով կը բարձրանար: Մէյ մ'ալ յանկարծ տեսաւ որ Գեղներեսը հեռուէն դէպ ի աշտարակ կը մօտենայ, ծովուն ժայռերուն վրայէն զգուշութեամբ քալելով կամ ցատքելով, տեղ տեղ ալ դժուարութեամբ ջրերուն արգէն ծածկել սկսած կողմերէն անցնելով: Չեռքը բան մը բռնած էր, որուն ծանրութիւնն իր ընթացքն աւելի կը դժուարացընէր: Սակայն քիչ մը ետքը աշտարակին ոտքը հասաւ. քանի մը բոպէ ետքն ալ զուարթ երեսով Սիմոնին քովն երեւցաւ:

Ինչ կայ, հարցուց Լաւոյ, զարմացած:

Գեղներեսն ուրախութեան աղաղակով մը պատասխան տուաւ, եւ ձեռքը բռնածը մօրեղբօրն առջեւը դրաւ:

Պահապանն անմիջապէս ճանչցաւ որ Անգղիացոց ոգելից ըմպելիք պահելու գործածած տակառներէն է: Վրան բուսած մամուռն ու կպած խեցիները կը ցուցընէին որ երկայն ժամանակէ վեր ալիքներուն տակը կեցած է: Սիմոն Գեղներեսին հարցուց թէ ո՞ր գտած է:

Հո՛ն, հո՛ն, պատասխանեց աղջիկը, ձեռքովը ժայռ մը ցուցընելով, որուն հազիւ թէ ծայրը կը տեսնուէր նոյն ատեն. ուրիշ շատ ալ կայ, բայց ժայռերուն կպած ըլլալով՝ չկրցայ հանել: Նայէ, նայէ, տակառակին չորս կողմը երկրթէ շրջանակներ ալ կան:

Աս ըսելէն վերջը՝ վրայի աղտեղութիւնները մաքրեց: Պահապանը մէյ մը վեր վերցուց, եւ իրեն անբնական կենդանութեամբ մը, Լեցո՛ն է, Լեցո՛ն է, գոչեց:

Անմիջապէս գրպանէն կտրոց մը հանեց եւ տակառին փայտէ շերտերուն մէջ խոթեց: Մէկէն մէջէն ոսկեգոյն հեղուկ մը ցատքելով, չորս կողմն իրեն ծառօթ հոտ մը տարածեց:

Աս ի՛նչ է, կանչեց Լաւոյ՝ երեսին վրայ ուրախութեան նշոյլներ ցոլացընելով, մէջինը շաքարօղի է: Գանձ մըն ես գտեր, Է՛լիզ. շուտո՞ւմ, շուտո՞ւմ, զգուշութեամբ օգնէ որ վար տանիմ. կարծեմ տակառը փնասած է, չըլլայ որ բացուի:

Աս ըսելով, առաւ պառկելու խուցը տարաւ ու մեծ հոգացողութեամբ ամէն կարեւոր զգուշութիւններն ըրաւ: Անկէց ետքը ոգեւից հեղուկին համը նայեցաւ, տեսակն իմանալու համար: Գաւաթ մը պուտ պուտ պարպելէն ետեւ, սկսաւ լեզուն բերնին մէջ հնչեցընել: Բոլոր երեսն ուրախութեան մէջ կ'երեւար:

Բուն ճամայգա, մոմնաց քթին տակէն, անգղիական նաւէ մ'ինկած պիտ'որ ըլլայ... ան թշուառականք ամէն խմելիքին ամենալաւը պիտի խմեն:

Գաւաթը նորէն լեցուց ու սկսաւ խմել, եւ ամէն մէկ կուլ տալուն՝ Ո՛հ, ի՛նչ ջերմութիւն, ի՛նչ համ, կ'ըսէր: Է՛լիզ, եթէ դուն չըլլայիր, տակառակը ծովուն յատակը պիտի մնար: Բարեբախտ եմ եղեր որ ան իրիկունը ծովեզերքը քեզի պատահեցայ, զքեզ հոս բերի: Ասով շաքարօղւոյ տակառ մը ձեռք բերի եւ Բրովանսցիին նաւն ազատեցաւ. վասն զի փա՛ռք Աստուծոյ Պիպինին փնաս մը չեղաւ:

Վնաս չեղա՛ւ, հարցուց Գեղներեսը՝ զարմացած:

Չէ, պատանխան տուաւ պահապանը, եւ ասոր ապացոյցն ան է՝ որ քիչ մը յառաջ նաւահանգստէն ելաւ:

Գեղներեսն անմիջապէս դէպ ի պատուհան վա-

զեց, Սիմոն ալ իրեն նաւը ցուցուց, որն որ իրիկուան մթութեան պատճառաւ հազիւ կրնար տեսնուիլ: Իրիկուան հովը՝ որուն հետ Պիսքին իսկզբան անդ կը կռուէր, կամաց կամաց սաստկացած էր: Ծովը՝ որն որ երթալով կ'ուռէր, կապոյտ գոյն մ'առած էր: Արեւուն վերջին ճառագայթները բոլորովին մարելէն ետեւ, օդն այն պղտոր պայծառութիւնը ստացած էր, զորն որ հասարակօրէն կ'ուսննայ՝ երբ որ երկինքին վրայ ոչ աստղ կը տեսնուի եւ ոչ ամպ:

Լաւոյ Գեղներեսին իմացուց որ Պիսքին դժուարաւ յառաջ կ'երթայ, եւ գիշերուան մէկ մասը պիտի անցընէ՝ մինչեւ որ աշտարակին առջեւը հասնի ու բաց ծովն ելլէ:

Մէկ կողմանէ դաւաթը լեցընելու եւ պարպելու զբաղած ատենը, մէկալ կողմանէ նաւագնացութեան դժուարութիւնները Գեղներեսին կը մեկնէր, ըսելով որ շատ անգամ փոքր սխալմունք մը կրնայ նաւաբեկութիւն մը պատճառել: Շաքարօղին՝ բնութեամբ լռութիւն սիրող պահապանը ճարտասան մը դարձուցած էր: Վարժես թէ հեղուկին ջերմութիւնը՝ հալեցուցած էր ան սառոյցները, որոնք իր միտքը հասարակօրէն կը պատէին եւ խորհուրդները սրտին մէջ ծածուկ կը պահէին: Երիտասարդութեան ատեն ըրած արշաւանքներուն, ընդունած Պատուոյ լեգէոնի շքանշանին վրայ, մանրամասն տեղեկութիւններ տուաւ: Պատմեց թէ ինչպէս եւ ինչ պատճառաւ անոր խաչը գրաւական դրած է, զգեստին վրայ միայն ժապաւէն մը պահելով, որն որ նոյն խաչին տեղը կը բռնէր: Աս շքանշանը, ըսաւ, յիշատակագիր մըն է, որ ինծի շարունակ կ'ըսէ. Յիշէ թէ ինչ էիր եւ ինչ պէտք ես ըլլալ, զիս մի մոռնար ու պարտքդ կատարէ:

Աս վերջին խօսքը մտացը մէջ յիշատակ մը զարթուցանելու պէս, մէկէն ի մէկ գաւաթը սեղանին վրայ դրաւ, դէպ ի պատուհան դարձաւ եւ ոտք ելլելով՝ Բայց պարտքս կատարելու ժամանակն եկած է, ըսաւ: Շուտով, է՛լիկ, լապտերս բեր. աշտարակին կանթեղը հիմայ պէտք էր վառուած ըլլալ: Անիծեալ ըլլայ քու տակառդ, որ քիչ մնաց ինծի առիթ կ'ըլլար պարտքիս մէջ զանցառութիւն ընելու: Թէ որ անանկ բան մը պատահի, նորէն ծովը կը նետեմ:

Փութով լապտերն առաւ ու աշտարակին ծայրն ելաւ:

Գեղներեսը պատուհանին քովը՝ աչուրները Պիսքինին վրայ սեւեռած կը կենար: Պարտանուին դէմ ունեցած ատելութիւնը՝ որն որ քիչ մը ժամանակ մարած էր, նորէն սաստկութեամբ արծարծեցաւ: Տեսնելով որ անիկայ ձեռքէն կը պրծի, վրան անանկ կատաղութիւն մ'եկաւ, որ սկսաւ բոլոր մարմնովը դողդողալ:

Սիմոն խուցը դարձած ատեն՝ զինքը նոյն գրից մէջ գտաւ, որ մէջընդմէջ Պարտանուին անունը կ'արտաբերէր:

Ի՛նչ, դեռ Պիսքինին կը նայիս, հարցուց պահպանը:

Այո, պատասխան տուաւ է՛լիկ:

Ա՛լ հիմայ կրնայ իր ճամբան անհոգ շարունակել, ըսաւ Լաւոյ. աշտարակին վրայի լոյսը զինքը ձեռքէն բռնածի պէս բաց ծովը կը հանէ:

Աս ըսելէն ետեւ՝ լապտերը մարեց, եւ նորէն սեղանին քովը նստեցաւ: Աշտարակին լոյսը վառած ըլլալով, ա՛լ մինչեւ երկրորդ առտու ուրիշ

ընելու գործք չունէր. մէկէ մը այցելութիւն ընդու-
նելու վախ ալ չունենալով, գիշերուան քանի մը
ժամն ուզածին պէս կրնար անցընել: Այսպէս ամէն
պատասխանատուութենէ ազատ ըլլալը՝ զինքը հար-
կաւոր եղած զգուշաւորութենէն կը հեռացընէր: Շա-
քարօղին իրեն համար միշտ վտանգաւոր փորձութիւն
մ'եղած էր: Փուճ տեղ կ'առաջադրէր որ չափաւո-
րութեամբ վարուի, քիչ մը ետքը՝ առիթ մը պատա-
հածին պէս՝ նորէն կը յաղթուէր, որով այնչափ ժա-
մանակ դէմ դնելը պարապի կ'ելլէր: Աս տկարու-
թիւնը քանի մ'անգամ գլուխը փորձանքներ բերած
էր: Մօտ օրերը նոյն իսկ աշտարակին վերատեսու-
չէն խիստ յանդիմանութիւն մ'ընդունած էր, որն որ
մինչեւ զինքը պաշտօնէն վար առնելու սպառնալիք
ըրած էր: Աս խօսքը նոյն միջոցին իր վրայ խորունկ
ազդեցութիւն ըրած ու առաջադրութիւններ դնել
տուած էր: Բայց ան իրիկուն շաքարօղին ամէն բան
մոռցուց: Շատախօս ու զուարթ մէկը դարձած էր,
միօրինակ Գեղներեսը կը հրաւիրէր որ գայ հետը
մէկտեղ խմէ: Իսկ աղջիկը պատուհանին առջեւն ան-
շարժ կեցած՝ գլուխը շարժելով՝ հրաւերը կը մերժէր:

Գէթ մէյ մը համը նայէ, անմեղ, ըսաւ պահա-
պանը ծիծաղ երեսով մը: Չես գիտեր ասիկայ քեզի
որչափ օգտակար է: Մարդը մէյ մը ասկէ խմելու որ
ըլլայ, կարծէ թէ սրտին մէջ արեւու ճառագայթ մըն
է ծագեր: Եւ որովհետեւ տակառակը դուն գտար,
իրաւամբ քեզի ալ մաս մը կ'իյնայ . . . : Եկուր, առ-
սա գաւաթը, նայիմ:

Իսկ Գեղներեսն իր զննութիւնը յառաջ կը
տանէր, եւ պահապանին ըսածները չէր իմանար, գու-
ցէ ալ չէր լսեր:

Ուրեմն չե՞ս ուզեր, շարունակեց Լաւոյ. երջանկութիւնդ կ'արհամարհես . . . : Ա՛հ, ի՞նչ գեղեցիկ ըմպելիք, սիրելի՛ աղջիկս . . . : Եւ ապահո՞վ ես՝ որ ծովուն տակը թաղուած ուրիշ խել մը ասանկ տակառակներ կան :

Գեղներեսը հաստատական նշան մ'ըրաւ :

Ուրեմն պէտք է որ զանոնք հանենք, գոչեց Սիմոն, զանոնք պէտք է որ հանենք : Մահացու մեղք է ասանկ սքանչելի ըմպելին թողուլ որ ապականի . . . : Բայց ըսածս նորէն կը կրկնեմ. ասիկայ պէտք է որ Անգղիացւոց նաւէ մը ինկած ըլլայ, միայն ան Անգղիայի Պարոնները կրնան ասանկ պաշար մը տանիլ :

Նոյն միջոցին պարպած գաւաթը սեղանին վրայ ուժով մը զարնելէն ետեւ, խօսքը յառաջ տարաւ ու ըսաւ. Ո՛հ, որոտումներ ու շանթեր. աշտարակին շինութենէն յառաջ՝ ամիս չէր անցներ, որ նաւ մը չխորտակի : Բոլոր ծովեղերեայ բնակիչները խուռն բաղմութեամբ կը վաղէին, տախտակ, գամ կը ժողվէին, եւ եթէ ուրիշ բան ալ չգտնէին, ասիկայ իւրենց բաւական մոտք մըն էր, զորն որ հիմայ կորսընցուցին : Հա՛, հա՛, մեր լուսատու կրակն իրենց հարստութեանց մթերանոցն այրեց. անոր համար ամէնքն ալ կը բաղձան որ նորէն մարի :

Քանի մը րոպէէ վեր՝ Գեղներեսը գլուխը պատուհանէն դուրս հանած կը նայէր : Սիմոն նոյն ատեն դէպ իրեն գառնալով, Ի՞նչ կ'ընես, Է՛լիզ, հարցուց՝ այնպիսի ծիծաղով մը, որ գինովութեան առաջին աստիճանին նշանն է. Է՛լիզ, ըսէ՛ ի՞նչ կ'ընես :

Կու գայ՞ կոր, կու գայ՞ կոր, գոչեց Գեղներեսը, ծանրակշիռ բանի մը զբաղած ատեն՝ իրեն սովորական եղող երգելու ցաւագին ձայնովը :

Պահապանը ոտք ելաւ, ու դեղեւելով պատուհանին քովը գնաց: Եկողն ո՞վ է, հարցուց. Բրովանսցի՞ն: Հա՛, հոն է, աղէկ յաջող հով ունի: Ի՞նչ երջանիկ է թշուառականը, որ մեր լուսատու աշտարակն իրեն առաջնորդ ունի, ապա թէ ոչ՝ ստուգիւնաւը կ'ընկղմէր:

Պիսքի՞ն, գոչեց Դեղներեսը:

Հապա՛, պատասխանեց Լաւոյ, առանց ան լուսաորութեան՝ չէին կրնար իմանալ որ արդեօք վտանգաւոր ժայռերն անցած են, թէ չէ:

Ուրեմն նաւը կ'ընկղմէր, հարցուց Դեղներեսը:

Բոլոր մէջի մարդիկներովը, պատասխան տուաւ Սիմոն զուարթացած ու գաւաթը նորէն ձեռքն առնելով: Բայց քանի որ աշտարակին լոյսը վառուած կեցած է, վտանգ չկայ . . . : Եկուր, Է՛լիզ, հետս քիչ բան խմէ. գաւաթդ հոն կեցեր՝ քեզի կը սպասէ:

Բայց Դեղներեսը բոլորովին ուրիշ մտածութեանց մէջ ընկղմած էր, ալ պատուհանէն հեռանալով, ապշութեամբ մօրեղբօրն երեսը կը նայէր, որն որ ծիծաղելը, խմելը, խօսիլն ու երգելը յառաջ կը տանէր: Քիչ մը ետքը սկսաւ թոթովելով խօսիլ, աչուրները ծանրացան ու դեղեւացող մարմինը պատին կռթնցուց:

Դեղներեսն աս ամէն գինովութեան նշաններն ուրախութեամբ կը դիտէր, աչուրներն անընդհատ մէյ մը՝ դէպ ի պատուհան, մէյ մը՝ դէպ ի Լաւոյ կը դարձընէր: Վերջապէս երբ որ տեսաւ թէ մրափելու սկսաւ, թերաբաց դռնէն զգուշութեամբ դուրս ելաւ, դուռը կամացուկ մը գոցեց, եւ սանդուղներէն վեր դէպ ի լապտերին եղած տեղը վազեց: Մէկէն չուանը բռնեց, լապտերը վար իջեցուց ու մարեց:

Անկէց շուտ մը նորէն վար աճապարեց, պատշգամին վրայ ելաւ, եւ իր ատելութեան առարկան սկսաւ փնտռել: Քանի մը վայրկեան հարկաւոր եղաւ, մինչեւ որ լոյսէն շլացած աչուքները մթութեան մէջ կարող եղան Պարտանուին նաւը նշմարել: Տեսածին պէս՝ աղաղակ մը բրցուց, ու ձեռուքները սպառնական կերպով մը սկսաւ շարժել:

Ա՛հ, ա՛հ, ա՛հ, գացած ճամբան չի գիտեր, մըռմռաց քիչ մը ետքը. աշտարակին աչքը հանեցի: Աշտարակին լուսաւորութիւնն որ չըլլայ, Բրովանսցիին նաւը կ'ընկղմի, ըսաւ մօրեղբայրս . . . : Ա՛հ, ա՛հ, ա՛հ, ինքն ալ հիմայ հո՞ն պիտ'որ երթայ, ուր զՏոնախրկեց:

Պիսքին ընթացքը յառաջ կը տանէր. բայց վարժ աչք մը անմիջապէս կ'իմանար որ լուսատու աշտարակը մթննալէն ետքը՝ ուղիղ ճամբէն չեղած էր, եւ կամաց կամաց դէպ ի ժայռերուն շղթան կը յառաջանար: Անտարակոյս Պարտանու ալ աս բանս իմացած էր, վասն զի վտանգէն ազատելու եւ բաց ծովն ելլելու համար նաւուն զանազան շարժումներ ընել կու տար: Ասոր վրայ շատ կը խռովէր Գեղնեբեւը, որն որ սկսաւ վախնալ որ չըլլայ թէ մօրեղբայրը աշտարակին կարեւորութիւնը չափազանցութեամբ մեծցուցած ըլլայ, եւ Բրովանսցին կարող ըլլայ անվնաս ժայռերէն անցնիլ:

Իրօք ալ նոյն տեղերուն ծանօթութիւն չունեցողը՝ դժուարաւ կրնար կարծել որ վտանգն այնչափ մեծ ըլլայ: Երկինքը՝ լուրջ, ծովն՝ ըստ բաւականին հանդարտ էր, ամենեւին վտանգի մը նշան չկար. միայն իրիկուան կծու հովը տակաւին կը փչէր: Սակայն եւ այնպէս Պիսքին մեծ դժուարութիւն կը կրէր. ծովուն յորձանքները հովին հետ միացած՝ զինքը միշտ

դէպ ի ժայռերը կը մղէին: Գեղներեսը երկայն ժամանակ սպասելէն ետեւ՝ տեսաւ որ նաւն արտաքոյ կարգի արագութեամբ դէպ ի վտանգալից խուժքերը կ'աճապարէ: Նոյն միջոցին նաւը խորունկ տեղ մը պատահելով, Պարտանու կարծած էր որ ալ ժայռերն անցան, ուստի եւ անհոգ յառաջ կ'երթար:

Բայց ուրախութիւնը խիստ կարճատեւ եղաւ: Շուտ մը սխալմունքն իմանալով, նաւը դարձնել ուզեց. բայց արդէն ատենն անցած էր: Պիսքին ժայռերուն վրայէն սահելու սկսած էր: Յանկարծ զօրաւոր դղրդիւն մը լսուեցաւ. նաւը սաստկութեամբ ժայռի մը զարնուած էր: Նաւաբեկեալներուն զարհուրելի յուսահատական աղաղակը՝ մինչեւ վերը աշտարակը լսուեցաւ, եւ նաւը բոլոր մէջիններովն ալիքներուն մէջ աներեւոյթ եղաւ:

Գեղներեսն անմիջապէս սանդուղներէն վար վազեց, սկսաւ դէպ ի ժայռերն երթալ: Ճամբան Լաւոյին պատահեցաւ, որն որ նաւաստիներուն յուսահատական աղաղակէն արթննալով ու քիչ մը սթափելով, աչուրները մէկէն դէպ ի աշտարակին լոյսը դարձուցած էր, եւ չորս կողմը խաւարի մէջ տեսնելով, դէպ ի լապտերը կը վազէր: Պոռալով կանչուր տեսելով՝ Գեղներեսն ու պահապանն իրարու պատահեցան:

Լապտերը, Լապտերը, կը գոչէր Սիմոն:

Պիսքին, Պիսքին, կը մոմռար Գեղներեսը:

— Մարած է:

— Խրեցա՛ւ, խորտակեցա՛ւ:

Սիմոն Գեղներեսին բազկէն բռնելով, ինչ կ'ըսես, գոչեց. Բրովանսցին . . . :

Ծովուն տակն է, պատասխանեց աղջիկը եւ սանդուղներէն վար վազելու փութաց:

Պահապանը մեծ դժուարութեամբ միջին մէջ խարխափելով՝ անոր ետեւէն գնաց։

Գեղներեսն աշտարակէն ելլելով, նաւուն խորտակած տեղը հասաւ։ Ալիքներն ասդին անդին ժայռերուն վրայ կը զարնուէին։ Էլիզ զննող ու հետաքրքիր աչուըներով՝ ալիքները սկսաւ գիտել եւ ժայռերը զննել։ Պահապանն ալ շնչասպառ ետեւէն հասնելով, հարցուց որ բան մը կը տեսնէ։

Ջրին երեսը լողացող տախտակներէն ուրիշ բան չեմ տեսներ, պատասխանեց աղջիկը՝ զուարթ գէմքով։

Չայնդ քաշէ, ընդմիջեց յանկարծակի Միմոն։

Փրփրացող ալիքներուն մէջէն սոսկալի յուսահատական գոչիւն մը լսուեցաւ։

Շունն է, ըսաւ Գեղներեսը, արտաքոյ կարգի գրգռուած։

Այնպէս է, պատասխանեց Միմոն, սա կողմը նայէ հոն բան մը կայ։

Իրօք ալիք մը սեւ բան մը կը բերէր, որն որ երբեմն երբեմն ժայռերուն մէջ կը կորսուէր, եւ նորէն երեւան կ'ելլէր։ Ապրենւոյ սեպհական ճարպկութեամբ մը՝ Գեղներեսը ժայռերուն ծայրերէն ցառքելով, գէպ ի նոյն կողմը կ'երթար. պահապանն ալ կէս գինովութեան տուած ուժովն ետեւէն կը քալէր։ Չայնն երթալով աւելի բացառապէս կը լսուէր, սեւ առարկան հետզհետէ աւելի կը մօտենար ու աւելի կը մեծնար։ Մէյ մ'ալ յանկարծակի զօրաւոր ալիք մը առջնէնին մարդ մը բերաւ, զորն որ երկուքն ալ ճանչցան։ Եկողը՝ Պարտանուն էր, տախտակի մը փաթեթուած, գլուխը մէկ կողմը ծռած, ուսերուն վրայ ալ իր շունը։

Երբ որ Գեղներեսը նաւապետը ճանչցաւ, կատաղի ձայն մ'արձակեց: Իսկ Սիմոն սպասեց մինչեւ որ ալիքն իրեն մօտեցաւ, եւ ձեռքն երկնցընելով՝ խեղճ նաւաբեկեալը բռնեց:

Հոս եկուր, շուտով քովս եկուր, կը պոռար պահապանը՝ Գեղներեսին, իմանալով որ բռնած աւարը ծովը դարձեալ ձեռքէն պիտ'որ յափշտակէ:

Գեղներեսը շուտ մը վազեց, ծռեցաւ Պարտանուին նայեցաւ, եւ ուրախութեան աղաղակով մը՝ Մեռած է, գոչեց՝ ծափ ծափի զարնելով:

Թշուառական աղջիկ, հիմայ ձեռքէս պիտի պրծի, պոռաց Սիմոն, որն որ բերան ծանրութենէն՝ թաց գետնին վրայ սահեցաւ ինկաւ:

Աղջիկը վտանգը տեսնելով, մեռելը թեւերէն բռնեց, եւ Սիմոնին հետ մէկտեղ՝ Պարտանուին դիակը ժայռին վրայ հանեցին:

Գեղներեսն աղէկ տեսած էր. Պարտանու անշուշ անկենդան դիակ մը դարձած էր: Ժայռին վրայ անշարժ տարածուած մնաց. իսկ շուներ քովը կեցած՝ շարունակ ոռնալով՝ վրան ոռնեցած ցաւը կը յայտնէր:

Գեղներեսին վրայ արտաքոյ կարգի երեւոյթ մը կը տեսնուէր. մէկ կողմանէ մահուան պատճառած բնական սոսկումը, մէկալ կողմանէ ալ վրէժը հանելուն ուրախութիւնը երեսին վրայ նկարուած էր:

Իսկ լաւոյ երբ որ տեսաւ թէ Բրովանսցիին օգնութիւն չիկրնար ըլլալ, ժայռերուն վրայէն դէպ ի ծով կըցածին չափ յառաջ գնաց, եւ սկսաւ բարձրաձայն պոռալ, որպէս զի եթէ նաւաստիներէն մէկը կենդանի է, անոր օգնութեան հասնի: Բայց անօգուտ. տեղատուութիւնն արդէն անոնց դիակներն առած ծովուն մէջտեղը տարած էր: Երբ որ իր աս

փորձին ալ անօգուտ ըլլալուն վրայ համոզուեցաւ,
դարձաւ նորէն Պարտանուին դիակին քովն եկաւ:

Քրօջը աղջիկն աչուըները նոյն դիակին վրայ
սեւեռած՝ հոն կեցած էր: շունն ալ իր ցաւոց երգը
յառաջ կը տանէր: Աւերջին վայրկեաններուն այլայ-
լութենէն՝ պահապանը բոլորովին սթափած էր: Ա-
չուըներն աշտարակին վրայ դարձուց, եւ անմիջապէս
պատահածն ըմբռնեց: Մէկէն Գեղներեսին ձեռուը-
ներէն բռնելով ու սուր աչուըներով երեսը նայե-
լով, սկսաւ դատաստանական քննութիւն ընելու պէս
իրեն հարցում ընել: Իսկ աղջիկը շուտ մը ամէն բան
անկեղծութեամբ ու անտարբերութեամբ, մանաւանդ
թէ պարծելով մը պատմեց: Աս անկեղծութիւնը քիչ
մնաց՝ իր կորստեան պատճառ կ'ըլլար. վասն զի պա-
հապանն այնպէս ինք իրմէ ելաւ, որ զինքը գետինը
զարկաւ եւ ստուգիւ ոտքին տակը կտոր կտոր կ'ընէր,
եթէ անիկայ տղայութենէն սովորած Մայր, մայր ա-
ղաղակաւ պոռալու չսկսէր: Լաւոյ աս բառերը լսե-
լով, ետ քաշուեցաւ, երեսը ձեռուըներով ծածկեց,
շուտ մը աշտարակը վազեց եւ սենեակը գոցուեցաւ:

Քիչ մը յառաջ պատահածն այնպէս շուտով
ու յանկարծակի եղած էր, որ պահապանն իսկզբան
շփոթած մնաց: Կրակարանին քովը գտնուող աթո-
ռի մը վրայ նստելով, խորունկ մտածմանց մէջ մտած՝
նոյն գիշեր պատահածին մեկնութիւնը կը խնդրէր:
Կամաց կամաց ամէն բան մտացն առջեւը պայծառ-
ցաւ, եւ սկսաւ վրան ինկած մեծ պատասխանատուու-
թեան ծանրութիւնը զգալ: Յայտնի էր որ խեղճ ու
դեռ խելքը չբացուած աղջիկը՝ Պիսքինին նաւաբե-
կութեան համար չէր կրնար պատժոյ տակ իյնալ:
Հապա յանցանքին ծանրութիւնը բոլորովին իր վրայ

կ'իյնար, որ կրկին պարտազանցութիւն գործած էր. մէյ մը՝ աղջիկը աշտարակին մէջ պահելով, եւ երկրորդ՝ գինովեցնելով: Աս մտածմունքներն իսկզբան խառնաշփոթ կերպով երեւակայութեան առջեւը կու գային. նոյն գաղափարները՝ խորհող մաքի մը խորհրդածութիւնները չէին, հապա յանցաւոր խղճմտանքի խայթեր՝ որոնք զինքն այլայլութեան, շփոթութեան ու վախի մէջ կը ձգէին:

Իւրաքանչիւր վիճակի մարդիկ պատուոյ վրայ կերպ մը մտածմունք ունին, որ իրենց վիճակին պարտուցը կատարման վրայ կայացած է: Թայութեամբ վրայ շինուած լուսատու աշտարակներուն պահապանները՝ իրենց պաշտօնն իբրեւ սրբազան ու բարձր պարտաւորութիւն մը կը նկատէին: Հասարակօրէն ծովական ծեր զինուորներէ առնուած ըլլալով, իրենց յառաջուան ընկերներուն կենաց վրայ հսկելը՝ իրենց այնպիսի պարտաւորութիւն մը կ'երեւար, որուն մէջ եղած պակասութիւնը՝ չէ թէ պատժոյ արժանի յանցանք մըն էր իրենց աչքին առջեւը, հապա իբրեւ անպատուութիւն ու նախատինք պատճառող ոճիր մը:

Ծովնկերեայ տեղերուն յիշատակագիրները լեցուն են այնպիսի դէպքերով, որոնք աս ըմբռնման կերպին յայտնի ապացոյցը կրնան ըլլալ: Օրինակի համար գտնուած են անանկ պահապաններ, որոնք իրենց լուսատու նաւին մրրկէն ընկղմելու մօտ եղած ատենը՝ աւելի ուզած են նոյն նաւին մէջ մնալով խղճուիլ, քան թէ իրենց պահանորդութեան տեղը թողուլ հեռանալ: Ոմանք մահացու հիւանդութենէ բռնուած ըլլալով, գետնին վրայէն սողալով՝ մինչեւ աշտարակը գացած ու մահուան պաղութենէն գրեթէ սառած ձեռու ընկերովին աշտարակին լոյսը վառած են:

Անգղիայի հետ եղած վերջին պատերազմին ատենը՝ անգղիացի նաւ մը պահապաններէն մէկը կը ստիպէր որ աշտարակին լոյսը մարէ, որով նաւահանգիստը մտնել ուզող գաղղիական նաւախումբ մը կրնար մոլորիլ: Սակայն պահապանն աւելի յանձն առաւ աշտարակին բանալին ծովը նետել ու թշնամիներէն սպանուիլ, քան թէ իր պարտուցը դէմ ընել:

Սիմոն Լաւոյ իր բոլոր վիճակակիցներուն պէս աս դիւցազնական գործքերուն պատմութիւնը լսած էր: Իր աչքին առջեւը՝ պաշտօնին պարտքը կատարելը՝ միակ հարկաւոր բանն էր, ուստի եւ անոր մէջ եղած պակասութիւնն՝ աններելի ոճիր մը: Ասկից զատ՝ չորս կողմի առարկաները՝ ըրած յանցանքը շարունակ միտքը կը բերէին: Աշտարակին մթութիւնը, ծովուն ալիքներուն ձայնը, շան ըրած ողբը՝ որն որ երբեմն երբեմն կը լսուէր, այս ամենայն քիչ մը յառաջ պատահած դժբախտութիւնն իրեն կը յիշեցնէր, այս ամենայն իրեն դէմ եղած մէյ մէկ ամբաստանութիւն էր: Ա՛լ բոլոր պատիւը կորսնցուցած կը համարէր, եւ ինք իրեն շատ անգամ կը հարցընէր թէ որ պատիժը կրնայ աս նախատինքը՝ չէ թէ բոլորովին ջնջել, հապա քիչ մը նուազցընել:

Յանկարծակի միտքը բան մ'եկաւ: Յիշեց որ երիտասարդութեան ատենն ըրած մէկ արշաւանաց ատենը, իր գտնուած պատերազմական նաւը՝ նաւապետին անհոգութեամբն ընկզմած էր: Մէջի բոլոր նաւատինները մակոյկներու վրայ ապաւինելով՝ աղատած էին, միայն նաւապետն իրեն եղած ամէն աղաչանաց դէմ դնելով, մինչեւ վերջին րոպէն նաւին վրայ մնացած, եւ ինք զինքն ալիքներուն մէջ նետելով՝ իր յանցանքը պատժած էր: Ասիկայ Լաւոյին աչքին՝ իրրեւ

մի միակ հետեւելու օրինակ երեւցաւ: Առանց միտ դնելու աստուածային, մարդկային ու բարոյական օրինաց՝ որոնք անձնասպանութիւնը կ'արգելուն, կարծեց որ իր յառաջուն նաւապետին ըրածին ինքն ալ կրնայ, մանաւանդ թէ պէտք է հետեւիլ: Ինքն ալ անոր պէս իր պարտուց կատարման մէջ պակսած էր, ուստի եւ անոր նման հատուցում կ'ուզէր ընել: Ասոր վրայ անմիջապէս մտքին մէջ որոշումն ըրաւ եւ սկսաւ գործադրելու պատրաստութիւնը տեսնել:

Ան օրը՝ որն որ նոյն տխուր գիշերուան պիտի յաջորդէր, ճիշդ Մերլէին շաբաթական պաշարը բերելու օրն էր. ուստի ուզեց իր վերջին կամքը գրով յայտնել: Շուտ մը փոքր արկղէ մը թուղթ մը հանեց, գրիչ կաղամար առաւ, եւ սեղանին քովը նստելով՝ սկսաւ գրել: Գիր գրելն իրեն համար շատ դժուար բան էր. սակայն աս անգամ կարծես թէ գրիչն ինք իրմէ կը սահէր թղթին վրայ, որն որ քանի մը վայրկենի մէջ իր խոշոր ու անձեւ գրերովը լեցուեցաւ: Նամակը հետեւեալ խօսքերը կը բովանդակէր:

Յակոբը Մերլէ.

Քեզի մեծ ցաւով կը ծանուցանեմ որ պարտքս կատարելու մէջ զանցառութիւն ըրի. աս գիշեր անփութութեամբս աշտարակին լոյսը մարեցաւ, որմէ պատճառեցաւ Պիսքինին ժայռի մը զարնուիլն ու բոլոր մարդիկներով ու կահ կարասիքով ընկղմիլը: Ասկից կրնաս իմանալ որ ալ ես չեմ կրնար ապրիլ:

Յակոբը Մերլէ, գիտեմ որ անձնասպան ըլլալովս, սուրբ երկրի մէջ թաղուելու իրաւունքէս կը զրկուիմ. սակայն եթէ զիս կը սիրես, մարմինս կ'առնուս կտաւի մը մէջ կը փաթթես ու ծովը կը նետես, որն որ նաւաստիներուն հանգստեան տեղն է:

Որովհետեւ առտուանց պիտի գաս, կ'աղաչեմ շուտ մը նորէն նաւահանգիստ դարձիր, եւ իմ տեղս ուրիշ մէկը բեր, որպէս զի պաշտօնը վնաս չկրէ:

Յակովբ Մերլէ, աս կզգեկին վրայ կը գտնես նաեւ քրոջս աղջիկը, զորն որ քու մարդասիրութեանդ կը յանձնեմ:

Շատ կը բաղձայի որ պատուոյ լեգէոնի շքանշանը վրաս ըլլար ու անով պատանքի մէջ մտնէի. բայց ալ անոր վրայ իրաւունք չունիմ:

Յակովբ Մերլէ, քեզի վերջին բարեւս կու տամ, եւ կը բաղձամ որ Աստուած քեզի երկայն կեանք շնորհէ:

Սիմոն Լաւոյ:

Նամակը լմնցընելէն ետեւ՝ վրան երեսագիրն ալ գրեց, սեղանին վրայ դրաւ, եւ ինք լուսատու լապտերին կախուած տեղը գնաց:

Լապտերը Դեղներեսին թող տուած վիճակին մէջ կը գտնուէր: Սիմոն մտադրութեամբ զննեց, մինչեւ որ ապահովցաւ թէ ամենեւին վնաս կրած չէ. հետեւեալ գիշերուան համար աղէկ մը պատրաստեց: Աս ընելէն ետքը՝ չուանը բռնեց, մէկ ծայրը հանգոյց մը շինեց եւ մէկալ ծայրն առաստաղը հաստատեց: Անկէ ետեւ՝ պատուհանին մօտեցաւ, իբրեւ թէ վերջին բարեւը ծովուն տալու համար:

Նոյն միջոցին արշալոյսը չորս կողմը տկար լուսաւորութիւն մը տարածելու կը սկսէր. առջի իրիկուան հովը քիչ մը իջած էր ու բոլոր բնութեան վրայ խոր լռութիւն մը կը տիրէր, զորն որ միայն ժայռերուն զարնուող ալիքներուն ձայնը երբեմն կ'ընդհատէր: Աս շքեղ տեսարանին՝ Սիմոն քիչ մը ժամանակ անշարժ

մնաց: Ար տեսնէր որ երկինքը կամաց կամաց կար-
մրութեամբ կը ներկուէր, եւ աստղները հետզհետէ
աներեւոյթ կ'ըլլային:

Մէյ մ'ալ ցամաքի կողմանէ ճերմակ առագաստ
մը տեսաւ, որն որ տակաւին այնչափ հեռու էր, որ
հասարակ աչքով հազիւ թուէնայ մը մեծութեամբ
կ'երեւար: Տեսածը՝ Մերլէին նաւն էր, որն որ ժամէ
մը կղզին կը հասնէր: Սիմոն գլուխը մէկդի դարձուց:
Ան վայրկենին շան ոռնալու ձայնը նորէն լսուեցաւ:

Աղէկ է, մոմնաց պահապանը. քիչ մ'ալ
համբերէ, ու տիրոջ վրէժը կ'առնուի:

Մէկ ժամէն իրօք Մերլէ հասաւ, բայց պա-
հապանն արդէն իր ահագին ոճրագործութիւնը գլուխ
հանած էր...: Լաւոյին աս զարհուրելի վախճանին
վրայ բոլոր զինքը ճանչցողները շատ ցաւեցան. բայց
իր պարտազանցութեան զոհն եղող նաւին՝ Պարտա-
նուին նաւն ըլլալը, շատ օգնեց անոր նոյն յանցանքին
ծանրութիւնը շատերուն մտացը մէջ թեթեւցընելու,
որովհետեւ Բրովանսցիին ու իր նաւուն վրայ ոչ ոք
կը ցաւէր: Այսպէսով խեղճ մարդուն մարմինը՝ թէ-
պէտ առանց կրօնական հանդիսի, անձնասպանաց հա-
մար որոշուած տեղը թաղուեցաւ, բայց դագաղին ե-
տեւէն շատ մեծ բաղմոնութիւն կ'երթար. Ռոբերտ ալ
պատուոյ լեգէոնի խաչը տուաւ որ մէկտեղ թաղեն:

Նոյն Ռոբերտ քանի մը հոգւոյ աղաչելովն ու
իրենց տուած քիչ մը ստրկով գոհ ըլլալով, Լաւ-
ոյին բաղձանքին համաձայն՝ Գեղներեսը քովն առաւ:
Աս աղջիկը՝ վերջին դէպքերէն ետքը աւելի վայրե-
նացած էր: Առանձին տեղեր կենալով, բոլորովին ըն-
կերութենէ կը փախչէր, ամենեւին ոչ խօսիլ եւ ոչ
պատասխան տալ կ'ուզէր, եւ միայն քիչ մը բան ու-

տելու համար տուն կու գար: Շատ անգամ ալ օրերով տուն չէր հանդիպեր, եւ քանի մ'օր ետքը անօթեցած ու աւելի վայրենացած տուն կը դառնար: Վերջապէս բոլորովին աներեւոյթ եղաւ, եւ զինքը գտնելու համար եղած բոլոր ջանքը պարապի գնաց: Ան ատեն կարծուեցաւ որ ծովը խղդուած, մարմինն ալ ալիքներն առած՝ հեռու տեղ մը նետած ըլլան: Բայց իր կորսուելէն գրեթէ տարի մը ետքը, քանի մը տղաք ըստ պատահման ծովեզերքի ժայռերուն մէջ քարայր մը գտան: Ասոր մէջ գտնուեցաւ Գեղներեսին մարմինը, որն որ պրին կամարէն վար կաթող բորակէն գրեթէ քարացած էր: Հոն գետինը պառկած էր, գլուխը ձախ ձեռքը կոթընցուցած, իսկ աջ ձեռքին մէջ իր սիրելի Տոնա եղբորը պղնձէ մատնին ու կապարէ դրամապատկերը բռնած:

Ա.

Տխուր ու ցուրտ գիշեր մըն էր, ինչպէս սովորաբար Պրընդաննի մէջ Նոյեմբերի գիշերները կ'ըլլան: Շատոնց արդէն Պրէսդ քաղաքը՝ գիշերուան հանգիստը կը վայելէր. իսկ քաղաքէն՝ մըն մը հեռու եղող Նաւահանգստին մէջ ուրիշ ձայն չէր լսուեր, բայց եթէ նաւերը բռնող պարաններուն շառաչիւնը, մենացեալ համբարանոցները բախող սաստիկ հովին սօսաւիւնը, եւ ասդին անդին պտըտող պահանջորդաց չափակցեալ ոտնաձայնը:

Անկէ քիչ մը հեռու, ծովեզերքին ձախ կողմը, միայն թիաւարութեան դատապարտեալներուն բանտը կար, որն որ չորս կողմը պատած անթափանցելի խաւարին մէջ քիչ մը լուսաւոր կ'երեւար: Սրահներէն մէկուն մէջ՝ նուազ ու աղօտ լոյս մը կը փալփլար, որն որ երբեմն երբեմն գիշերուան մթութեան մէջ աներեւոյթ կ'ըլլար: Նոյն սրահը՝ բանտին հիւանդանոցն էր: Հիւանդանոցին պատուհաններէն մէկուն առջեւը երիտասարդ մը կը կենար, նաւական վիրաբուժի համազգեստ հագած, ճակատը պատուհանին երկաթէ վանդակներուն կռթնցուցած, եւ խորին մտածմանց մէջ ընկղմած: Խել մը ժամանակ աս դրից մէջ կենալէն ետքը՝ աչքը մէյ մը ձեռքը բռնած թղթին վրայ դարձուց, իբրեւ թէ անոր մէջ իր երազին բովանդակութիւնը դարձեալ գտնել ուզելով, եւ ցած ձայնիւ սկսաւ կարդալ:

... Ի՞նչ օգուտ ունի կեանքն՝ առանց երջանկութեան, եւ ի՞նչպէս կրնայ մարդ երջանիկ ըլլալ՝ առանց հարստութեան... : Ո՛հ հարստութիւն. դուն ես միայն երջանկութիւնը: Իսկ զքեզ ձեռք բերելու միջոցներուն ամէնն ալ օրինաւոր են, բաց ան միջոցներէն՝ որոնք չեն յաջողիր, վախճանազուրկ կը մնան: Ըմենէն գլխաւոր բանը՝ հարուստ ըլլալն է. ասոր ետեւէն կու գայ ուրիշ ամէն բան... : Ստոյգ է, խղճմտանքի խայթերը զմարդ կը չարչարեն. բայց արդեօք ասոնց պատճառած անհանգստութիւնը՝ կարօտութենէն ծագած նեղութիւններէն սաստիկ են: ... : Հիմայ ես քսանուեօթը տարւան եմ. զուարճութիւն, զբօսանք կը սիրեմ. սակայն բանտարկելոյ մը պէս՝ ստիպուած եմ կեանքս հոգեվարքներ դարմանելով անցընել, խեղճ ու ողորմելի խցի մը մէջ բնակիլ, եւ ժամանակիս մեծ մասն աս սրահին մէջ անցընել, ուր հառաչանքէ ու հայհոյութենէ ուրիշ բան չիլսուիր... :

Դեռահասակ վիրաբոյժը հոս հասած ատեն՝ կեցաւ, իբրեւ թէ կարգացածը մտաց խորքը թաղել ու վրան քիչ մը խորհրդածել ուզելով: Թղթին ամուր մը զարկաւ, հաստատական նշան մ'ընելու պէս, անկէ ետքը գլուխը ձեռքին վրայ կռթնցընելով, դարձեալ խորին մտածութեանց անդունդը գահավիժեցաւ:

Եթէ մէկը նոյն միջոցին կարող ըլլար մտացը խորհուրդները թափանցել, առջեւը զարմանալի տեսարան մը կը բացուէր: Զանազան հոգերով ու անձկութիւններով այլայլած միտքը կը զայրանար թէ ինչո՞ւ հարուստ չէ, եւ չիկրնար հարստութիւն ձեռք բերելու համար ամէն կերպ միջոցներ բանեցընել: Սակայն իր մտաց աս թիւր ուղղութիւնը՝ չէ թէ

չարութենէն, այլ երջանկութեան ունեցած սաստիկ ծարաւէն յառաջ կու գար, որն որ կրակոտ երիտա- սարդներուն սովորական մոլութիւնն է:

Իրօք ալ Եղուարդ Լոնէ ան մարդիկներէն էր, որոնք չեն ուզեր աս աշխարհքիս մէջ ունեցած վի- ճակնին համբերութեամբ տանիլ եւ անոր մէջ կա- մաց կամաց յառաջ երթալ, հապա մէկէն բար- ձրագոյն ու երջանկագոյն վիճակի մէջ գտնուելու կը բաղձան. որով եւ երջանկութիւն չունենալնուն վրայ ցաւելով կ'անցընեն ան ժամանակը՝ զորն որ պէտք էին բանեցընել աշխատութեամբ ու ջանքով երջանկու- թիւն ձեռք բերելու համար: Միջակ աստիճանի մէջ ծնած ըլլալով, կամ աղքատութեան վիճակը յանձն առնելու էր եւ կամ ջանալու էր որ պատշաճ միջոց- ներով նոյն վիճակէն ելլէ: Բայց ինք ոչ մէկն ու ոչ մէկալը կ'ուզէր. հապա մարդկային ընկերութեան մէջ գտնուող վիճակաց անհաւասարութեան վրայ տրտըն- ջելով կ'ապրէր: Այսպէս միշտ ուրիշներուն վրայ նա- խանձ ունենալով, ամէն բան իրեն խաբէական կեր- պարանքի մը տակ կ'երեւար, միտքն ալ սուտ ու մոլար սկզբունքներով կ'ապականէր: Մէկալ կողմանէ անյագ զբօսանաց տենդէ մը բռնուելով, ամէն գործողութիւն- ներն աս նպատակին կ'ուղղէր. նոյն իսկ պարտուց զգած- մունքն աս գաղափարին զոհ եղած էր, այնպէս որ ամէն միջոց աչքին բարի ու օրինաւոր կ'երեւար, բաւական որ զինքը միտքը դրած վախճանին հասցընէր:

Սակայն եւ այնպէս չարութիւնը տակաւին վրան արմատացած չէր: Թէպէտ մոլութիւնը սրտին մէջ եր- կայն ժամանակէ վեր տածած ու դարմանած էր, բայց դեռ գործադրութեան սկիզբ չէր ըրած: Իր հոգին կը նմանէր նաւի մը, որն որ առագաստները պարզելու

համար՝ յաջող հովի կը սպասէ, հաւասարապէս պատրաստ ըլլալով թէ ուղիղ ճամբով եւ թէ մանուածապատ շրջաններով իր ընթացքն ընելու:

Բաւական ժամանակ եղած էր՝ քանի որ Լոնէ վերոյիշեալ խորհրդածութիւնները կ'ընէր, մէյ մ'ալ հիւանդապահներէն մէկն եկաւ ըսաւ որ թիւ եօթը մեռեր է: Երիտասարդ վիրաբոյժն ակամայ ու դժուարութեամբ պատուհանէն մեկնեցաւ, եւ երկու կարգ անկողիններու մէջէն անցնելով՝ սկսաւ գէպ իրեն ծանուցուած թիւը յառաջ երթալ. վասն զի հիւանդանոցի մը մէջ հիւանդը հասարակօրէն անուն չ'ունենար, հոն միայն անկողինը կը ճանչնան ու կը հոգան, իսկ վրան գտնուող մարդն այսօրուան վաղուան փոփոխական եկամուտ մըն է:

Լոնէ որոշեալ տեղը հասնելով, մեռելոյն գրկսուն վրայ ձգուած ծածկոցը մէկգի առաւ ու հետաքրքրութեամբ մը սկսաւ դիակին նայիլ: Այլ բոլոր յառաջուան մտածութիւնները գիտնական հետաքրքրութեան տեղի տուած էին. դիակը տեսածին պէս՝ բժշկութեան բնածին ազգումը սրտին մէջ նորէն արթնցած էր:

Աամացուկ մը ձեռուրներովը գանկին ետեւի դուրս ելած մասը շօշափեց, երեսին աճառներն աղէկ մը զննեց, ու անկէ ետքը զանազան դիտողութիւններ ընելու եւ քանի մը տարակոյսներ լուսաւորելու համար հրամայեց որ դիակն անդամահատութեան սրահը տանին:

Իրօք ալ մեռեալն անանկ մէկն էր՝ որ վիրաբուժի մը շատ խորունկ զննութեանց նիւթ կը մատակարարէր: Պետրոս Գրանու՝ որն որ ձեռքը զէնքով գողութիւններ ըրած էր, քսան տարիէ վեր

Թիաւարութեան բանտին մէջ կեցած էր. որ ժամանակ բոլոր միտքը մէկ խորհրդով միայն զբաղեալ էր, այսինքն՝ նոյն բանտէն փախչելու: Աս վախճանին հասնելու համար զանազան անգամ ըրած փորձերը, որոնք ըստ մասին յաջողած էին, բայց զինքն երբեք ոստիկանութեան ձեռքէն բոլորովին չէին կրօցած ազատել, մինչեւ վաթսուէն անգամ կրկնուած էին, եւ նոյնչափ անգամ ալ բանտին վերակացուէն գաւազանի հարուածներ ընդունած էր: Աս անողորմ հարուածները՝ թէպէտ եւ մարմինը տկարացուցած ու զինքը հիւանդագին ըրած էին, սակայն իր միտքը փոխել չէին կրցած: Արթնս թէ ազատութեան ունեցած բաղձանքը՝ նոյնին հասնելու անկարելութեան հետ մէկտեղ կ'աճէր: Աերջապէս հարկ եղած էր արտաքոյ կարգի միջոցներու ձեռք զարնել: Պետրոս Գրանու երեսուն լիտր ծանր շղթաներով բեռնաւորեալ՝ բանտին մէկ կողմը հաստատուեցաւ, ուսկից մէյ մ'ալ չելաւ: Աս վերջին դարմանով իր յոյսը բոլորովին ոչնչացած կ'երեւար: Աերջապէս օր մը յանկարծ ծանր հիւանդացաւ, եւ մեր պատմութեան սկսելէն գրեթէ ութ օր յառաջ հիւանդանոցին մէջ կը գտնուէր:

Քիչ մը ետքը հիւանդապահը պատգարակով մը ներս մտաւ, եւ մեռելոյն մարմինն անդամահատութեան սրահը տարուեցաւ: Նոյն սրահը մութ խոնաւ տեղ մըն էր, ու աչաց զարհուրելի տեսարան մը կը ներկայացընէր: Ասդին անդին՝ կէս մը մուկերէ կըրծուած մարդու անդամներ գետինը ցրուած կը կենային. սրահին մէջտեղը գտնուող մարմարեայ սեղանին վրայէն չորցած ու գրեթէ քարացած մսի կտորներ կը կախուէին ու սալայատակը կանաչի զարնող արիւ-

նով ներկուած էր: Սրահին ներքին կողմը՝ բաց պատուհանի մ'առջեւը կմախք մը կախուած էր, որն որ երեկոյեան հովէն շարժելով, մարդուն սարսափ բերող անախորժ ձայն մը կը հանէր:

Որչափ որ Լոնէ նոյնպիսի տեսարաններու վարժած ալ էր, սակայն անսովոր ժամանակը, սրահին քարերուն ու գետնին դուրս տուած խոնաւ ցրտութիւնը, եւ գիշերուան մթութեան՝ շրջակայ իրաց վրայ ձգած ցնորական երեւոյթը, նոյն ատեն իր վրայ անախորժ զգածմունք մը պատճառեցին: Գործիքները պատրաստելու փութաց, սեղանին մօտեցաւ եւ դիակին վրայէն ծածկոցը մէկդի առաւ: Մեռեալը բոլորովին մերկ էր. ծիւրած նիհարցած մարմինը եւ վրան տեսնուող խորշոմները, զինքը ծեր մը կարծել կու տային, եթէ տեղ տեղ ձգտեալ աճառներէն չտեսնուէր որ տակաւին առոյգ հասակի մէջ կը գտնուէր: Սակայն աս առոյգութեան նշանները խիստ քիչ ըլլալով, առանց մասնաւոր մտադրութեան մէկը չէր կրնար իմանալ: Շղթաներուն օղակը դեռ ոտուրներուն վրայ կեցած էր, անոնց պատճառած հետքերը տակաւին ոտուրներուն վրայ կը տեսնուէին:

Վիրաբոյժը՝ քիչ մը ժամանակ մտադրութեամբ զննեց աս մարդուն մարմինը՝ որն որ կենացը մէջ այնչափ վիշտ ու նեղութիւն կրած էր այն շղթան խզելու համար, որուն ծայրը տակաւին իր դիակին ոտքին վրայ կեցած էր. ետքը կանթեղը մօտեցուց ու անդամահատութեան դանակը ձեռքն առաւ: Բայց երբ որ մեռելոյն թեւէն բռնեց, իրեն անանկ երեւցաւ որ անոր կողմանէ ընդդիմութիւն մը կ'ըլլայ: Զարմացած ու քիչ մը վախցած, մարմնոյն մօտեցաւ ու գլուխը դէպ ի կանթեղը վեր վերցուց. արտեւանունքը թեթեւ մը

շարժեցան. լուսոյն աւելի եւս որ մօտեցուց . . . ա-
չուրները բոլորովին բացուեցան :

Աս որ տեսաւ Լոնէ, զարհուրած՝ ետ ետ քա-
շուեցաւ : Ան ատեն մեռեալը կամաց կամաց կան-
գնուեցաւ եւ շիտակ նստելով, անձկութեամբ սկսաւ
չորս կողմը նայիլ : Երիտասարդ վիրաբոյժն եղածին
վրայ զարմացած, անշարժ կը կենար : Մէյ մ'ալ մե-
ռեալը ճարակութեամբ մը սեղանէն վար սողեցաւ,
եւ սկսաւ դէպ ի պատուհան երթալ : Աս շարժումէն
վիրաբոյժը բանտարկելոյն միտքն իմացաւ :

Չանազան անգամ պատահած էր, որ բանտար-
կեալք իրենք զիրենք մեռած ձեւացընելով, փախչե-
լու փորձ ըրած էին : Այսպէսով իմացաւ որ խաբուեր
է. ուստի եւ յառաջուան շփոթութենէն արթննա-
լով, Գրանուին վրայ յարձակեցաւ, եւ պատուհանէն
դուրս ցատքելու վրայ եղած ատեն՝ ղինքը մէջքէն
բռնեց, ասդին քաշեց :

Բանտարկեալը վիրաբուժին ձեռքէն պրծելու
ճիգ ըրաւ. սակայն Լոնէ աւարը ձեռքէն թող չտուաւ,
որով երկուքին մէջ բռնամարտիկ կռիւ մը սկսաւ :
Բայց Գրանու մերկ ու տկարացած ըլլալով, չկրցաւ
երկայն դէմ դնել. վերջապէս վիրաբուժին զօրու-
թեան տակն ընկճելով՝ գետինն ինկաւ :

Այլ տեսնես որ ես քեզմէ զօրաւոր եմ, ը-
սաւ վիրաբոյժը՝ գերւոյն վրայ դրած ծնկուրներն ա-
ղէկ մը հաստատելով, եւ առանց իմ ուղեւորս՝ չես
կրնար փախչիլ :

Գրանու դարձեալ ազատելու ճիգ մ'ըրաւ. սա-
կայն տեսնելով որ պարապ է, հանդարտեցաւ եւ սկսաւ
ջանալ որ բռնութեամբ ձեռք բերել չկրցածը՝ աղա-
չանքով գլուխ հանէ :

Պարոն Լոնէ, ըսաւ՝ պաղատախառն ձայնով մը, կ'աղաչեմ, Աստուծոյ սիրոյն համար, [Թող տուէք որ փախչիմ. իմ փախչելէս ձեզի ինչ փնաս կ'ըլլայ, դուք իմ վրաս պահապան չէք դրուած:

Հիւանդութեանդ ժամանակը՝ քու պահապանդ ալ եմ, պատասխանեց վերաբոյժը: Ամէն մարդ ինչ կը զրուցէր ան բժշկին վրայ, որն որ [Թող տար որ մեռելները փախչէին:

— Մէկը չիմանար. ասկէ զատ՝ ձեզի ոչ ոք կրնայ փնաս հասցընել: Ո՛հ, կ'աղաչեմ, Պարոն Լոնէ, սիրելի Պարոն Լոնէ, [Թող տուէք որ փախչիմ, ասկէ դուրս ելեմ: Եթէ միայն դոնէն դուրս ելեմ.... գոնէ վայրկեան մը ազատ եղած, գոնէ անգամ մը ոտքս [Թիավարութեան բանտէն դուրս հանած եւ կենդանի օդ շնչած կ'ըլլամ: Ասան զի վերջին անգամ փախչելու փորձ ընելէս ետքը, [Թող չեն տար որ դուրս՝ բաց օդն ելեմ, ինչպէս դուք ալ գիտէք: Պարոն Լոնէ, կ'աղաչեմ. . . .:

— Անկարելի է:

Բանտարկեալը դարձեալ ազատելու փորձ մ'ըրաւ. սակայն չկրցաւ յաջողընել, վասն զի վերաբոյժը զինքը գետինը գամածի պէս հաստատուն կը բռնէր:

Եւ ոչ տեղէդ կրնաս շարժիլ, առանց իմ [Թող տալուս, ըսաւ. չեմ ուզեր որ ըսուի [Թէ քեզի պէս ողորմելի մը զիս խաբած ըլլայ:

Ազատ ըլլալ կ'ուզեմ, պէտք է որ ազատիմ, գոչեց Գրանու սրտառուչ ձայնով մը:

Ո՛հ Աստուած իմ, ուրեմն պարանպ տեղ ու անօգուտ այնչափ երկայն ատեն համբերած պիտ'որ ըլլամ: Ես՝ որ երկու ամիս ամենեւին փախչելու փորձ չըրի: Ես՝ որ երեք օր առանց կերակրոյ մնացի, որ-

պէս զի հիւանդանամ ու հիւանդանոց բերուիմ: Ինք
զինքս մեռեալ ձեւացընելն այնպէս աղէկ յաջողցու-
ցի, որ ամէնքնիդ ալ խաբուեցաք: Եւ այս ամենայն
պարնայ տեղ եւ վախճանազուրկ: Նպատակին մօտե-
նալ, եւ վերջինն ըրպէն ուզածը չյաջողցընել: Ո՛հ,
ասիկայ անտանելի բան է, յուսահատական բան է:

Ասոնք ըսելով, Գրանու գլուխը կատաղութեամբ
սալայատակին կը զարնէր: Իր աս յուսահատութեան
վրայ վիրաբուժին սիրտը շարժեցաւ:

Ինչո՞ւ համար, ըսաւ, այնպէս սաստիկ ազատու-
թեան կը բաղձաս:

— Ինչո՞ւ համար: Ո՛հ, դուք երբեք բանտար-
կեալ չէք եղած: Ինչո՞ւ համար ազատ ըլլալ կը բաղ-
ձամ: Վասն զի հոս ապրիլ չեմ ուզեր: Մեռնելէս
յառաջ՝ ցանկալի հայրենիքս դառնալ ու Մարսէյի ա-
րեւուն ջերմ ճառագայթներուն տաքնալ կը տեն-
չամ: Մտածեցէք մէյ մը, քսան տարիէ վեր ձի-
ւթնի մը տեսած չունիմ:

— Բայց բաւական զօրութիւն ու կարողութիւն
չունիս հին արուեստդ նորէն ձեռք առնելու. եւ ե-
թէ ազատութիւնդ գտնես, շատ չ'երթար՝ անօթու-
թեանէ կը մեռնիս:

Գրանուին երեսին վրայ երգիծական ծիծաղ մը
ցոլացաւ:

Չեր ամենէդ հարուստ եմ ես, պատասխանեց:

— Գուն, հարո՞ւստ:

— Այո՛, ես:

— Ուրեմն երջանիկ ես:

Թէպէտ Լոնէ աս վերջինն խօսքը հենգնութեամբ,
սակայն այնպիսի կերպով մը զրուցած էր, որ Գրանու
միտքն իմացաւ:

— Մտիկ լուէք, ըսաւ ցած ձայնով մը. դուք ալ հարուստ ըլլալ կ'ուզէք: Ես երկու հոգւոյ բաւելու չափ հարստութիւն ունիմ:

— Զիս ապուշի տեղ կը դնես, Գրանու:

— Չեղի կ'ըսեմ որ ես զձեզ ալ կրնամ հարստացրնել:

— Զիս ալ քեզի պէս գող մ'ընելով, անանկ չէ:

— Չէ, այլ պատրաստ ստակ տալով: Ինծի փախչելու օգնեցէք, եւ ստակը մեր մէջը կը բաժնենք:

Աս առասպելներն ուրիշի մը կ'ըլեցուր, ըսաւ Լոնէ, իր կամացը հակառակ չարագործի մը ստախօսութեանց ականջ կախելուն վրայ ամօնաւորով: Ել նայինք, հիւանդանոց երթանք. ալ երկայն մ'ըներ:

Վիրաբոյժն աս ըսելով՝ ոտք ելաւ, բայց առանց Գրանուին երկու ձեռուքները թող տալու:

Ինծի հաւատալ չէք ուզեր, գոչեց բանտարկեալը յուսահատութեամբ. գլխուս վրայ կ'երգնում, Պարոն Լոնէ, որ ըսածս ստոյգ է: Ինչ պէտք եմ ընել, որ համոզուիք:

— Գանձդ ցուցուր:

— Հոս չէ. եւ դուք ալ գիտէք որ հոս քովս չեմ կրնար ունենալ: Բայց թող տուէք որ փախչիմ, եւ Աստուծոյ առջեւը կ'երգնում որ դուք ալ անկէ մաս կ'ունենաք:

Իբրեւ ընդունած կը համարիմ, ըսաւ վիրաբոյժը հենգնութեամբ: Երթանք, խաբեբայ, ներս երթանք, որ զքեզ նորէն շղթայի զարնեն:

Գրանու յուսահատական հառաչանք մ'արձակեց: Անկէ ետքը քանի մը վայրկեան վարանաց ու տարակուսանաց մէջ մտած կ'երեւար. վերջապէս յանկարծ ոտք ելլելով,

Մտիկ ըրէք, ըսաւ այնպիսի ազգու եղանակաւ մը, որ վերաբոյժն այլայլեցաւ: Եթէ յայտնի ապացոյցներով ցուցնելու ըլլամ, որ ըսածս սուտ չէ, զիս ազատ թող տալու խոստում կու տամք:

— Տեսնե՛նք:

— Բայց կը խոստանա՞մք:

— Խոստումն ընելով՝ կարծեմ ինք զինքս մեծ վտանգի մէջ դրած չեմ ըլլար:

— Ուրեմն երդում ըրէք:

— Լաւ, կ'երդնում:

— Աղէկ ուրեմն . . . : Ս. Միքայէլի ծովեզերքին քով, Իրկլաս կոչուած ժայռին հիւսիսային կողմը գետնի տակ վեց ոտք խորունկ ծակի մը մէջ, ասկէ տասը տարի յառաջ արկղիկ մը թաղած եմ, որուն մէջ 400,000 ֆրանգի դրամասեղանի տոմսակ կայ:

— Աս արկղիկն ուսկի՞ց ձեռքդ անցաւ:

— Գործքէ մը կ'իմանա՞ք: Չորս հարիւր հազար ֆրանգ: Եթէ կ'ուզէք, աս գումարին կէսը ձերն է:

Լոնէ գլուխը ցնցելով, Պատմութեանդ մէջ միայն մէկ դժուարութիւն կայ, ըսաւ. այսինքն թէ դուն տասը տարի յառաջ աս բանտին մէջն էիր:

— Ասկէ տասը տարի յառաջ Մարդին ընկերիս հետ կը փախչեինք: Գործքը երկուքնիս մէկտեղ գլուխ հանեցինք, եւ բռնուելու վախէն՝ արկղիկը գետնի տակ ծածկեցինք: Սակայն երկրորդ օրն ոստիկանութիւնը զմեզ Բլէսդիւրի մօտ բռնեց: Ետքէն Մարդին շղթայի տակ մեռաւ. ես միայն գանձին տէր մնացի:

Որչափ որ Լոնէ արտաքուստ բանտարկելոյն ըսածներուն վրայ մեծ ծանրակշռութիւն մը չդնել կը

ձեւացընէր, սակայն յայտնի էր որ անոր խօսքերը յօժարութեամբ մտիկ կ'ընէր: Երբ որ Գրանու խօսելէն դադրեցաւ, վերաբոյժը քանի մը ընդմիջեալ խորունկ մտածմանց մէջ ընկղմած մնաց, իբր թէ անոր պատմածին ճշմարտութեան վրայ խորհրդածութիւն ընելու պէս: Սակայն մէկէն աս մտածութիւններէն արթննալով ու Գրանուին աչուրներն իր վրայ ուղղուած տեսնելով, ամօթէն կաս կարմիր կտրեցաւ. ուստի եւ բանը թեթեւութեամբ մը առնուլ ձեւացընելով,

Առասպելդ ճարտարութեամբ հնարուած է, ըսաւ. բայց նոր բան չէ. հիմակուան ժամանակս՝ եւ ոչ գուսանական խաղերուն մէջ՝ մարդս ծածկեալ գանձերու հաւատք կ'ընծայէ: Ուրիշ պատմութիւն մը ունիս:

Գրանու սարսուաց: Ուրեմն ինծի չէք հաւատար, գոչեց:

— Կը հաւատամ թէ յաջողակ խաբեբայ մըն ես, որ դիմացի անմիտ կարծած մարդուդ քու երեւակայութեանդ շէնքն իբրեւ ճշմարտութիւն հաւատացընել կ'ուզես:

— Պարոն Լոնէ, Պարոն Լոնէ, կ'աղաչեմ հաւատացէք ինծի. արկղիկն իրկլասի ժայռին մէկ ծակին մէջն է, եւ ապահով եմ որ փնտռելու ըլլամ նէ՝ կը գտնեմ:

— Զքեզ աս աշխատանքէն աղատ կ'ընեմ:

— Պարոն Լոնէ, երեք մասին երկուքը ձեզի կու տամ:

— Ա՛լ բաւական է . . . :

— Բոլոր ականակապ զարդերն ալ. վասն զի մէջը մեծագին գոհարներ ալ կան:

— Բաւական է, ըսի. ալ խօսք չեմ ուզեր: Ո՛տք ելիր:

Գրանու կատաղի ձայն մ'արձակեց եւ դարձեալ գետինն ինկաւ:

— Չեմ ելլեր, թող գան զիս ասկէ վերցընեն. ինք իրմէս քայլ մը չեմ առնուր: Ո՛հ, չ'ուզեր հաւատալ. . . : Սակայն, Պարոն Լոնէ, ստոյգ է. . . : Բայց չ'ուզեր հաւատալ: Եւ արկղիկն ալ քօյս չէ. չեմ կրնար ուրիշ կերպով ցուցնել որ ըսածս սուտ չէ: Իմ եւ արկղիկիս մէջ, թիավարութեան բանտին ու հարստութեան մէջ, միայն տասը մղոն հեռաւորութիւն կայ: Պարոն Լոնէ, վերջէն պիտի զղջաք. . . : Ո՛հ, չ'ուզեր հաւատալ:

Գրանու յուսահատութենէն գրեթէ ինք իրմէ ելած՝ գետնին վրայ ասդին անդին կը թաւալէր: Իսկ Լոնէ մեծ վարանաց ու շփոթութեան մէջ կ'երեւար: Գրանուին պատմութիւնն իր մտաց մէջ բիւր խորհուրդներ զարթուցած էր: Մէկ կողմանէ անոր ըսածներուն հաւատք ընծայելու եւ անոր առաջարկութիւնն ընդունելու յօժարութիւն կը զգար. մէկալ կողմանէ իբրեւ գիւրախար ու պարզամիտ մէկն երեւնալու ամօթը եւ Գրանուին յանցանքին մասնակից ըլլալու պատկառանքը, զինքը ետ կը կեցընէին: Ըսելիքն ու ընելիքը չէր գիտեր:

Վերջապէս ետքի խորհուրդը յաղթեց, եւ փորձութեան ալ շուտ մը վերջ տալու համար, Գրանուին մօտեցաւ, եւ զինքը թեւին տակէն բռնելով՝ վերցընել ու հիւանդանոց տանիլ ուզեց: Բայց տեսնելով որ զօրութիւնը չիբաւեր, ուզեց երթալ՝ օգնութեան մարդ կանչել:

Գուռը կրկին անգամ կղպելով, պահապաններ-

րուն սրահը վազեց եւ երկու հիւանդապահներու հրամայեց, որ ետեւէն գան :

Երբ որ անդամահատութեան սրահը մօտեցան, յանկարծ հրացան պարպուելու ձայն մը լսեցին, եւ նոյն միջոցին տեսան որ գաւթին մէկալ ծայրը մերկ ու արիւնաթաթախ մարդ մը գետինն ինկաւ : Ասիկայ Գրանու էր, որն որ ինք զինքն առանձին տեսնելուն պէս, պատուհանէն վար ցատքելով՝ կը փախչէր, բայց պահանորդ զինուորը զինքը տեսնելով՝ վրան հրացան պարպած էր :

Երբ որ Լոնէ քովը հասաւ, Գրանու արդէն հոգին փչած էր, վասն զի գնդակը ճիշդ կուրծքէն զարկած էր :

Բ.

Անտառին ստորոտը՝ լերանց պատառուածի մը մէջ կը հանգչի Պատէնվիլէր քաղաքը, որուն շրջակայքը՝ կարծես թէ մասնաւորապէս երկրաւոր դրախտը ստորագրել ուզող բանաստեղծի մը օրինակ ըլլալու համար շինուած են : Քաղաքին առջեւը չորս կողմանէ լեռներով պատած, գեղածիծաղ ու չանաչազարդ ձոր մը կը տարածի, որն որ հանքային ջրերուն բուսցուցած գոյնագոյն ծաղիկներովը՝ կարծես թէ արեւուն առջեւը պարզած նկարակերտ թաւիչ մըն է, որուն վրայ արեւուն ճառագայթները զարկած ատեն՝ երփն երփն գոյներով կը փալիլայ : Չորին այնչափ ընդարձակ չըլլալն ալ անոր գեղեցկութիւնը կրկնապատիկ կ'աւելցընէ . վասն զի աչքը մէկ նայուածքով կրնայ տեսնել աս բնութեան սքանչելիքը, ականջն ալ մէկ անգամով

կրնայ լսել ասգին անգին ծառերուն վրայ ոստոս-
տող թռչուններուն անոյշ դայլայլիկն ու անոնց
քաղցր երգին հետ միացող առուակներուն մրմունջը:
Բնութեան ամենագեղեցիկ մարգարիտներէն մէկն ե-
ղող աս պղտիկ տեղւոյն ամենեւին բան մը չիպակ-
սիր. այնպէս որ կարծես թէ բնութիւնը զանիկայ
զարգարելու մասնաւոր ջանք ըրած է, եւ զանազան
տեղեր առանձին առանձին սփռած այլեւայլ գեղեց-
կութիւնները՝ հոն ի մի ամփոփած, քովէ քով դի-
զած է:

Պատէնվիլէր, ինչպէս անունն արդէն կը ցու-
ցընէ, բաղանեաց տեղ մըն է: Հին ժամանակները
Հռոմայեցիք հոն ամրութիւններ շինած էին, որոնց
հետքերը ճամբորդները մինչեւ հիմայ կը տեսնեն:
Իսկ հիմայ բաղանեաց տեղ է միջակ մարդիկներու,
որոնցմէ ոմանք շատ մեծ ծախք ընել չուզելով եւ
կամ չկրնալով, ոմանք ալ չուզելով ուրիշ հոչա-
կաւոր բաղանեաց տեղերը ժողվուող մեծամեծ ու
հարուստ մարդիկներուն մէջ մտնել, հոն կը ժող-
վուին, ուր թէ նոյն տեղերուն պէս եւ գուցէ ա-
նոնցմէ աւելի աղէկ առողջարար ջրեր կը գտնեն, եւ
թէ ինչպէս վերը գրուած նկարագրէն կ'իմացուի,
անոնցմէ խիստ քիչերուն վրայ տեսնուած բնական
գեղեցկութիւնները կը վայելեն:

Ինչպէս անտարակոյս շատերուն ծանօթ է, աս
կերպ բաղանեաց տեղերը գացողներուն ոչ ամէնը եւ
ոչ ալ մեծագոյն մասն իրենց հիւանդութիւններուն
գարման գտնելու համար կ'երթան, հապա պարզա-
պէս իբրեւ զբօսանաց եւ գեղագնացութեան տեղ.
որովհետեւ ան տեղերը բնութեան սքանչելի տեսա-
րանները վայելելէն զատ, սովորաբար ամէն մարդ հոն

Ժողովուրդ բաղմունքեան մէջ իրեն յարմար ընկերներ կը գտնէ, որոնց հետ ժամանակը հաճութեամբ կ'անցընէ։ Առանց ամէն կողմ պտըտելու՝ զանազան ազգերէ մարդիկներու հետ տեսնուելով՝ անոնց բնաւորութիւնը ճանչնալու համար ալ, շատ յարմար են աս բաղանեաց տեղերը. ինչու որ հասարակօրէն գէթ նշանաւորներուն մէջ ամէն ազգէ մարդիկ կը գտնուին։

Մեր պատմութեան թերը նորէն յառաջ վարելու սկսած ատեննիս, Պատէնվիլէրի Գարլըրօնէն անուն պանդոկը բնակող հիւրերը պանդոկին անմիջապէս կից եղող ծառուղոյն տակը ժողված էին։ Նոյն միջոցին պանդոկէն ելլելով՝ իրենց քովն եկաւ Բերսգոֆ տիկինը. եւ զամէնքը յանուանէ բարեւելէն ու առողջութեան վիճակին հարցընելէն ետքը՝ նստեցաւ, եւ խօսակցութիւնը՝ որն որ իր գալովն ընդմիջած էր, նորէն ընթացքը սկսաւ։

Ես աս Մորբէթ օրիորդին վարմունքն արտաքոյ կարգի բան մը կը համարիմ, ըսաւ հոն նստող տիկիններէն մէկը։ Դաստիարակուհւոյ կամ դայեկի մը հետ առանձին, առանց ուրիշ ազգականի հոս գալն ինչ պատշաճութիւն ունի։

Ասիկայ ձեր կարծածին չափ արտաքոյ կարգի բան մը չէ, պատասխանեց անդիէն ուրիշ տիկին մը, որն որ անգղիական սովորութեանց քաջածանօթ կը համարուէր, անոր համար՝ վասն զի իր էրիկն անգղիական լրագոյ մը բաժանորդ գրուած էր. պէտք է մտածել որ Մորբէթ օրիորդն Անգղիացի է։ Արդ Անգղիացի օրիորդները շատ անգամ այսպէս հասակն առած դայեկի մը հետ ճամբորդութիւն կ'ընեն։ Աղբին սովորութիւնն աս է։

Ի՞նչ անպատշաճ սովորութիւն, գոչեց Բերս-
գոֆ տիկինը:

Բայց քանի մ'օրէն վեր, ըսաւ երրորդ տիկին
մը, իրեն հետ եկաւ միացաւ Պր. Պէօռնս, որուն
համար կ'ըսեն թէ իր ընտանեաց անդամներէն մէկն
է: Բայց...:

Լռութիւն, գոչեց Բերսգոֆ տիկինը. ահաւասիկ
Պր. Եղուարդ Լոնէ:

Իրօք Եղուարդ Լոնէ ծառուղւոյն մէկալ ծայ-
րէն կ'երեւար: Կամաց կամաց յառաջ եկաւ, եւ
զամէնքը բարեւելով, գնաց՝ առանց խօսք մ'ըսելու՝
առանձին նստարանի մը վրայ նստեցաւ:

Երիտասարդին գալովը յառաջուան խօսակցու-
թիւնը կտրուելէն վերջը, հազիւ մէկ երկու անկապ
խօսք եղաւ. որովհետեւ անիկայ խիստ մտախորհ
կ'երեւար, եւ ընկերութեան յառաջուան անձինքնե-
րուն՝ զինքն իրենց խօսակցութեան մասնակից ընելու
համար ըրած ջանքերը պարապ կ'երթային: Այսպէ-
սով քառորդի մը չափ ատեն անցաւ, որ միջոցին
նաւական վիրաբուժին կեցուածքէն յայտնի կը տես-
նուէր թէ միայն մարմնով ներկայ է, եւ բոլոր մտած-
մունքն ուրիշ նիւթերով զբաղած է:

Բայց իր մտադրութիւնը մէկէն գրգռեցաւ, երբ
որ Բերսգոֆ տիկինը՝ դէպ ի պանդոկին մէկալ կող-
մը նայելով, Ահաւասիկ Մորբէթ օրիորդը, գոչեց,
Պր. Պէօռնսին հետ:

Լոնէ մէկէն ցատքեց ոտք ելաւ: Մորբէթ օ-
րիորդը հոնտեղաց սովորութեան համաձայն՝ իշու մը
վրայ հեծած, պանդոկին դրան առջեւը հասած էր:
Նոյն օրիորդը զերիտասարդը տեսնելուն պէս՝ կաս
կարմիր կտրեցաւ, եւ ճեպով մը էշէն վար ցատքե-

լով, առանց ընկերին սպասելու՝ աճապարեց ներս պանդոկ մտաւ:

Պր. Պէօնոս զարմացած՝ չորս կողմը կը նայէր, օրիորդին խռովութեան պատճառն իմանալու համար: Բայց երբ որ գեռահասակ Գաղղիացին տեսաւ, որն որ անկէ քանի մը քայլ հեռու՝ անշարժ ու գոյնը նետած կեցած էր, շուտ մը բանն իմացաւ, եւ տրժգոհ կերպով մը գլուխը շարժելով, սկսաւ պանդոկին սանդուղներէն վեր ելլել:

Լոնէ ետեւէն վազելով, բազկէն բռնեց, եւ այլայլութեամբ մը, Պարոն ըսաւ, ձեզմէ խնդրոյ մը մեկնութիւնը կը խնդրէի:

Անգղիացւոյն կերպարանքը զուարթութիւն մը զգեցաւ, իբրեւ թէ ինք ալ աս հարցման կը սպասէր:

Չեր հրամանին պատրաստ եմ, պատասխանեց:

Այսպէսով նորէն դուրս ելաւ, եւ երկուքը մէկտեղ դէպ ի պարտէզին ներսի կողմը սկսան երթալ:

Քիչ մը ճամբայ ընելէն ետքը, երբ որ Լոնէ տեսաւ որ խօսածնին չիկրնար մէկը լսել, յանկարծ կանկ առաւ, եւ ընկերին դառնալով, Վարժեմ, ըսաւ, ձեզի հետ խօսելու նիւթս կը կռահէք:

— Վարժեմ թէ:

Չէք կրնար չգիտնալ, շարունակեց Լոնէ, Մորբէթ օրիորդին նկատմամբ ունեցած զգածմունքներս: Նոյն օրիորդը զձեզ իբրեւ իր խորհրդականը կը նկատէ. անոր համար ձեզմէ միայն կրնամ իր վրայ տեղեկութիւն ընդունիլ: Չեր գալէն ետքը իր ընթացքին փոխուելուն վրայ մէկ երկու անգամ իրեն հարցում ըրի. սակայն ինք այլայլելով եւ ձեր անունը մէջը խառնելով, այնպիսի պատասխաններ տուաւ, զո-

րոնք չկրցայ հասկընալ: Ուստի կ'աղաչեմ ըսէք, ինչո՞ւ ձեր հոս գալովն օրիորդին վրայ այնպիսի մեծ փոփոխութիւն եղաւ: Ինչո՞ւ ինծմէ կը խորշի. եւ վերջապէս միտքս յայտնի ըսելու համար, ինչո՞ւ ինծի ըսելէն ետքը՝ որ աս առտու չիկրնար դուրս ելլել, ետքէն միտքը փոխեց եւ ձեզի հետ դուրս ելաւ:

Մէկ անգամէն շատ բան մէկտեղ կը հարցընէք, պատասխանեց Պր. Պէօռնս պաղութեամբ մը. որով անկարելի կ'ըլլայ զձեզ մէկէն գոհ ընել: Ուստի եւ ձեր վերջին հարցումէն սկսելով, աս կ'ըսեմ որ Մորբէթ օրիորդին հետ առանձին խօսելու հարկաւորութիւն ունենալով, մէկտեղ դէպ ի Սեւ անտառ գացինք:

— Ուրեմն՝ Աս առտու դուրս պիտի չելլեմ, ըսելը՝ զիս խաբելու համար է եղեր:

— Աւելի ըսէք որ իր մերժումը մեղմացընելու համար է եղեր: — Գարձեալ իմ հոս գալէս վեր օրիորդին ձեզի հետ յառաջուան պէս չվարուելուն եւ ձեզմէ քաշուելուն վրայ կը քանքատիք: Սակայն եթէ աղէկ մտածելու ըլլաք, կը տեսնէք որ ինք զինքն այնպիսի վիճակի մ'որոշելէն յառաջ, որմէ կը կախուի իր բովանդակ կենաց երջանկութիւնը, հարկ է որ զձեզ ճանչնայ:

Զեմ գիտեր որ արդեօք ձեր միտքն աղէկ կը հասկընամ, Պարոն, ըսաւ Լոնէ՝ սաստիկ կարմրելով ու այլայլելով. սակայն եթէ ասով վիճակիս վրայ տեղեկութիւն կ'ուզէք, պատրաստ եմ տալու:

— Ես ալ պատրաստ եմ մօիկ ընելու:

Ես Պրըդայնցի պատուաւոյ ընտանիքի մը զաւակ եմ, Հայրս կրկնայարկ նաւու մը նաւապետ էր ու Պրէսդ քաղաքը մեռաւ: Տասնուհինգ տարեկան ե-

ղած ատենս՝ որք մնալով, իբրեւ վիրաբոյժ՝ նաւական զօրաց մէջ մտայ: Հազիւ մէկ ու կէս տարի կայ, որ նոյն պաշտօնը թող տուած եմ: Իսկ ընչիցս վիճակին գալով. . . (հոս Լոնէին ձայնը քիչ մը դողդոջաց) այլեւայլ գրամասեղաններու մէջ 400,000 ֆրանգ ունիմ: Պատրաստ ալ եմ ըսածիս ստուգութիւնն ապացոյցներով հաստատելու:

Աս ամէն տեղեկութիւններն անշուշտ Մորբէթ օրիորդին համար շատ օգտակար են, ըսաւ Անգղիացին: Սակայն, թողութիւն տուէք համարձակութեանս, միայն ձեզմէ գալուն պատճառաւ բաւական չեն:

Պարոն, գոչեց Լոնէ, ասիկայ ինծի թշնամանք մըն է:

Իմ կողմանէս ալ, պատասխանեց Պր. Պէօնս, խոհեմութեան գործք է:

Սակայն վերջապէս, յառաջ տարաւ Լոնէ, որո՞վ իրաւամբ աս ամէն տեղեկութիւններն ինծմէ կը խնդրէք: Ի՞նչ իրաւունք ունիք Մորբէթ օրիորդին վրայ: Նոյն իսկ դուք ո՞վ էք:

Թէպէտ ես ալ կրնայի հարցընել, պատասխանեց հանդարտութեամբ Պր. Պէօնս, թէ ի՞նչ իրաւամբ աս տեղեկութիւնն ինծմէ կ'ուզէք. բայց եւ այնպէս խօսքը չերկրնցընելու համար, կ'ըսեմ թէ նոյն օրիորդին ընտանեաց անդամներէն մէկն եմ, որ անոր երջանկութեան վրայ կը հսկեմ: Աւելի յայտնի խօսելու համար՝ իր մօրեղբայրն եմ, եւ իրեն հօր տեղ կը բռնեմ:

— Չեմ կրնար արդեօք ես ալ ձեզի պէս ըսել, որ աս բանս միայն դուք ըսելով, բաւական չէ:

Պարոն, պատասխանեց Անգղիացին բարձրամտութեամբ. ես ո՛չ զձեզ ստիպեցի որ ձեր գաղտնիք-

ներն ինծի յայտնէք եւ ոչ ալ որ ինծի հաւատաք։
Ուղեցի ձեզի հարցումներ ընել, բայց առանց ինք
զինքս պարտաւորելու, որ ձեր ինծի ըրած հարցում-
ներուն պատասխան տամ։ Ուստի երբ որ ըսածնե-
րովս գոհ չէք ըլլար, խօսակցութիւննիս վախճանա-
զուրկ կ'ըլլայ։

Աս խօսքերն ըսելով, Պր. Պէօննս պաղ կեր-
պով մը Լոնէին հրաժարական ողջոյն տուաւ, եւ սկսաւ
դէպ ի պանդոկ երթալ։

Հոն մտած ատենը Մորբէթ օրիորդը՝ որն որ
հեռուէն զիրենք դիտած էր, ուղեց մօրեղծօրը կեր-
պարանքէն խօսակցութեան ինչ վերջ ունեցած ըլ-
լալը գուշակել։ Սակայն կ'երեւայ որ հաճոյական բան
մը չտեսաւ, վասն զի տխրութեամբ պատուհանէն ներս
բաշուեցաւ։ Պր. Պէօննս՝ որ այս ամենայն դրսէն
տեսած էր, քովը հասած ժամանակն արգահատու-
թեամբ մը վրան նայելով, Բիչ մ'ալ սպասէ, աղ-
ջիկս, ըսաւ. յուսամ որ ամէն բան կարգի կը մտնէ։

Երբ որ Լոնէ առանձին մնաց, իսկզբան ուղեց
Անգղիացւոյն ետեւէն վազել, որպէս զի ըսած վեր-
ջին խօսքերուն համար հատուցում պահանջէ. բայց
շուտ մը տեսնելով որ ասով իր ակնկալութիւնները
բոլորովին կը փճանան, նոյն խորհրդէն ետ կեցաւ։
Ասկից ալ զատ՝ Անգղիացւոյն ըսած խօսքերն ըստ
ինքեան չէին կրնար բաւական պատճառ ըլլալ՝ անոր
դէմ կռիւ բանալու։ Պր. Պէօննսին բանեցուցած
լեզուն աւելի ամբարտաւանական էր, քան թէ նա-
խատական։ Ուստի եւ հարկադրեցաւ հատուցում
պահանջելու խորհրդէն ետ կենալ։

Աս քիչ մը ետ երթալու եւ Լոնէին վիճակին փոփոխութեան ու Մորբէթ օրիորդին եւ անոր մօրեղբօրը հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնելուն վրայ մէկ երկու խօսք ըսելու ենք:

Անկից շուրջ մէկ ու կէս տարի յառաջ Լոնէ յանկարծական կերպով հարստացած էր: Աս հարըստութիւնն առ հասարակ հեռաւոր ազգականի մը ձգած ժառանգութենէն յառաջ եկած կը կարծուէր. բայց իրօք ուսկից ըլլալն ընթերցողն անտարակոյս կը մակարերէ: Աս որ եղաւ, երիտասարդ վերաբոյժը թիավարութեան բանտէն ելլելով, սկսաւ ճամբորդութիւն ընել. եւ հետզհետէ Խաալիա, Հելուէտիա ու Գերմանիա պտրտեցաւ: Աս վերջին երկրէն դառնալու ատեն՝ ըստ պատահման Պատէնվիլէր եկաւ, ճիշդ ան ժամանակը, որ միջոցին Մորբէթ օրիորդն ալ իր դայեկին հետ նոր հոն հասած էր:

Որովհետեւ նոյն օրիորդն անգղիերէնէն ուրիշ լեզուի տեղեակ չէր, եւ Պատէնվիլէրի բոլոր հիւրերուն մէջ՝ միայն Լոնէ կար, որ նոյն լեզուն գիտնար, այսպէսով երկուքին մէջ հաղորդակցութիւն մը սկսաւ, որն որ քիչ ժամանակուան մէջ ընտանութեան դարձաւ: Ասով մէկզմէկ ըստ բաւականին ճանչնալով եւ իրարու վրայ միայն գովելի հանգամանքներ տեսնելով, շատ բանի մէջ ալ երկուքին գաղափարներն իրարու համաձայն ելլելով, առանց իրարու բացայայտ զրուցելու՝ երկուքն ալ մտքերնին դրին որ բախտերնին մէկտեղ միացնեն:

Եգուարդ ինք իր գլխուն ըլլալով եւ ամենեւին մէկէ մը կախում չունենալով, իր վիճակն որոշելու տէր էր: Բայց օրիորդն այսպէս չէր, ուրիշին իշխանութեան տակն էր. ուստի եւ առանց իր միտքը

յայտնելու՝ անհամբերութեամբ ու վրդովմամբ կը սպասէր իր վիճակն որոշելու իշխանութիւն ունեցող անձին, որ էր Պր. Պէօռնս:

Մորբէթ օրիորդն իսկզբանէ նոյն Պարոնին գալիքը Լոնէին իմացուցած էր, ըսելով թէ իր մօտաւոր ազգականներէն մէկն է, որն որ իր վրայ մեծ սէր ու խնամք ունի, եւ ինքն ալ զանիկայ հօր պէս կը սիրէ ու կը յարգէ: Ուստի եւ նոյն օրիորդին վրայ անոր ունենալու ազդեցութեան նկատմամբ Լոնէ բոլորովին առանց վախի չէր:

Ինչպէս վերը տեսանք, Պր. Պէօռնս քանի մը օր յառաջ հասած էր, եւ իր քրոջն աղջկան ու Եդուարդին մէջ հաստատուած բարեկամութիւնը տեսնելով ու դիտաւորութիւննին իմանալով, առաջնոյն խրատ տուած էր, որ քիչ մը ժամանակ համբերէ ու զգուշաւորութեամբ վարուի, մինչեւ որ ինք թէ անձամբ նոյն երիտասարդին ընթացքը դիտելով եւ թէ անոր վրայ ուրիշներէն տեղեկութիւն առնելով, կարող ըլլայ ըսել թէ կրնայ հաւանութիւն տալ իրենց միանալուն: Ասկից յառաջ եկած էր՝ իր գալէն վերջը օրիորդին ընթացքին վրայ տեսնուած տարբերութիւնը, որն որ Լոնէին այնչափ անհանգստութիւն ու տփգոհութիւն կը պատճառէր:

Ասոր համար ալ՝ թէպէտ եւ Պր. Պէօռնս իրեն հետ բարեկամութեամբ ու սիրով կը վարուէր, բայց ինք ասոր դիմացը ցուրտ ու զգուշաւոր ընթացք մը կը բռնէր: Գլխաւորաբար զինքը տհաճեցնողն ան էր, որ կը տեսնէր թէ խորամանկ Անգղիացին ամէն առթիւն մէջ կը ջանայ իր նախընթաց կեանքին ու ներկայ վիճակին վրայ տեղեկութիւն առնուլ, ուր որ ինք՝ վիճակը փոխուելէն ետքը՝ արտաքոյ կարգի

ընդդիմութիւն ու տհաճութիւն կը զգար իր անցեալ կենաց վրայ խօսելու: Իր յառաջուան կենաց վրայ եղած ամենաթեթեւ հարցմունքն ալ ղինքն այլայլութեան մէջ կը ձգէր: Շատ անգամ խօսակցութեան մէջ պատմուած աննշանակ դէպք մը, հարեւանցի զրցուած խօսք մը բաւական կ'ըլլար իր զուարթութիւնը կորսընցընել տալու. եւ քիչ մը մտադիր եղողն անմիջապէս կ'իմանար որ սրտին մէջ զանազան թելեր կը գտնուին, որոնց մարդ չիկրնար եւ ոչ անցողակի իսկ դպչիլ, առանց իր վրայ ցաւագին ազդեցութիւն մը պատճառելու:

Ինչպէս յայտնի է, Պր. Պէօռնս՝ որն որ ղինքը դիտելն ու ճանչնալն իրեն գործք ըրած էր, չէր կրնար աս բաներուն մտադիր չըլլալ, եւ ասով իր զգուշաւորութիւնը չաւելցընել: Մէկալ կողմանէ ալ՝ նաեւ Լոնէ պէտք էր որ իմանար այս ամենայն, որով անհանգստութիւնն ու տհաճութիւնն ի հարկէ կը մեծնար: Ուստի եւ սկսաւ Անգղիացւոյն իրեն ըրած հարցմանց այնպիսի կերպով պատասխան տալ, որ անիկայ նոյնպիսի հարցումները կրկնելու յօժարութիւնը կորսընցընէ: Իրօք ալ Պր. Պէօռնս վերջին ժամանակներն իրեն ամենեւին այսպիսի հարցում չէր ըներ: Սակայն անշուշտ օրիորդին վրայ իր բանեցուցած ազդեցութեամբը՝ անիկայ ալ Լոնէին հետ աւելի եւս զգուշաւորութեամբ վարուելու եւ գրեթէ իրմէ փախչելու սկսաւ: Երիտասարդն ասոր պատճառն իմանալ ուղեց. սակայն հազիւ կէս կտրած պատասխաններ ընդունեցաւ: Իրերն աս վիճակին մէջ էին, երբ որ Պր. Պէօռնսին հետ վերը յիշատակուած խօսակցութիւնն ըրաւ:

Նոյն օրուան իրիկունը՝ երբ որ Ղոնէ հիւրերուն ժողովուած սրահը գալով, զԱնգղիացիները տեսաւ, զիրենք հեռուէն բարեւեց, ու գնաց սեղանին մէկալ ծայրը՝ Բերսգոֆ տիկնոջ քովը նստաւ։ Առտուան ցուան դէպքէն ետքը՝ պատշաճ չէր սեպեր անոնց մօտ նստիլը, միանգամայն կ'ուզէր որ իր տհաճութիւնն իմանան։

Յայտնի է թէ սրտին մէջ զգացածը չէր ներեր որ ընկերութեան անձանց հետ զուարթութեամբ վարուի։ Հազիւ անոնց միավանկ պատասխաններ կու տար։ Քանի մը հոգի զանազան անգամէ ջանացին հետը կարգաւորեալ խօսակցութիւն մը սկսիլ։ Բայց բոլոր իրենց ջանքը պարապի գնաց։ Աւանձինն Բերսգոֆ տիկինը հետզհետէ իր նախահարց, Հելուետիայի գեղեցկութեանց ու զանազան ուրիշ նիւթերու վրայ հետը խօսեցաւ։ Բայց չկրցաւ անոր մտախորհ ու տխուր կերպարանքը զուարթացընել։

Ղոնէ աս նեղացուցիչ վիճակէն ազատելու համար՝ ճամբորդութեան տետրակը հանելով, սկսաւ գծագրել։ Սակայն աչուրները գրեթէ ակամայ՝ միշտ Անգղիացւոց նստած կողմը կ'երթային։ Աերջապէս քովի անձինքներուն շատխօսութիւններէն նեղանալով, եւ զինքը զուարթացընելու համար ըրած փորձերէն՝ համբերութիւնը կորսնցընելով, բարկութեամբ մը տետրակը սեղանին վրայ թող տուաւ, սկսաւ սրահին մէջ մեծաքայլ պտըտիլ։

Բերսգոֆ տիկինը տետրակն առաւ, սկսաւ մէջի ծրագիրներուն նայիլ։ Իրմէ ետքը ուրիշներն ալ նայեցան, եւ պսպէս ձեռքէ ձեռք անցնելով, մինչեւ Մորբէթ օրիորդին հասաւ, որն որ թէպէտ նոյն ծրագիրներն ուրիշ անգամ տեսած էր, սակայն

եւ այնպէս սկսաւ նորէն թղթատել: Այսպէս մէկիկ մէկիկ նայած ատենը, առջեւը զարհուրելի ժայռի մը ծրագիրը բացուելով, սկսաւ աւելի մտադրութեամբ զննել: Պր. Պէօռնս, որ քովը նստած՝ հետը մէկտեղ ծրագիրներուն կը նայէր, նոյն ժայռը տեսածին պէս՝ զարմացած, Ո՛հ, Իրկլասն է, գոչեց:

Լոնէ՛ որն որ անկէ քանի մը քայլ հեռու կը գտնուէր, սաստիկ այլայլութեամբ ան կողմը նայելով, Աս անունը ձեզի ո՞վ զրուցեց, Պարօն, հարցուց բարկութեամբ:

Անունը տակը գրուած է, պատասխանեց օրիորդը՝ մեղմ՝ ձայնիւ:

Սխալ բան է, ընդմիջեց Լոնէ. անիկայ Իրկլասն է. ես զԻրկլաս չեմ ճանչնար: Աս զրուցեց եւ տետրակը մէկէն յափշտակելով ու վրան նայելով, Հա՛, Հելուետիա քաջած ցնորական նկարներէս մէկն է, ըսաւ, եւ թուղթը պատռեց հանեց:

Պր. Պէօռնս աս ամէն եղածները մեծ զարմացմամբ կը դիտէր: Վարժես թէ առջեւը պատահած բաները՝ մտքին մէջ առանձին յիշատակներ կը զարթուցանէին: Անանկ երեւցաւ որ Լոնէին հարցում մ'ընել կ'ուզէ. բայց շուտ մը միտքը փոխելով, լուռ կեցաւ. եւ ատենն արդէն անցած ըլլալով, քիչ մը ետքը ամէն մարդ իր տեղը քաշուեցաւ:

Գ .

Լսկից առջի գլխոյն մէջ պատմուած դէպքերուն վրայ շաբաթուան մը չափ ժամանակ անցած էր, եւ մեր պատմութեան գլխաւոր անձանց վիճակին ու իրենց փոփոխ յարաբերութեանց մէջ մեծ տարբերութիւն չէր եղած: Միայն Լոնէին տխրութիւնն ու մտախորհութիւնը մէկ կողմանէ, իսկ մէկալ կողմանէ Պր. Պէօննսին զգուշաւորութիւնը, Իրկլասի ծրագրին դէպքէն ետքը, կարծես թէ աւելի սաստկացած էին: Իրենց երկուքին, ինչպէս նաեւ Եդուարդայ ու Մորբէթ օրիորդին, իրարու հետ ունեցած հաղորդակցութիւնը՝ ասոր վրայ միայն կը կայանար, որ ըստ պատահման դիմացէ դիմաց կամ քովէ քով գրտնուած ժամանակնին, քաղաքավարութեամբ մէկըմէկ կը բարեւէին, եւ մէկ երկու աննշանակ խօսքեր ըսելով, իրարմէ կը բաժնուէին:

Տարակոյս չկայ որ Եդուարդ ասոր վրայ սրտին մէջ արտաքոյ կարգի մեծ ցաւ ու կսկիծ պէտք էր ունենալ, ինչպէս որ իրօք ալ կ'ունենար: Բայց ասոր գլխաւոր պատճառն ան էր, որ կ'իմանար եւ սրտանց համոզուած էր թէ գլուխն եկածին ստուգիւ արժանի է, իր անցեալ կենաց ան գործքին պատճառաւ՝ զորն որ երջանկութեան հասնելու համար գործած էր եւ որն որ իր ամենամեծ գժբախտութիւնն եղած էր: Ուստի եւ ասոր վրայ կը ցաւէր թէ ինչո՞ւ խիղճը մաքուր պահած չէ, որով եւ չիկրնար գէթ իր աչքին առջեւն ինք զինքն արդարացընել:

Ամէն մարդ իր կենաց մէջ օր մը, ժամ մը կ'ունենայ, երբ իր յառաջագոյն գործած յանցանքներն իբրեւ ընդլայք առջեւը կ'ելլեն եւ կ'եանքն

իսկ իրեն զառն ու տաղտկալից կ'ընեն: Ամենուն համար ալ կու գայ ժամանակ մը, երբ կ'իմանայ թէ երջանիկ ըլլալն ու պարտքը կատարելն իրարմէ կը կախուին: Աս ծանօթութեան առջեւ՝ երջանկութեան ծաղիկն ինչպէս կը թարշամի, կը չորնայ: Ինչպէս ուրախութեան ամենաքաղցր աղբիւրներն ալ կը դառնանան, կը թունաւորին: Մարդ սիրտը մխիթարելու բան մը չ'ունենար, հառաչանքներն ու սրտի փղծուկները զինքը գրեթէ կը խեղդեն: Նոյն իսկ վայելմունքներն երազի մը պէս կ'ըլլան, եւ արթնութիւնը շատ շուտ գալով, անոնց սնոտի եւ անցողական ըլլալը կը ցուցնեն:

Աս վիճակին մէջ գտնուելով Լոնէ, զարմանք չէ որ ամէն ընկերութենէ փախչէր եւ գրեթէ բոլոր օրն ու երբեմն նաեւ գիշերուան մէկ մասը հեռաւոր կողմեր առանձին պտըտէր: Նոյն օրերը հեղ մը բոլոր օրը տխուր ու առանձին թափառելէն ետեւ, երբ որ իրիկունն ուշ ատեն պանդոկը կը դառնար, տեսաւ որ դրան մօտերը Բերսգոֆ տիկինն եւ ուրիշ քանի մը հիւրեր նստած կը խօսակցէին:

Չկրնալով առանց տեսնուելու ներս մտնել եւ չուզելով խօսքի բռնուիլ, քայլերը շուտցուց, որպէս զի միայն բարեւ մը տալով՝ անցնի երթայ:

Սակայն դռնէն ներս մտնելու միջոցին, Բերսգոֆ տիկինն իրեն մօտեցաւ, ու զինքը բազկէն բռնելով, Գիտէք, ըսաւ, ձեր վրայ կը խօսէինք:

Ասիկայ մեծ պատիւ է ինծի, պատասխանեց Լոնէ:

— Ձեր պատմութիւնը կը պատմէի:

— Ձեմ հասկընար ինչ ըսել կ'ուզէք:

— Կարծեմ՝ ըսածիս մէջ չհասկընալու բան

չկայ: Ձեր անցեալ կենաց դէպքերը կը պատմէի . . . :
Աս բանս ամենեւին ձեր մտքէն չէր անցներ. այնպէս չէ:

Տիկին, ըսաւ Լոնէ՝ այլայլած. կատակ կ'ընէք:

— Ըսածս կատակ չէ: Մտիկ ըրէք եւ դատաստանը դուք կտրեցէք: Դուք Պրէսդ քաղաքը ծնած էք. 18 . . ին նոյն քաղաքին թիավարութեան բանտին մէջ նաւական վիրաբուժի պաշտօնն ընդուներ էք: Ձեր ընկերները զձեզ Սդուարդեանց վերջինը կը կոչեն եղբր, թէ ձեր Եդուարդ անուան եւ թէ ունեցած մեծ գաղափարներնուդ պատճառաւ . . . :
Ըսածներս ամէնն ալ ստոյգ չեմ:

Այնպէս ստոյգ, պատասխանեց Լոնէ, որ կ'ուզէի իմանալ թէ աս մանրամասն տեղեկութիւններն ուսկից ընդունած էք:

Սպասեցէք. տակաւին բոլոր գիտցածս չըրուցեցի, ըսաւ Բերսգոֆ տիկինը: Ան ալ գիտեմ որ յանկարծական դիպուածով մը հարստոցեր էք, մեծ ժառանգութիւն ընդունելով ձեր մէկ հեռաւոր ազգականէն, զորն որ ոչ ոք կը ճանչնայ եղբր:

Տիկին, տիկին, գոչեց Եդուարդ. կ'ուզեմ գիտնալ որ իմ վրաս ձեզի աս ամէն բաները պատմողն ո՞վ է: Ի՛նչ, գաղտնի դատաստանական քննութեան տակ ձգուած եմ արդեօք:

Աս խօսքերը Լոնէ այնպիսի կերպով մը զրուցեց, որ Բերսգոֆ տիկինը սկսաւ վախնալ:

Տէր Աստուած, ըսաւ, միտքս զձեզ սրդողջընել չէր. եւ ո՛չ ալ ձեր գաղտնիքներն իմանալու ետեւէ կ'իյնայի: Սակայն անտարակոյս հոս մարդիկներ կան, որոնք ինծմէ աւելի ետեւէ կ'ըլլան զձեզ ճանչնալու: Ձեզի պատմածներս՝ ըստ պատահման ձեռքս անցած նամակի կտորէ մ'իմացայ:

— Ո՞ւր է նոյն թուղթը:

— Ահաւասիկ:

Եղուարդ թուղթը ձեռքէն յափշտակեց առաւ, եւ քիչ մը տեղ վեր ի վերոյ աչքէ անցընելով, իմացաւ որ նոյն նամակն՝ իր վրայ եղած մանրամասն հարցումներու պատասխան մըն է:

Աս բանս զինքը շատ բարկացուց: Ան մտածմունքը՝ որ իր ամենուն ծածկել ուզած կեանքն ամենուն յայտնուեր է, եւ ամէն մարդ իր ո՞վ ըլլալը կրնայ ճանչնալ, զինքը շատ խռովեց: Այլապէս թիւնը չկրնալով զսպել, Բերսգոֆ տիկնոջ՝ ինք զինքը ջատագովելու քանի մը խօսքեր ըսաւ, եւ նամակը գրուպանը խոթելով՝ պանդոկ մտաւ:

Արակոտ երիտասարդին առաջին մտածմունքն ան եղաւ, որ մէկէն Անգղիացւոյն բնակարանը վաղէ, եւ հոն իր բոլոր բարկութիւնն անոր վրայ թափէ: Իրօք ալ սկսած էր դէպ ի ան կողմն երթալ. բայց քանի որ կը յառաջանար, ընելիքին ունենալ կրցած անհաճոյ հետեւութիւններն աչքին առջեւը նկարուելով, քայլերը հետդհետէ կամացցուց եւ վերջապէս կեցաւ:

Մէկ քանի րոպէի խորհրդածութիւնը բաւական եղաւ միտքը բոլորովին փոխելու: Ուստի եւ ճամբան դարձընելով, իր խուցը քաշուեցաւ: Հոն քիչ մը հանգարտելէն ետեւ, նամակը հանեց, մտադրութեամբ կարդաց, եւ տեսնելով որ մէջն իր վրայ տրուած տեղեկութիւններն իրեն խիստ նպաստաւոր էին եւ իր Պր. Պէօնսին պատմածներուն հաստատութիւն կ'ըլլային, բոլորովին խաղաղցաւ: Եւ ինչպէս որ կենաց ընթացքին մէջ ամենուն ալ կը պատահի, շուտ մը մէկ ծայրէն մէկալ ծայրն անցնելով, սկսաւ ուրախանալ ան նամակին վրայ, որն որ իսկըլ-

բան մէկէն իրեն այնչափ այլայլութիւն ու բարկութիւն պատճառած էր:

Այսպէս հանդարտելէն ետքը, միտքը դրաւ որ նոյն նամակին վրայ ոչ Պր. Պէօռնսին եւ ոչ Մորբէթ օրիորդին խօսք մ'ընէ, հապա նոյնին անոնց վրայ ըրած ազդեցութեան սպասէ:

Նոյն ազդեցութիւնն իմանալու համար երկայն ժամանակ սպասելու հարկաւորութիւն չեղաւ: Երկրորդ առտու՝ երբ որ ինք կանուխ դուրս ելած, պանդոկին առջեւի ծառուղւոյն մէջ կը պտըտէր, Անգղիացիք ալ հոն գալով՝ իրեն մօտիկեցան: Երկուքին երեսն ալ խիստ զուարթ էր, միանգամայն վերջին օրերն ըրածներնուն պէս՝ պարզ բարեւով մը իրմէ չբաժնուեցան, հապա սկսան հետը բարեկամութեամբ ու ընտանութեամբ խօսիլ:

Կրնայ ինք իրմէ իմացուիլ թէ իրերուն այսպիսի նպաստաւոր կերպարանք ընդունիլը՝ ո՞րչափ մեծ ազդեցութիւն պէտք էր ընել Լոնէին վրայ: Իրօք ալ ան ժամանակէն իր վրայ անանկ արտաքոյ կարգի փոփոխութիւն մ'եղաւ, որ տեսնողները չէին կրնար հաւատալ թէ միեւնոյն մարդն ըլլայ: Ասիկայ քանի մ'օր այսպէս յառաջ գնաց, որովհետեւ Անգղիացւոց բարեկամութիւնն աւելի կ'աճէր՝ քան թէ կը նուազէր, մանաւանդ որ նոյն օրերը մէկ քանի անգամէ Պր. Պէօռնս բաւական յայտնի կերպով հասկըցուցած էր, որ ալ իր կողմանէ ընդգիմութիւն չ'ունենար իր քրոջն աղջկան ու Եգուարդայ ամուսնութեան:

Նամակին գտնուելուն հինգերորդ օրը, որ Անգղիացիք դարձեալ մեծ սիրոյ ու բարեկամութեան ցոյցեր տուած էին Լոնէին, աս վերջինն ուղեց իր աստիճանին ու հարստութեան համեմատ յիշատակով

մը Մորբէթ օրիորդին հետ ունեցած կապն ամրացը-
նել: Ուստի եւ խուցը դարձածին պէս, դարանը բա-
նալով՝ փառաւոր գզըոց մը դուրս հանեց, որուն մէ-
ջի իրարմէ գեղեցիկ ականակապ զարդերէն, ծանրա-
գին քանդակագործ ճարմանդ մ'առաւ, որ օրիորդին
խաւրէ:

Եւ որպէս զի ոչ անիկայ եւ ոչ մօրեղբայրն
ընդդիմութիւն կարենան հանել, հետը մէկտեղ խաւ-
րելու համար՝ աս երկտող գիրը գրեց.

Աս ճարմանդն ընտանեացս մէջ շատոնցունէ
մնացած յիշատակ մըն է: Ամենէն վերջը գործածողն
եղած է մայրս, որն որ նոյնն իմ ձեռքովս իր ապա-
գայ աղջկան կու տայ:

Գիրը գրելուն պէս՝ ճարմանդին քովը դրաւ,
երկուքը մէկտեղ ծրար մ'ըրաւ կնքեց, վրան Պր.
Պէօնսին անունը գրեց, եւ պանդոկին մարդիկներէն
մէկը կանչելով, Անգղիացւոյն բնակարանը խաւրեց:

Եթէ նոյն միջոցին Եդուարդայ քովը կէս մը
մտադիր մէկը գտնուէր, անտարակոյս կը զարմանար
աս ամէն գործողութիւններն ընելու ժամանակն անոր
վրայ նշմարուած այլայլութիւնը տեսնելով: Անեակը
մտնելուն ու ծրարիկը խաւրելուն միջոցին՝ երեսնե-
րուն վրայ արտաքոյ կարգի գունատութիւն մը կը
տիրէր, ձեռուրները կը գողգողային. սիրտն այնպէս
սաստիկ կը բաբախէր, որ առանց չափազանցութեան
կրնայ ըսուիլ թէ քովը գտնուողը կրնար ձայնը լսել:
Աս այլայլութիւնը՝ որն որ գզըոցը բացած ժամանակն
արտաքոյ կարգի սաստկացած էր, թղթին մէջ մօրն
անունը գրած ատենը վերջին աստիճանի հասաւ, այն-
պէս որ քիչ մնաց գրիչը ձեռքէն կ'իյնար: Մէկ եր-
կու անգամ սրտին խորքէն սաստիկ հառաչանքներ

հանեց, աչուրներն արցունքով լեցունցան: Բարկու-
թեամբ մը գզրոցը գոցեց ու դարանին մէկ կողմը
նետեց:

Ըրած գործողութեան եւ իր վրայ տիրող աս
զգածմանց տարբերութեան պատճառն ինչ էր ար-
դեօք: Վարելի է ասոր ալ պատճառն իր անցեալ կե-
նաց մէջն էր, զորն որ այնպէս մեծ ճգամբ ամենուն
ծածուկ պահել կը ջանար: Պուցէ ժամանակը մեզի
ալ կը յայտնէ:

Հիմայ Լոնէ թողունք եւ Անգղիացւոց բնակա-
րանը մտնենք:

Պր. Պէօռնս՝ բոլոր օրը շրջակայ կողմերն ը-
րած արշաւանքներէն յոգնած ըլլալով եւ միան-
գամայն գրեթէ թղթեր ունենալով, կանուխ խուցը
քաշուած էր, ուր գրասեղանին առջեւը նստած՝ իր
գրութիւններուն կը զբաղէր: Քրոջն աղջիկը՝ որն որ
իրմէ գրեթէ երբեք չէր բաժնուեր, պատուհանին առ-
ջեւը կեցած՝ երեկոյեան զով օգը կը վայելէր, նոր
ելած լուսնին՝ գեղեցիկ աստեղալից երկինքին վրայ
բարձրանալը դիտելով, եւ մօտաւոր անտառէն հնչող
սոխակներուն անոյշ դայլայլիկը մտիկ ընելով:

Խցին մէջ խոր լռութիւն կը տիրէր, որն որ
հազիւ պատէն կախուած ժամացուցին ճօճանակին
կանոնաւոր հնչիւնէն կ'աւրուէր. այնպէս որ միտ
դնողը՝ կրնար յայտնապէս լսել Անգղիացւոյն գրչին
թղթին վրայ ըրած մեղմ ճարճատիւնը:

Նոյն միջոցին խցին դուռը բացուելով, պառաւ
դայեակը ներս մտաւ՝ Լոնէին խաւրած ծրարիկը
ձեռքը բռնած, եւ առանց խօսք մ'ըսելու՝ Անգղիա-
ցւոյն առջեւը դնելով, ձգեց դարձեալ դուրս ելաւ:
Մորթէթ օրիորդն իր դիտողութեանց կամ մտածու-

Թեանց մէջ անանկ խորունկ ընկզմած էր, որ ամենեւին բան մը չիմացաւ։ Այնպէս որ քնէն ընդոստ արթըննալու պէս եղաւ, երբ որ մօրեղբայրը ծրարիկը բանալէն ու տոմսակը կարգալէն ետեւ, զինքը կանչեց եւ գրուածքն ու հետը մէկտեղ եկած գոհարը՝ պատեանը չբացած՝ ձեռքը տուաւ, ըսելով որ Բարով վայելէ։

Օրիորդը տոմսակը կարգալով, կաս կարմիր կտրեցաւ։ Մօրեղբօրը կրկին անգամ յորդորելը հարկաւոր եղաւ որ պատեանը բանայ։ Բայց մէջի գոհարին քանդակն այնպէս գեղեցիկ երեւցաւ իրեն, որ չկրցաւ մէկէն հաճութեան աղաղակ մը չարձակել, որուն վրայ յառաջունէ աւելի կարմրութիւն մը պատեց երեսները։

Պր. Պէօննս՝ որ դարձեալ իր գրութիւնը յառաջ տանելու կը զբաղէր, նոյն աղաղակէն՝ մտադիր ըլլալով, աչուըններն օրիորդին իրեն ներկայացուցած ճարմանդին վրայ դարձուց, եւ ինքն ալ անմիջապէս աղաղակ մ'արձակեց։ Բայց աս աղաղակն այնչափ տարբեր էր քրոջն աղջկան աղաղակէն, որչափ իրարմէ տարբեր էին երկուքին վրայ նոյն գոհարին պատճառած ազդեցութիւնները։

Աս հանդարտ մարդուն վրայ մէկէն արտաքոյ կարգի այլայլութիւն մը տիրեց։ Ճարմանդն օրիորդին ձեռքէն յամիշտակեց առաւ, սկսաւ մտադրութեամբ զննել, այնպիսի կերպով մը՝ իբր թէ չէր կրնար աչուըններուն հաւատալ։ Ետքէն Ղոնէին տոմսակն առաւ կրկին կրկին կարգաց։ Դարձեալ սկսաւ ճարմանդը զննել, ամէն կողմը դարձընելով եւ մէյ մը քանդակը, մէյ մը քովի զարգերը դիտելով։ Կարծես թէ այլայլութիւնն երթալով կը սաստկա-

նար: Վերջապէս բարկութիւնը յետին աստիճանի հասնելով, մինչեւ նոյն ատեն պահած լռութիւնն աւրեց ու զարհուրելի ձայնով մը՝ Վատանոն անամօթը գոչեց:

Մորբէթ օրիորդը, որն որ մօրեղբօրը քովը կեցած՝ անոր ամէն մէկ շարժման միտ կը դնէր, եւ չէր կրնար ասանկ սաստիկ այլայլութեան պատճառն իմանալ, աս գոչման վրայ կարծես թէ սկսաւ գաղտնիքին խորքը թափանցել: Ուստի եւ իր կերպարանքն ալ Պր. Պէօռնսինին չափ տգողնեցաւ, եւ սկսաւ խիստ մեծ վախով ու սարսափով մը անոր երեսը նայիլ:

Բայց աս վերջինը չէր կրնար անոր միտ դնել, որովհետեւ ձեռքի ճարմանդն իր բոլոր մտադրութիւնը գրաւած էր: Անկէ վերջն ալ քիչ մը ժամանակ նոյն գոհարը գիտելէն ետեւ, յանկարծակի միտքը խորհուրդ մ'եկածի պէս կեցաւ, մատը՝ գոհարին մէկ կողմը գտնուող հազիւ աչաց տեսնուելու չափ պզտիկ կէտի մը վրայ դրաւ, ճնշեց. որով մէկէն ճարմանդը բացուեցաւ:

Ասոր վրայ թէպէտ եւ Պր. Պէօռնս մէկէն ապշածի պէս մնաց. բայց կամաց կամաց այլայլութիւնը նուազելով, սկսաւ Մորբէթ օրիորդին նայիլ, որուն գտնուած վիճակը տեսնելով, անանկ երեւցաւ որ ցուցուցած այլայլութեան ու բարկութեան վրայ կը ցաւի: Ուստի եւ հանդարտութեամբ մը պատասխան տալով անոր խել մը անգամ կրկնած՝ Ի՞նչ կայ, ի՞նչ եղաք՝ հարցման, Բան մը չէ, յուսամ որ աս գաղտնիքին ալ մեկնութիւն մը կը գտնուի, ըսաւ: Սակայն եւ այնպէս առանց ուրիշ խօսք մ'ըսելու՝ ճարմանդն ու տոմնակը ծոցը դրաւ:

Թէպէտ՝ ինչպէս ըսինք՝ Անգղիացւոյն առաջին
այլալուծիւնը քիչ մը նուազած էր, բայց այնպէսով
ալ յառաջուան գործքը յառաջ տանելու չափ հան-
դարտութիւն չկրնալով ստանալ, ոտք ելաւ եւ սկսաւ
խցին մէջ լուծեամբ երթալ գալ։ Ասանկ պտրտած
ատեն՝ երեսէն կը տեսնուէր, որ միտքը՝ միշտ պա-
տահած դէպքին հետ կը զբաղի, եւ իբր թէ ինք ի-
րեն հետ վիճելով՝ կը ջանայ որոշում մ'ընել։ Եր-
բեմն երբեմն ալ խիստ ցած ու գրեթէ չլսուելու
ձայնիւ բառեր մը կը զրուցէր, որոնցմէ օրիորդը հեղ
մը աս խօսքը հասկըցաւ. Եթէ տոմսակը չըլլար . . . :
Մօրն անուամբը սուտ խօսիլ։ Ուրիշ անգամ մ'ալ
Իրկլասի ծրագիրը՝ խօսքն ականջը հասաւ։ Ասկէ
յայտնապէս մակաբերեց որ ըրած գուշակութիւնն
անհիմն չէ եղեր։

Այսպէսով կէս ժամ մ'անցաւ. որմէ ետքը
Պր. Պէօնս տեսնելով որ չիկրնար նստիլ իր գործ-
քին զբաղիլ եւ կէս գիշերէն յառաջ անկողին մանելու
սովորութիւն չունենալով, ուղեց վարը հիւրերուն
ժողովուած սրահն երթալ, ուր գիտէր թէ տակաւին
ամէնքը նստած կ'ըլլան։

Իրօք ալ Մորբէթ օրիորդին հետ ներս մտած
ժամանակը, տեսաւ որ սրահին մէջ մեծ բազմու-
թիւն կայ, եւ ամէնքը՝ նոյն օրը հոն հասնող գաղ-
ղիացի ճամբորդի մը չորս կողմը ժողովուած, անոր
վերջին ժամանակներն ըրած նաւական մէկ արշաւան-
քին ստորագրութիւնը մօտիկ կ'ընէին։ Անոնց մէջն
էր Եղուարդ Լոնէ ալ, որն որ կերպարանացը վրայ
տակաւին կը ցուցնէր ան այլալուծիւնը, որուն մէջ
զինքը ձգեցինք։

Անգղիացւոց ներս մտած ատենը, զիրենք ամե-

նէն յառաջ տեսնողն ինք եղաւ: Եւ թէպէտ երկուքն ալ կը ջանային հանդարտ ձեւանալ, բայց կ'երեւայ թէ իրենց կամացը դէմ՝ ներքին զգածմունքնին արտաբուստ ալ կը տեսնուէր. որովհետեւ Եդուարդ մէկէն նշմարեց որ անհաճոյ բան մը հանգիստացած պիտ'որ ըլլայ իրենց: Շուտ մ'ալ գուշակեց թէ ան դէպքն իր նկատմամբ ալ գէշ ազդեցութիւն ըրած է իրենց վրայ. վասն զի օրիորդը վախնալով ու զգուշանալով մ'ընդունեցաւ իր բարեւը, իսկ մօրեղբայրը զինքը չտեսնել ձեւացուց: Երկուքն ալ մէկտեղ գացին իրմէ հեռու տեղ մը նստեցան, ուր ինք չհամարձակեցաւ երթալ:

Նոյն միջոցին գաղղիացի ճամբորդը՝ Ափրիկէի ծովեզերաց վրայ, կէս մը վայրենի ազգաց մէջ, գլուխն եկածները կը պատմէր:

Պր. Պէօնս՝ որն որ իսկզբան անոր խօսածներուն պնչափ ահանջ չէր կախեր, կամաց կամաց սկսաւ մտադիր ըլլալ, եւ քիչ մը ժամանակ մօիկ ընելէն ետեւ, մէկէն անոր խօսքը կտրելով, Եւրոպայի մէջ ճամբորդութիւն ընելն ալ, ըսաւ, Ափրիկէի վայրենիներուն մէջ պտըտելէն քիչ վտանգներ չունի: Այսօր ճամբորդ մը չի գտնուիր, որն որ երկայն ճամբորդութիւն ըրած եւ գոնէ անգամ մը կեանքը կորսնցընելու վտանգի մէջ գտնուած չըլլայ:

Գաղղիացի ճամբորդը՝ քիչ մը իր խօսակցութեան միջատուելուն վրայ նեղանալով, քիչ մ'ալ իր հայրենեաց պատիւը պաշտպանել ուզելով, ըսածնիդ կարելի է Անգղիայի նկատմամբ ստոյգ ըլլայ, պատասխանեց. իսկ Գաղղիայի մէջ մարդս կրնայ իր տան պարտեզին մէջ պտըտելու պէս՝ ապահովութեամբ ճամբորդութիւն ընել:

Աս խօսքին՝ Անգղիացւոյն կերպարանքին վրայ
հենգնական ծիծաղ մ'երեւցաւ. բայց շուտ մը ինք
զինքը ժողվելով, Եթէ բաները մէկ քանի տարիէ
վեր փոխուեցան, ան չեմ գիտեր, ըսաւ: Գիտցածս
ան է, որ ասկից շուրջ տասուերկու տարի յառաջ,
ես՝ որ հոս ձեզի հետ կը խօսիմ, Գաղղիայի մէջ
մահացու կերպով վերաւորուեցայ. եւ չմեռնիլս՝ ան-
շուշտ վրաս յարձակում ընողներուն բարի կամացը
հետեւութիւնը չէր:

Ունկնդիրներէն շատերն աս լսելով, սարսափ-
ման ու հետաքրքրութեան աղաղակ մը արձակեցին:

Իսկ Գաղղիացի ճամբորդը՝ Ըսաճնիդ արտաքոյ
կարգի բան մըն է, գոչեց. եւ թէ՛ ինք ու թէ՛ մէկալ
ունկնդիրները զԱնգղիացին ստիպեցին որ նոյն դէպքը
պատմէ:

Թէպէտ պատմելիքս ըստ ինքեան շատ պարզ է,
ըսաւ Պր. Պէօռնս, բայց ինծի համար զարհուրելի հե-
տեւութիւններ ունեցաւ:

Պրէսդ քաղաքը նաւէ ելլելով, թեթեւընթաց
կառքով մը ճամբորդութիւնս յառաջ կը տանէի: Ես
առանձին էի. քովս 400,000 ֆրանգի դրամասեղանի
տոմսակ կար: Ընդարձակ ծովեզերքէ մը պիտի անց-
նէի, որն որ Ս. Միքայէլի ծովեզերք կը կոչուի:

Լոնէ, որն որ ունկնդիրներէն քիչ մը հեռու
կեցած՝ պատմութիւնը մտիկ կ'ընէր, աս անունն որ
լսեց, սարսափեցաւ, գլուխը վեր վերցուց եւ աւելի
մտադրութեամբ սկսաւ մտիկ ընել: Պր. Պէօռնս, որն
որ Լոնէին ամէն շարժումները կը գիտէր, խօսքն
այսպէս յառաջ տարաւ:

Երբ որ նոյն ծովեզրը հասայ, գիշերն արդէն
կոխած էր, եւ չորս կողմն անթափանցելի մութ մը

կը պատէր: Կառքը սկսաւ թաց աւազին վրայէն անցնիլ, այնպէս որ ոչ անիւներուն կռնչիւնը եւ ոչ ձիերուն ոտնաձայնը կը լսուէր: Աս կերպով յառաջ երթալն իմ վրաս արտաքոյ կարգի ազդեցութիւն մը կ'ընէր. կարծես թէ կախարդական միջոցով մը յառաջ կը մղուէի:

Չախ կողմն ընդարձակ տեղւոյ մը մէջ զանազան երեւոյթներ ու կերպարանքներ կը տեսնէի, որոնք մերթ կ'երեւային, մերթ աներեւոյթ կ'ըլլային: Նոյն կողմանէ խառնակ ու շփոթ շշուկ մը կը լսուէր, որն որ ծովուն տեղատուութեան հանած ձայնն էր:

Տասը բոպէի չափ աս կերպով յառաջ գացի. բոլորովին աս զարմանալի տեսարանէն յափշտակուած էի: Նոյն միջոցին կառքը ժայռի մը առջեւէն սկսաւ անցնիլ: Իրկլան, գոչեց կառապանը՝ մտրակով վտանգալից տեղը ցուցնելով: Աս անունն ընդ միշտ մտքիս մէջ տոգորուած պիտի մնայ եղեր:

Հազիւ թէ ժայռն անցած էինք, մէյ մ'ալ յանկարծ կառքը կեցաւ. աղաղակ մը լսեցի, որուն վրայ անմիջապէս մարդու մը մարմնոյն գետինն իյնալու ձայնն ականջս հասաւ: Անմիջապէս դէպ ի կառքին դուռն աճապարեցի, գլուխս դուրս հանեցի. սակայն բան մը տեսնելու ատեն չունեցայ. շուտ մը գլուխս բոլորովին ջախջախած՝ կառքին մէջ ինկայ:

Բոլոր ունկնդիրներուն զարհուրանաց ձայները զՊր. Պէօննս ընդմիջեցին: Իսկ ինք աչուրները դէպ ի լսնէ դարձնելով, տեսաւ որ անիկայ յառաջուան դիրքին մէջ կեցած էր. բայց երեսին գունատութիւնն արտաքոյ կարգի էր:

Պր. Պէօննս պատմութիւնը յառաջ տանելով ըսաւ. երբ որ քանի մ'օր ետքը ինք իրենս եկայ,

խմացայ որ մէկ քանի ձկնորս զիս ծովեղերքը գտնելով եղած տունս բերած էին. կառքս բոլորովին կողպտուած եւ կառապանը մեռած էր: Երեք ամիս պէտք եղաւ, մինչեւ որ վերքերս առողջացան:

Իսկ աւազակները չբռնուեցան, հարցուցին շատերը միաբերան:

Նոյն ատեն եղած հետազոտութիւնները յաջող ելք մը չունեցան, պատասխանեց Պր. Պէօննս: Սակայն ես միշտ յոյս ունէի որ օր մը բանն երեւան կ'ելլէ, վասն զի գողցուած իրերուն մէջ գըրոց մ'ալ կար, որուն մէջի պատուական գոհարները դիւրաւ կրնան ճանչցուիլ: Ի մէջ այլոց ճարմանդ մ'ալ կար, որն որ ասոր շատ կը նմանէր:

Աս ըսելով Պր. Պէօննս ձեռքը բռնած ճարմանդը ցուցուց: Նոյնը զննելու համար քանի մը հոգի ոտք ելլելու վրայ էին, մէյ մ'ալ յանկարծ Մորբէթ օրիորդն աղաղակ մը արձակեց: Ամէնքը սկսան անոր նայիլ, եւ Ի՞նչ կայ, Ի՞նչ եղաւ, գոչեցին:

Պր. Պէօննս ոտք ելլելով, Անոր պատճառն ալ կրնամ զրուցել, ըսաւ:

Ա՛ղաչեմ, սիրելի մօրեղբայր, գոչեց օրիորդը Պր. Պէօննսին բազկացը մէջ նետուելով:

Անգղիացին կեցաւ եւ բազկացը մէջ ընդունեցաւ զօրիորդը՝ որն որ անմիջապէս մարեցաւ:

Ամէնքն անոր չորս կողմը ժողովուելով, խելքը գլուխը բերելու զբաղած ատեննին, Լոնէ մէկ երկու անգամ ապշած չորս կողմը նայեցաւ, անկէ ետքը քնէն արթնեցածի պէս՝ դռնէն դուրս ելաւ, աներեւոյթ եղաւ:

Պր. Պէօննսին բոլոր մտադրութիւնը Մորբէթ օրիորդը գրաւած ըլլալով, առժամն ուրիշ բանի չէր

կրնար զբաղիլ: Բայց երբ որ անիկայ ինք իրեն գալէն ետեւ խուցը տարուեցաւ, մօրեղբայրը տեսնելով որ բաւական հանդարտած է, զինքն առանձին թող տուաւ, եւ քովի խուցն երթալով՝ սկսաւ վեր վար պտըտիլ: Մէյ մ'ալ յանկարծ զգուշութեամբ մը դուռը բացուեցաւ, եւ Եդուարդ Լոնէ դրան սեամին վրայ երեւցաւ:

Անգղիացին զարմանքէն, մանաւանդ թէ վախէն ետ ետ քաշուեցաւ: Երիտասարդ Գաղղիացին կեցաւ, բայց իր կեցուածքին վրայ այնպիսի հանդարտութիւն մը կար, որ Պր. Պէօռնսին վախը շուտ մը փարատեցաւ:

Անտարակոյս ինծի չէիք սպասեր, Պարօն, ըսաւ Եդուարդ ցած ձայնիւ:

— Այնպէս է. մարդասպանները հասարակօրէն աւելի խոհեմութիւն կ'ունենան:

— Ես ալ աւելի խոհեմութիւն կ'ունենայի՝ եթէ մարդասպան ըլլայի: Բայց կ'ուզեմ վրաս ունեցած սխալ կարծիքնիդ շիտկել:

Պր. Պէօռնս տարակոյս ցուցնելով՝ գլուխը շարժեց:

Ա՛ղաչեմ շատ շուտ վճիռ մի կտրէք, շարունակեց Լոնէ. ընելու խոստովանութիւնս՝ ինք զինքս բոլորովին արդարացընելու համար չէ, հապա միայն ցուցընելու համար՝ որ ձեր կարծածին չափ յանցաւոր չեմ: Իսկ ձեզի դէմ գործուած եղեռնագործութեան մէջ մաս չունենալս անկից յայտնի է, որ նոյն ատեն ես Գաղղիայէն հազարաւոր մղոններով հեռու էի: Աս վկայականները նոյնը կը հաստատեն:

Անգղիացին Լոնէին իրեն տուած թղթերը վերի վերոյ մը քննելէն ետքը, Ուրեմն աս ճարմանդն

ինչպէս ձեր ձեռքն անցաւ, հարցուց: Դարձեալ ինչո՞ւ համար իմ պատմութիւնս լսած ատեննիդ այնչափ պլայլեցաք: Յայտնի է որ եթէ յանցանքին մէջ մաս չունիք, գոնէ նոյնը ձեզի ծանօթ էր:

— Այո՛, ծանօթ էր:

— Նոյն ճարմանդը Մորբէթ օրիորդին ընծայ ըրած ատեննիդ՝ կ'ըսէք որ ձեր մօրմէն ժառանգութիւն մնացած է: Ուրեմն յանցաւորը ձեր ընտանիքէն մէկն է:

Լոնէ սարսուաց: Անգղիացին իր վերջին խօսքովը ձեռքը միջոց մը կու տար, որով կրնար դիւրաւ ինք զինքն արդարացնել. . . : Սակայն նոյն խորհուրդն ունենալուն վրայ ամչցաւ:

Չէ, չէ, գոչեց, ծնողքս միշտ պատուաւոր անձինք եղած են:

— Ուրեմն ոճրին մէջ ի՞նչ մաս ունեցած էք:

— Ոճրին ժառանգութիւնն առի. աս է յանցանքս: Մտիկ ըրէք, Պարոն, ամենայն ինչ եղածին պէս կ'ուզեմ պատմել:

Պր. Պէօռնս յայտնեց որ զինքը մտիկ ընելու պատրաստ է:

Ան ատեն Լոնէ ամէն պատահածներն իրեն պատմեց: Պետրոս Գրանուին գաղտնիքն իմանալը, անոր մահը, գանձին տեղն իմանալէն ետքը՝ Խրկլաս ժայռին վրայ ըրած հետազօտութիւնները, եւ վերջապէս ան հետազօտութեանց յաջող հետեւութիւնը:

Աս երկայն խոստովանութիւնը լմնցնելէն ետքը, Պր. Պէօռնսին թերթակալ մը եւ գղրոց մը տալով, Չեր չորսհարիւր հազար ֆրանգը հաստատուն տեղեր շահու գրուած են, ըսաւ. թերթակալին մէջ ամբողջ ընկալագիրները կը գտնէք, ինչպէս նաեւ իմ

մէկ ձեռագիրս՝ որով նոյն գումարին տէրն ըլլալնիդ
կը հաստատուի: Իսկ կորսընցուցած գոհարներնիդ
գըրոցին մէջն են:

Պր. Պէօռնս թղթերն ու գըրոցը զննեց. եւ
տեսնելով որ ամենեւին բան մը պակաս չէ, Պարոն,
ըսաւ Լոնէին, պատմած պատմութիւննիդ ինծի այն-
պէս զարմանալի կու գայ, եւ ստացուածքս նորէն
ձեռք ձգելս անանկ անակնկալ գէպք մըն է, որ չեմ
գիտեր ինչ ըսելիքս. թէ արդեօք ձեզի շնորհակալ
ըլլամ, չէ նէ յանդիմանեմ: Աս միայն կրնամ ըսել
որ մեծ յանցանք մը գործեր էք, բայց . . . :

Յանցանք, կ'ըսէք, Պարոն, ընդմիջեց Լոնէ.
ըրածս եղբունագործութիւն մըն է: Ո՛հ, ճշմարտու-
թիւնը ծածկել չեմ ուզեր: Գրանուին գաղտնիքն
իմանալէն ետքը, քիչ մը ժամանակ անձինս հետ
կուռեցայ, բայց պարապ տեղ. ծածկուած գանձն
երբեք մտքէս չէր ելլեր: Ամէն գիշեր երազիս մէջ
Իրկլասի ժայռերն ու հոն գտնուած թերթակալն ու
արկղը կը տեսնէի: Հարուստ ըլլալու համար, առաս-
պելներուն մէջ պատմուածին պէս՝ ուրիշ բանի հար-
կաւորութիւն չունէի, բայց եթէ ըսել՝ Հարուստ
ըլլալ կ'ուզեմ: Ընելու ուրիշ բան չունէի, բայց ե-
թէ ժայռին զարնել, եւ անմիջապէս առջեւս գանձ մը
կը բացուէր: Ո՛չ մարդ մեռցընել հարկաւոր էր եւ
ո՛չ ուրիշ չարիք մը գործել. միայն պէտք էի սրբել
գանձին վրայի արիւնը՝ որով ուրիշ մը նոյնն արա-
տած էր, եւ առնուլ տանիլ:

Աերջապէս յազթուեցայ: Սակայն աղքատու-
թեանս հետ խաղաղութիւնս ալ կորսընցուցի: Ամէն
տեղ ետեւէս դժոխային ոգիներ ինկած կը կարծէի:
Ամէն բոպէ կարծես թէ մէկն ինծի կ'ըսէր, Գողցածդ

եւ տուր: Պարապ տեղ ինք իրենս կ'ըսէի որ վախս
սնոտի է. փուճ տեղ կը կրկնէի որ գանձին տէրը
չատոնց մեռած է. տղու մը պէս կը վախնայի, առանց
պատճառը գիտնալու:

Ասոնք ըսելէն ետեւ՝ Լոնէ, որուն երեսներուն
յառաջուան գունատութեան՝ սաստիկ կարմրութիւն
մը յաջորդած էր, ոտք ելաւ. եւ թէպէտ կը տես-
նուէր որ ակամայ կը բաժնուի ու ինք իրեն դէմ
բռնութիւն կը բանեցընէ, սակայն եւ այնպէս առանց
տատամսելու եւ հաստատութիւնը կորսնցընելու,
պարտքը կատարող մարդու մը հանդարտութեամբն
Անդղիացւոյն բարեւ տալով, դուրս ելաւ: Պր. Պէօնս
թէպէտ իսկզբան կ'ուզէր զինքը կեցընել, բայց ետ-
քէն միտքը փոխելով՝ երթալուն չընդդիմացաւ,
աղէկ սեպելով որ ըսելէքն երկրորդ առտու զրուցէ:
Հետեւեալ օրը՝ երբ որ կ'ուզէր հետը տես-
նուիլ, իմացաւ թէ առտուն ծագելուն պէս, ելեր
գացեր է, առանց մէկու մը բան ըսելու: Թէ ինք եւ
թէ մանաւանդ Մորբէթ օրիորդը, որուն այնչափ
միայն իմացուցած էր մօրեղբայրը, որ իր յափշտա-
կուած հարստութիւնն ըստ պատահման Լոնէին ձեռքն
անցած էր, անհամբերութեամբ իրիկուն ըլլալուն կը
սպասէին. բայց պարապ տեղ, նոյն օրն ալ՝ հետեւ-
եալ օրերն ալ Եդուարդ չդարձաւ:

Վերջապէս տասն օր վերջը՝ երբ որ ալ գրեթէ
յուսահատած էին, մէյ մ'ալ նամակ մ'ընդունեցան,
որուն մէջ Լոնէ Պր. Պէօնսին կը ծանուցանէր թէ
Գաղղիայէն ճամբայ ելլելու վրայ եղող պատերազ-
մական նաւու մը մէջ կը գտնուի, եւ իրեն պատճա-
ռած նեղութիւններուն համար թողութիւն խնդրելէն
ետքը, կը յայտնէր որ միտքը դրած է կամ իր պարտ-

քը կատարելով՝ մեռնիլ, որով եւ իր անուան բերած անարգութիւնն արեամբը լուալ. եւ կամ այնպիսի պատուաւոր կերպով եւ այնպէս յառաջանալ, որ կարենայ առանց կարմնալու մարդիկներուն երեսը նայիլ:

Թէպէտ եւ Անգղիացին՝ պատուոյ նկատմամբ ունեցած խիստ սկզբանցը համաձայն՝ աս որոշումը չէր կրնար չհաւնիլ, բայց եւ այնպէս շատ ալ տրտմեցաւ. որովհետեւ երիտասարդին՝ իր յանցանքը խոստովանելու կերպէն՝ վրան մեծ համարում ստացած էր, եւ իր քրոջն աղջկան երջանկութեան համար կը բաղձար որ բաներն ուրիշ կերպով մը վերջացած ըլլային:

Ասկից կրնայ մակաբերուիլ թէ որչափ մեծ ցաւ ունեցաւ, երբ որ տարի մը ետքը Գաղղիական եւ Անգղիական նաւատորմիլն մէջ եղած մէկ կռուոյն ստորագրութեան մէջ հետեւեալ կտորը կարդաց. Ան անձինքներուն մէջ՝ որոնց մահուան վրայ կ'ողբանք, կը գտնուի նաեւ Եդ. Լոնէ վիրաբոյժը, որն որ իր պաշտօնը կատարած ժամանակը՝ թշնամեաց գնդակէ մը զարնուելով ինկաւ: Աս մահը մասնաւորաբար անոր համար ընդհանուր ցաւ պատճառեց, վասն զի նոյն յուսալից երիտասարդն իր պաշտօնին պարտքերն ամենայն ճշդութեամբ ու մարդասիրութեամբ կատարելէն զատ, իր խօսքերովը եւ մանաւանդ իր օրինական ամենուն քաջալերութիւն եւ նոյն իսկ ամենէն քաջասիրտներուն բարի օրինակ կ'ըլլար:

ՄԵՐԻՏԱՆՆՅՈՒՆ Ի ՄԱՍՏՆ ՈՐՆ ՄԱԳԱՂԱԹՐ

Սպանիայի Հին պանդոկներուն վրայ ճամբորդ մը կ'ըսէ թէ Տեսակ մը ապաստանարաններ են, որոնց մէջ պանդոկապետի անունը կրող մարդիկ՝ գիշերուան մը համար եկողին մուխ ու տեսակ տեսակ ճճիներ կը մատակարարեն։ Ուրիշ մ'ալ կ'աւելցնէ թէ Նոյն երկրին մէջ փոխանակ պանդոկապետները ճամբորդները սնուցանելու, ճամբորդները զպանդոկապետները կը կերակրեն։ Վերջապէս ուրիշ մէկն ալ կը գրէ որ Իբերական թերակղզւոյն արեւելեան գաւառները պտըտիլ ուզող օտարականք, պէտք են իրենց անկողիններն իսկ հետերնին տանիլ. ապա թէ ոչ՝ աչուրնին առնելու են անանկ սաւաններու վրայ պառկելու, որոնք եղոտած բրդէ անկողիններու վրայ հաստատուն կարուած են եւ հազիւ թէ տարին անգամ մը՝ դարնան կը փոխուին։

Ինչ որ է նէ, աս գիտողութեանց ստուգութեան կամ ստուծեան վրայ խօսիլը՝ հոս զանց կ'առնենք. բայց սակայն ան ստոյգ է որ հիմակուան պանդոկները՝ Սպանիայի մէջ երկու դար յառաջ եղածներէն խիստ լաւ են։ Յիշուած իջեւաններուն յաճախորդները գրեթէ միայն ջորեպաններն էին, որոնք հոն իրենց անձանց եւ իրենց գրաստին համար հազիւ խշտիք մը կարող կ'ըլլային ճարել։ Ասոնց ամենէն աղէկները՝ ախոռէն եւ հասարակաց սրահէն զատ, վերնայարկ մ'ալ կ'ունենային զանազան մասերու բաժնուած, ուր շարժական սանդուղով մը կ'ելլուէր։

Արդ ասանկ սենեկի մը մէջ իջեւանած էր Ալ-

կանդարացի Տոն խուան ֆուէզ, որն որ Սալաման-
գայի համալսարանէն բժշկութեան վկայական առած
էր, եւ Ասդուրիացի ըլլալուն համար՝ ազնուական կը
սեպուէր. բայց խեղճն ան էր որ աշխարհքիս մէջ՝
վրան կրած զգեստէն, քսան լիւրն եւ չնչին համա-
րումէ ուրիշ բան չունէր:

Աս մեր ազնուականը՝ թէպէտ եւ հազիւ երե-
սներորդ տարին լմնցուցած էր, սակայն արդէն շատ
արուեստներու մէջ մտած ելած էր, եւ չէր գտած
ան հարստութիւնը՝ որն որ իր կարծեաց նայելով,
ուրիշներուն պատշաճածին չափ՝ իրեն ալ կը պատ-
շաճէր: Նոյն ատեն ալ Լէոն դաւառը կու գար, ան
յուսով որ Ալոնզոյ Մէնտոզ կոմսին քով պաշտօն
մ'ընդունի: Կոմսը Գորոյի եւ Զամորայի մէջ գեղե-
ցիկ կալուած մ'ունէր, որուն մեր բժիշկն արդէն
անգամ մ'պցելութեան ելած էր: Գժբախտութեամբ
պանդոկապետին ըրած առաջին հարցումներէն ի-
մացաւ որ նոյն կոմսը մեռած էր: Իր յուսոյն պսպէս
պարապ ելլելուն վրայ քիչ մը ժամանակ սիրտն այլ-
այլութեան եւ խռովութեան մէջ ընկղմելէն ետեւ,
Ուրեմն Մէնտոզ կոմսը մեռած է, գոչեց:

Հապա՛, թաղուած ալ է, ըսաւ պանդոկապետը,
եւ խիստ փառաւորութեամբ թաղուած. ինչպէս որ
անանկ մարդու մը աստիճանին կը վայելէր:

— Ուրեմն գղեակն ալ ժառանգներուն ձեռքն
ինկած է:

— Միակ ժառանգը՝ կոմսին եղբորորդին է, որն
որ անմիջապէս Բերրէզ Գաւալեոս նօտարին հրաման
տուաւ որ կալուածը ծախու հանէ. եւ եթէ չեմ
սխալիր, արդէն վաղը աճուրդը պիտի կատարուի,
եւ կալուածը նոր տիրոջ մը ձեռք պիտ'որ անցնի:

Խուան ինք իրեն կը մտածէր որ անտարակոյս գնողն իր նոր կալուածը կարգի դնելու եւ կառավարելու համար այլեւայլ անձանց կարօտութիւն պիտի ունենայ. ուստի եւ կրնայ գուցէ աս առթով անոր քովը պաշտօն մը ձեռք բերել: Քիչ մ'ատեն ասանկ մտածելէն ետքը, պանդոկապետին ըսաւ. Կ'ուզեմ հոս սպասել՝ մինչեւ որ բաները կարգի մտնեն:

Պանդոկապետն անոր ըսածին հաւանեցաւ. եւ ջանաց զինքն ապահովցրնել որ ուրիշ տեղ լաւագոյն խոհակերոց ու բնակարան մը գտնելը կարելի չէ. եւ իր աս խօսքը հաստատելու համար՝ սկսաւ իրեն տուած խցին առաւելութիւններն առջեւը նկարել:

Իրօք ալ նոյն խուցը շատ առաւելութիւններ ունէր. նախ խիստ օդբանուկ էր, որովհետեւ երեք ապակի կոտրած էր պատուհանէն, կամ աւելի ճշգիւ խօսելու համար՝ երդէն, որն որ բուն չորս ապակի պիտ'որ ունենար: Դարձեալ նոյն պատուհանին կամ երդին դրիցը պատճառաւը, խցին մէջ բնակողը՝ կրնար դիւրութեամբ երկինքին ընդարձակ տեսութիւնն ու լուսաւորութիւնը վայելել: Խցին կահ կարասիքը կազմողներն էին փայտէ անկողին մը՝ վրան յարդով, պղտիկ կաղ աթոռ մը եւ դողդոջուն սեղան մը: Բայց ամէն մէկ անկիւնն այլեւայլ բաներ դիզուած էին, այսինքն՝ հին կարկըտած հագուստներ, հողէ ամաններ, ապակեղէն սրուակներ: Սակայն ասոնցմէ աւելի Տոն Խուանին մտադրութիւնը գրգռեցին ասդին անդին գտնուած գրքերն ու թղթերը: Պանդոկապետն իրեն յայտնեց որ այս ամենայն քանի մ'ամիս նոյն խցին մէջ բնակող գիտուն ծերունի մը ձգած էր, որն որ միշտ կարդալու գրելու, տնկեր քամելու եւ

Տեղուկներ մզելու կը զբաղէր: Բայց որովհետեւ մարդիկ սկսան աս օտարականին վրայ կասկածի երթալ թէ մաւրիտանացի ցեղէ յառաջ եկած պիտ'որ ըլլայ, ստիպուեցաւ շուտ մ'ելլել փախչիլ՝ ամէն ունեցածները, այսինքն՝ սրուակները, թղթերն ու գրքերը հոն թող տալով: Ասոր պատճառն ան էր՝ որ թագաւորին հանած վերջին հրովարտականերուն մէջ մասնաւորապէս կը հրամայուէր որ ամէն մաւրիտանացի ցեղէ սերոզներն երկրէն դուրս հալածուին:

Երբ որ Ալկանդարացի Խուան Ֆուէզ առանձին մնաց, սկսաւ բնականապէս մինչեւ նոյն ատեն իր զիւնէն անցած գացած գէպքերուն վրայ մտածել:

Մեղք աշխատութեանս, կ'ըսէր ինք իրեն, փորձ չմնաց որ չփորձեմ, քար չմնաց որ չշարժեմ. բայց անգութ բախտը՝ յոյսերս միշտ փուճ հանելով, զիս գէպքերուն անարգ ստրուկն ըրաւ: Բա՛բէ, որչափ երջանիկ է ան մարդը, որն որ կրնայ միշտ իր ցնորիցը հետեւիլ, ամէն պարագայից վրայ իշխել, եւ իր կեանքն ուղածին համեմատ կարգադրել, առանց ուրիշէ մը կախում ունենալու:

Աս խորհրդածութիւններէն վրան եկած տխրութիւնը փարատելու համար, մաւրիտանացի Խմաստնոյն հոն ձգած գրքերէն մէկը կը բանայ, որն որ լատիներէն լեզուաւ՝ բնութեան սքանչելեաց վրայ կը ճառէր: Խուան քանի մը երես կարդալէն ու ձանձրանալէն հտեւ, գաղտնի գիտութեանց վրայ խօսող ուրիշ հատոր մը կ'առնու, վերջապէս երրորդ մ'ալ կը բանայ ոսկեփոխութեան վրայ:

Աս ամէն գրքերէն յայտնի կ'իմացուէր որ ծեր Մաւրիտանացին ոսկեփոխ մըն էր, եւ գուցէ ալ կախարդ. որովհետեւ ան դարուն մէջ, մանաւանդ

Սպանիա, շատ մարդիկ աներեւոյն շօրտեսները հոսա-
նելու արուեստը սորվելու ետեւէ կ'ըլլային:

Տոն խուան ըրած առաջին քննութիւններէն
հետաքրքրութեամբ վառուած, ձեռագիր մատեան-
ները ղննելու սկսաւ: Ասոնցմէ մէկ քանին աչքէ
անցուց. բայց ամէնն ալ մետաղ մը ուրիշ մետաղի
փոխելու ընդհանուր տեղեկութիւններ կու տային:
Վերջապէս գոց կապարէ ամանի մը մէջ գլանա-
ձեւ փաթթուած մագաղաթ մը կը գտնէ, որուն
առջի տողերն իր մտադրութիւնը բոլորովին կը
գրաւեն:

Ասոնք զանազան մոգական կանոններ կ'աւան-
դէին՝ ուղածին պէս կերպարանափոխ ըլլալու, վայր-
կենի մը մէջ խիստ հեռաւոր տեղեր երթալու . . . :
Խուան ընթերցուածը շարունակելով, հատածի մը
հասաւ, որուն վրայ ասանկ գրուած էր. Հնար+ մը
որով մարդս իշնայ էր Բողոքնէն Բողոքնի օրէն+ ան-
ցընել է— զանիւր, անօրէնապէս հարաբերալ:

Երիտասարդ բժիշկն ուրախութենէն վեր ցատ-
քեց եւ ցնծութեան աղաղակ մը փրցընելով, Վեր-
դնում որ, ըսաւ, եթէ աս հնարքը յաջողելու ըլ-
լայ, աւելի բան չեմ ուզեր: Մեր Բողոքնէն Բողոքնի
օրէն+ լալայ, կը կրկնէր ինք իրեն. միթէ ասիկայ եր-
կրիս վրայ մարդուս երջանկութեան վերջին սահմա-
նը չէ:

Խոստացուած ձիրքը ստանալու համար, անկողին
մտնելէն յառաջ՝ պէտք էր քանի մը որոշեալ խօսք
զրուցել, եւ նոյն կապարէ ամանին յատակը պահուած
պղտիկ սրուակին մէջի հեղուկը խմել:

Խուան առանց ատեն կորսընցընելու՝ սրուակը
դուրս հանեց, եւ խցանը բանալով, տեսաւ որ մէջը

քանի մը կաթիլ հոտաւէտ սեւ ըմպելիք մը կար։
Թէպէտ աս կախարդական ըմպելիքին զօրութեան
վրայ չէր երկմտեր, բայց սխալելու վախէն բոլորո-
վին ազատ ըլլալ ուզելով, մէյ մ'ալ նոյն մագաղա-
թին վրայի գրեթէ ջնջուած տողերը աչքէ անցուց,
միանգամայն Յետ գրութեանը, զորն որ իսկզբան
նշմարած չէր։ Յետ գրութեանը հետեւեալ խօսքը կը
բովանդակէր. Ասորոս ի նախանահաւանս մեր յի-
սորոսն առջին իբրեւ տոբ պատուար մը դրած է մեր
որորոսնինը։

Լաւ, լաւ, միմռաց քթին տակէն, կ'երեւայ
թէ ծերունին խիստ կը սիրէ եղեր ամէն բան բա-
րոյական վճիռներով խճողել. բայց աստ եւ այժմ
անոնք ինծի չեն ծառայեր. ես իմ փորձիս նայիմ։

Աս ըսելով, սրուակը շրթանցը կը մօտիկցնէ
ու նշանակուած խօսքերը կը զըուցէ։ Հազիւ թէ
լմնցուցած էր, աչուրները կը գոցուին ու խորունկ
քուն կը մտնէ։

Տոն խուան ինք իրեն ճիգ ընելով՝ գլուխը քիչ
մը վեր վերցուց. եւ իրեն անանկ երեւցաւ որ արեւն
իր պատուհանէն ներս կը զարնէ. չէր կրնար իմա-
նալ թէ քունը որչափ տեւած էր։ Աւերջապէս քիչ
մը ինք իրեն եկաւ. առջեւը կեցած մագաղաթն ու
սրուակը՝ առջի իրիկուան պատահածը միտքը բերին.
բայց իր չորս կողմն ու իր վրայ փոփոխութիւն մը
չտեսնելով, կարծեց որ մաւրիտանացի Իմաստնոյն
գրածն ամենեւին ազդեցութիւն ըրած չէ։

Ո՛հ, կ'ըսէր հառաչելով, ահաւասիկ դարձեալ
առանձին եմ, վերնայարկիս մէջ, գիշերային հագուս-
տովս եւ պարապ քսակովս. ուրեմն եղածը ցնորք ու
երեւակայութիւն է եղեր։

Հազիւ թէ խօսքը լմնացուցած էր, մէյ մ'ալ աչուրները՝ զգեստները կախած կողմը դարձրնելով, զարմանքէն ապշած մնաց, տեսնելով որ իր սոնա-զգեստին գրպանէն կախուած գրեթէ դատարկ կաշիէ քսակը՝ լեցուած էր:

Գողղողալով ոտք ելաւ, աչուրներն աղէկ մը շփեց, ձեռքն երկնցուց, քսակն առաւ եւ անկողնոյն վրայ պարպեց: Ի՛նչ տեսնէ, առջեւը խել մը ոսկի դահեկաններ լեցուեցան. կեանքին մէջ կարելի է այնչափ դանգ մէկտեղ ունեցած չէր, որչափ նոյն առնէն ոսկի ունէր: Ըմպելիքն իր ազգեցուած թիւնն ըրած էր. ալ անկից ետքը իր բաղձանքներն ի գործ դնելու կարողութիւնը ձեռքն էր:

Անմիջապէս երկրորդ փորձ մ'ալ ուղելով ընել, բաղձաց որ իր վերնայարկը փառաւոր սենեկի մը փոխուի, եւ իր խիստ մաշած հագուստները՝ թաւշէ ու մէջն ազնիւ կերպասով պատած նորաձեւ զգեստներու: Աս բաղձանքն ալ շուտ մը կատարուեցաւ: Ետքը խնդրեց որ առջեւն աղէկ նախաճաշ մը բերուի: Ըսաւ չըսաւ, մէկէն կարմիր հագուած սեւամորթ պատանիներ, ձեռուրնին պէսպէս ազնիւ գինիներով եւ Վիգուա՛նով ներս մտան, սկսան առջեւը պատրաստուած մեծասպաս սեղանին վրայ իրեն ծառայել: Քիչ մը ժամանակ ասանկ շարունակեց իր ստացած նոր զօրութիւնն ամէն եղանակաւ փորձելով: Վերջապէս երբ որ ամէն կողմանէ ապահովութիւն ունեցաւ, որ իր բաղձանքն իրօք Բարբա՛ր օրէնքէն եղած է, մէկէն պանդոկէն դուրս յարձակեցաւ՝ ինք իրմէ բոլորովին ելած:

Արդ ալ ստոյգ էր որ մագաղաթը զինքը քանի մը ժամու մէջ ամենէն հարուստ մարդիկներէն աւ-

եղի հարուստ, եւ զօրագոյններէն աւելի զօրաւոր ը-
րած էր: Ուղեքն էրնայ. աս երկու բառին տակն ի՛նչ-
չափ բաներ կրնան հասկըցուիլ: Այսորներն իսկ իրեն
հետ բաղդատուելով՝ ի՞նչ էին: Ամենուն իշխանու-
թիւնն ալ՝ հաստատուած օրէնքներով չափաւորուած
էր, չէին կրնար կարելիութեան սահմանէն դուրս
ելլել. իսկ իր իշխանութեան սահմանը՝ իր երեւա-
կայութիւնն էր: Ի՛նչ երջանկութիւն, որ մաւրիտա-
նացի Իմաստնոյն մագաղաթը՝ տգէտ, անյագ եւ իր
չար ու անզուսպ կիրքերէն յափշտակուած մարդու
մը ձեռքն ինկած չէր. հապա այնպիսի ազնուականի
մը ձեռքը, որն որ Սալամանգայի համալսարանէն
բժշկութեան վկայական ընդունած էր, եւ որուն
բաղձանքներն ու կիրքերը՝ բանաւորութեամբ չափաւ-
որուած էին: Ասանկ ըլլալով, մարդիկ վախնալու
առիթ չունէին: Այլանդարացի Տոն Խուան Ֆուէզ
անանկ մեծարոյ անձ մըն էր, որ իր անսահման կա-
րողութիւնը չէր կրնար գէշի գործածել: Նախախնա-
մութիւնը նոյն կարողութիւնն իրեն շնորհելով, զինքն
իր արժանաւորութեան համեմատ պատուած էր,
ուստի ինքն ալ հաստատութեամբ միտքը դրաւ որ
իր ընթացքովն ասիկայ ստուգէ:

Որոշեց որ ասոր առաջին ցոյցը տայ՝ նոյն իսկ
իր փառասիրութեան չափ ու սահման գնելով: Իր
տեղը՝ որ եւ իցէ մէկը, անտարակոյս կը բաղձար
թագաւոր ըլլալ, արքունիք ունենալ, արքունի պաշ-
տօնեաներ եւ զօրաւոր բանակ մը: Իսկ Տոն Խուան
մեծութեան եւ հարստութեան թշնամի ըլլալով,
միտքը դրաւ որ Ալոնզոյ Մէնտոզին կալուածը գնելով
գոհ ըլլայ. եւ հոն խաղաղ ու հանգիստ կեանք ան-
ցընէ՝ քանի մը միլիոնով, կոմսի պատուանուամբ եւ

Սպանիայի ազնուականի արտօնութիւնները վայելելով, իբրեւ անպաճոյճ փիլիսոփայ մը: Ուստի առանց յապաղելու՝ դէպ ի մօտաւոր գեղն երթալու սկսաւ, ուր գղեկին աճուրդը պիտի կատարուէր:

Իր բռնած ճամբան՝ Գորոյ ալ կը տանէր. անոր համար ալ հոն գացող գեղացիներ, ջորեպաններ ու վաճառականներ կը տեսնէր: Տոն խուան թէ յառաջ կ'երթար եւ թէ աջ ու ձախ կը նայէր. եւ ամէն հանդիպած անձին վրայ իր զօրութեան փոքր փոքր փորձերը կ'ընէր, որոնց ամէնն ալ անմիջապէս յաջող ելք կ'ունենային: Աս յաջողութենէն յոժ ու զօրութիւն առած, աւելի մեծագոյն բաներու մէջ սկսաւ իր զօրութիւնը բանեցընել. այսինքն մէկուս մէկալին օգնութիւններ ընելէն ետեւ, ուղեց քիչ մ'ալ դատաւորի պաշտօն վարել, յանցաւորները պատժել, բարիները վարձատրել. եւ աս փորձերն ալ յաջող ելք ունեցան:

Ասանկով Մէնտոզի գղեկին դիմացը հասաւ, որուն աղուոր անտառները ճամբուն երկու կողմը կարգաւ բռնած էին: Ուղելով արեւուն պրիչ տաքութենէն ազատիլ, գղեկին ծառուղիներէն մէկը մտաւ, ուստի կրնար նաեւ երթալու գեղը հասնիլ:

Նոյն ատեն ամարուան խիստ գեղեցիկ օրերն էին. տնկերն այլեւայլ գեղեցիկ ու հոտաւետ ծաղիկներով ծածկուած էին, բազմաթիւ թռչուններ ալ իրենց քաղցր ձայներովն ու գեղգեղանքովը անտառը կը հնչեցընէին: Խել մը փայտահարներ ասդին անդին անտառին ծառերը կտրելու զբաղած էին: Տոն խուան միտքը դրաւ որ նոյն երկիրն իր ձեռքն անցընելէն ետեւ, իր սեպհական գաղափարներուն համեմատ կարգաւորէ: Ասկից զատ՝ մագաղաթին մէկ

ծայրը կապարեայ գրչով գեղջկական տնակի մը
ծրագիրը հանեց, որն որ թէ բնութեան գեղեցկու-
թիւնն ու թէ արուեստին մատակարարած դիւրու-
թիւններն իրարու հետ պիտի միացընէր:

Երբ որ կանաչազարդ մարգագետինները հա-
սաւ, տեսաւ որ ջրերն արուեստական եղանակաւ
կրնային աւելի աղէկ բաժնուիլ. եւ հաշիւ ըրաւ որ
աս փոփոխութեամբ որչափ աւելի շահ կրնայ ունե-
նալ: Այգիներուն վրայ աւելի գոհ եղաւ: Յորենե-
ղէններու արտերուն գալով, որոշեց որ զանոնք ար-
ջառաց եւ ոչխարաց համար՝ ճարակատեղիներու
դարձընէ. իսկ ցորենի դաշտեր գտնելու համար՝ քա-
րուտ եւ կոշտ երկիրները լաւացընէ:

Մեր ինքնապանծ կալուածատէրն աս մտածմանց
վրայ եղած ատեն, յանկարծակի ականջը կարճ, խիստ
եւ հրամայողական ձայն մը կը հասնի, թէ Մէնտոզի
կալուածներուն մէջէն անցնելու հրամանը ձեզի ոմ
տուած է:

Ետ կը դառնայ եւ երիտասարդ մը կը տեսնէ,
որուն կերպարանքէն ու զգեստներէն յայտնի կ'իմա-
ցուէր թէ ազնուական տնէ բարձրաստիճան մէկն
էր: Ասիկայ խիստ գեղեցիկ եւ մեծագին զարդերով
զարդարուած նժուգի մը վրայ նստած էր:

Տոն խուան անոր պատասխան տալու տեղ, զին-
քը դիտելու զբաղելով, երիտասարդը հարցումն ան-
համբերութեամբ նորէն կրկնեց:

Սալամանգայի բժիշկն իր զօրութեան վրայ վըս-
տահ եղող մարդու մը ծիծաղովը ծիծաղելով, Ի՛նչ,
պատասխանեց, անտէրունչ կալուածի մը մէջէն անց-
նելու համար հրաման ալ պէտք է եղեր առնուլ:

— Ձեզի ոմ ըսաւ որ ասիկայ տէր չունի:

— Ինծի տեղեկութիւն տուողները, թէ Բէրեզ
նօտարին յանձնուած է որ այսօր ծախու հանէ:

— Ուրեմն գնելով մտօք եկած էք:

— Գնելու մտօք:

— Բայց գիտէք թէ գինն ինչ է:

— Իմանալը դժուար բան մը չէ:

— Կտրուած գինն է չորսհարիւր հազար ոսկի
դահեկան:

— Ի՛նչ, գինն աս է եղեր. ստուգիւ կ'ըսեմ
կալուածն աւելի կ'արժէ:

Աղնուական ասպետն ասոր վրայ ինք զինքը
չկրնալով բռնել, սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ: Հո-
գւոյս վրայ կ'երդնում, ասանկ հարուստ ու առատա-
ձեռն գնող մը տեսած չունիմ, գոչեց հեգնական ե-
ղանակաւ մը. սակայն կը զարմանամ որ ասանկ ըլ-
լալով՝ ոտօք ճամբորդութիւն կ'ընէք:

Ոտօք երթալու սովորութիւն ունիմ, պատաս-
խանեց Տոն Խուան իշխանական պարզութեամբ մը:

Ստուգիւ կ'ըսեմ, կրկնեց երիտասարդը, ասի-
կայ մեծ խոնարհութիւն է. սակայն տարակոյս չու-
նիմ որ ձեր մեծապատուութիւնը նժուգիս վրայ աւ-
ելի հանգիստ կրնայ ըլլալ:

Անանկ կը կարծէք, հարցուց Տոն Խուան, մըտ-
քին մէջ յանկարծական բաղձանք մը ծագելով:

Հապա՛, շարունակեց ասպետը՝ նոյնպէս ծաղրա-
կան կերպով մը, մինչեւ միտքս կու գայ որ պէտք
եմ վար իջնալ, ձիս ձեղի ընծայել:

Ինծի կ'երեւայ, ըսաւ բժիշկը, որ զձեզ գիւ-
րութեամբ կտրող կ'ըլլամ գոհ ընել: Աս ասանկ ըլ-
լալով, ինչպէ՞ս որ գետինը գտնուիք:

Ըսաւ չըսաւ, մէյ մ'ալ ձին երկու ոտքի վրայ

ելաւ, եւ ասպետն ինք զինքը մէկէն գետինը խոտի վրայ գտաւ:

Չիս խրտեցուցիք, պոռաց գետինն ինկողը, բարկութենէն գոյնը նետած:

Ի՞նչ կը զրուցէք, մանաւանդ թէ ձեզի օգնեցի որ ունեցած դիտաւորութիւննիդ ի գործ դնէք, ըսաւ Տոն Խուան, որն որ ձին սանձէն բռնած՝ հեծնելու պատրաստութիւն կը տեսնէր:

Երիտասարդն աս տեսնելով՝ կը բարկանայ, մտրակն առած՝ վրան կը յարձակի. եւ ինք իրմէ բռնորովին ելած՝ կը պոռայ, Մէկդի, անամօթ, ապա թէ ոչ՝ չափդ քեզի կը հասկըցընեմ:

Աս թշնամանալից խօսքերուն վրայ՝ Տոն Խուանին արիւնը գլուխը կը ցատքէ, սակայն ծանրութեամբ մ'իրեն կ'ըսէ. Ասպետ, մի մոռնաք որ ազնուական եւ պատուաւոր մարդու մը հետ կը խօսիք. ձեզի պէս՝ ես ալ վրաս սուր կը կրեմ:

Եկէք ուրեմն տեսնենք, ըսաւ ասպետը, թէ սուր խաղցընելու եղանակն ալ գիտէք, եւ շուտ մը սուրը քաշելով՝ մեր բռնկին մօտիկցաւ:

Ուրիշ որ եւ իցէ դէպքի մէջ, Տոն Խուան ստուգիւ հաշտութեան հնարք մը գտնելու ետեւէ կ'ըլլար. սակայն օտարական երիտասարդին սպառնալիքը զինքը խիստ բարկութեան գրգռած ըլլալով, եւ ապահովութիւն ունենալով որ դիմացինն իրեն ամենեւին փնաս չիկրնար ընել, անսովոր քաջասրտութիւն մը ստացած էր: Ար մտածէր նաեւ որ հակառակորդն ասանկ դասէ մը կարօտութիւն ունի. ուստի Բուլօն որ թեթեւ վէրք մ'առնու, որպէս զի իր բիրտ վարմունքին եւ բարկութեան անպատեհ հութեան վրայ խորհրդածելու ատեն ունենայ:

Աս բաղձանքն իր անմիջական գործադրութիւնն ալ ունենալով, ասպետը սուրը ձեռքէն կը ձգէ, ցաւոց ու սրտմտութեան աղաղակ մ'արձակելով գետինը կ'իյնայ: Աւերքին համար Տոն Խուան ամենեւին հոգ չըրաւ, ինչու որ թեթեւ բան մը բաղձացած ըլլալուն վրայ ապահով էր. բայց սկսած դասն ու խաղացած խաղն անկատար ձգել չուզելով, սկսաւ ասպետին առջեւն ինք զինքը ջատագովել: Խօսքը վերջացուց ըսելով թէ Որպէս զի իմանաք որ ձեզի դէմ ատելութիւն չունիմ, քիչ մը յառաջ ինծի ըրած պարգեւնիդ շնորհակալութեամբ կ'ընդունիմ:

Այսպէս խօսելով, աշխէտին վրայ հեծաւ, ասպետին հրաժարական ողջոյն տուաւ եւ արագ ընթացքով՝ գեղը տանող ճամբան մտաւ:

Աս դէպքէն ետքը Տոն Խուան իր անձին վրայ ունեցած մեծ համարման մէջ աւելի հաստատուեցաւ: Ա'լ հիմայ պէսպէս փորձերով համոզուած էր, թէ չկայ բան մը՝ որ իր կամքին արգելք կարենայ ըլլալ, հապա կարող է որ եւ իցէ գիմագրութիւնը վանել, ամէն տեսակ ամբարտաւանութիւնը խոնարհեցնել: Աս մտածութիւնը շուտ մը իրեն անանկ բնական եղաւ, որ եւ ոչ իսկ զարմանք կ'իմանար. մանաւանդ թէ ան զարմանալի կու գար, որ ուրիշներն իրեն հակառակելու յանդգնին:

Գեղը հասածին պէս՝ տեղւոյն նօտարին ներկայացաւ, որուն յանձնուած էր դղելին վաճառումը. բայց աւելի իբրեւ տէր մը՝ իր սեպհական կալուածը ժառանգելու, քան թէ իբրեւ գնող մը՝ պայմաններուն տեղեկանալու համար: Գժբախտութեամբ՝ խօսքն սկսելուն պէս, Բերէզ իրեն յայտնեց որ ալ Մէնտոզին դղեակը ծախու չէ:

Մարդ կրնայ երեւակայել մեր բժշկին այլայլութիւնը: Վասն զի անանկ կալուած մը կը կորսնցընէր, որուն վըայ այնչափ խորհած էր եւ մէջն ընելու փոփոխութիւններն ալ որոշած:

Կարելի բան էր՝ որ իրեն պէս մարդու մը կարգադրութիւններն ու գաղափարներն ի գործ չդրուէին, ուր որ իբրեւ իմ քանի մէջ բացարձակ օրէնք էր: Իր բաղձանքներուն դէմ գնելու ամենափոքր երեւոյթը զինքն անանկ բարկութեան հանեց, որ մէկէն զայրագին կերպով մը նօտարին հարցուց, թէ ինչո՞ւ ալ կալուածը ծախու չէ:

Որովհետեւ, ըսաւ նօտարը, Տոն Հենրիկուէզ, հանգուցեալ Կոմսին եղբօրորդին, բարեբախտութեամբ նորերս երկու ժառանգութիւն ձեռք ձգելով, որոշեց որ Մէնտոզի կալուածը պահէ:

Ի՞նչ, կրկնեց Տոն Խուան, որպիսի եւ իցէ գին իրեն տրուելու ալ ըլլայ . . . :

— Պիտի մերժէ:

— Ապահով էք:

— Նոյն իսկ ինքն աս առտու ինծի ըսաւ:

— Ուրեմն հոս եկած էր:

— Քիչ մը յառաջ հոսկից դղեակ գնաց:

Տոն Խուան ըստածներէն իմացաւ որ իրեն պատահող անծանօթը՝ ասպետը պիտ'որ ըլլայ, եւ խորունկ հառաչանք մ'ըրաւ:

Նօտարն իրեն վշտակցելու կերպարանքով մ'աւելցուց, թէ Տոն Հենրիկուէզին՝ դղեակը պահելու բուն միտքն ան է, որ առջեւի աշնան հոն որս ընէ:

Վահ, վահ, մտածեց Տոն Խուան, իրեն ծանրկեկ վէրք մը բաղձալու եմ եղեր, այնպէս որ ան վայելմունքէն յոյսը բոլորովին կտրէր:

Ասկից զատ, շարունակեց նօտարը, աս գղեակը շատ սիրեց, եւ ստոյգը խօսելով, ամէն կերպ առաւելութիւններն ունի: Նախ եւ առաջ զարմանալի դիրքը :

Գիտեմ, գիտեմ, ըսաւ Տոն Խուան, խօսքը բերնէն առնելով:

— Անտառները, դաշտերը, պարտէզները . . . :

Արդէն տեսած եմ, ըսելով՝ խօսքն ընդմիջեց բժիշկը, որուն ցանկութիւնն աս ստորագրութեամբ աւելի եւս կը բորբոքէր:

Շատ աղէկ, ըսաւ Բէրէզ. բայց գուցէ հանգուցեալ կոմսին ըրած նորոգութիւններէն ետեւ՝ գղեկին ներսի կողմը տեսած չըլլաք: Նախ մէջը պատկերաց գեղեցիկ ժողովածոյք մը կայ. ամէնն ալ մեր ամենէն ճարտար վարպետներէն նկարուած:

Պատկերներ, կրկնեց Տոն Խուան, պատկերներու միշտ մեծ սէր ունեցած եմ. բայց արձանները կը նախադասեմ:

— Գղեակն արձաններով լեցուն է:

— Կարելի՛ բան է:

— Գրատան վրայ խօսիլը մէկդի կը ձգեմ. . . :

— Ի՛նչ, գրատուն ալ կայ:

— Երեսուն հազար հատորով:

Տոն Խուան յուսահատական ձեւ մ'ըրաւ: Այս պիտի գանձ մը կորսուի պիտ'որ, ըսաւ հառաչելով. աս ամէն տեսակ գիտութեանց զինանոցը՝ տգէտ մարդու մը ձեռք պիտի մնայ. որովհետեւ Տոն Հենրիկուէզ ըսածնիդ, անտարակոյս բան չհասկըցող մէկն է:

Աս խօսքին նօտարը հաւանութեան մեղմ ձեւ մ'ընելով, Իրաւ է, ըսաւ ցած ձայնիւ. կ'երեւայ որ

գիտէք թէ ազնուական, հարուստ եւ ինք զինքը զուարճութեանց տուող երիտասարդ մը ինչ է:

Ասոր վրայ ապահով եմ, պատասխանեց Խուան, որ ինք անպիտանին մէկն է:

— Աղէկ բաներ ալ ունի. միայն թէ աս կայ՝ որ տաքարիւն ըլլալուն, շատ անգամ ուրիշ ազնուականներու հետ այլ եւայլ բաներու համար կռուի կը բռնուի:

Ար հասկընամ, կռուոտ ու մենամարտութիւն սիրող անձ մը, շարունակեց բժիշկը. ասոր վրայ եւ ոչ տարակուսելու էր:

Ետքէն աւելի ցած ձայնիւ աւելցուց, Ամենայն իրաւամբ կրնայի, մանաւանդ թէ պէտք էի զինքը սուր կրող ձեռքէն զըկել, որով շատ չարեաց առջեւը մէկէն կ'առնուէր:

Տարիքն առնելով՝ աս ամէն պակասութիւնները կը շիտկուին, ըսաւ Բերէզ, մանաւանդ շուայլ բնութիւնը. որով թէպէտ եւ մեծ հարստութեան տէր է, սակայն միշտ ստրկի կարօտութիւն կը կրէ. ասոր համար իր հօրեղբօրը վարձակալներէն բոլոր տալիքնին մէկէն պահանջեց:

— Անոնք ալ վճարեցին:

— Վճարեցին, բայց մեծ դժուարութեամբ, ինչու որ աս տարւան բերքը շատ գէշ էր:

Տէ՛ր Աստուած, ինչպիսի անգթութիւն, պոռաց Տոն Խուան զայրացած: Աղքատ ու կարօտեալ մարդիկները հարստահարելն ի՞նչ պիտ'որ ըլլայ, երբ որ իշխանի մը բաղձալ կրցած ամէն բաներն ունի. դղեակ մը՝ պատկերներով, արձաններով եւ երեսուն հազար հատորով գրատուն մը: Ասանկ մարդն իրօք աշխարհքիս պատիժ մըն է. ուստի եւ հասարակաց բարւոյն

Համար Բաղձալի Բաժնի է որ մէկը Սպանիայի բնակիչքն
ասոր ձեռքէն ազատէ . . . :

Աս խօսքը մէկէն ընդմիջեցաւ, որովհետեւ յան-
կարծակի դուռը բացուելով խռոված ծառայ մը
խուցը նետուեցաւ:

Ի՞նչ բան կայ, հարցուց նօտարը:

Դժբախտութիւն, մեծ դժբախտութիւն, կան-
չեց ծառան. Տոն Հենրիկուէզ քիչ մը յառաջ կուռի
բռնուեր . . . :

— Ի՞նչ, նորէն:

— Եւ վիրաւորուեր է:

— Ծանր:

— Զէ. բայց որովհետեւ իր հակառակորդը
անոր ձիուն վրայ հեծած կը փախչի եղեր, հալածել
ուզելով գետինն ինկեր, վէրքը ծանրացուցեր, եւ
ճամբու վրայ մարած մնացեր է:

— Ետքը ի՞նչպէս եւ ո՞ւր գտնուեր է:

— Ինչպէս որ լսեցի, կառապան մը զինքը
չտեսնելով աջ ձեռքը չարաչար ճզմեր եւ ասով
զինքն իր մարեիւքէն արթնցուցեր է:

— Ո՛հ Աստուած:

— Ինչ որ է նէ, զինքը վերցուցեր հոս կը բերեն
եղեր:

— Ուրեմն ազատուեր է:

— Բա՛բէ, երանի թէ անանկ ըլլար. խեղճը
տան մը առջեւէն անցնելու ատեն, վերէն քար մ'իյ-
նալով զինքը մահու չափ վիրաւորեր է:

Տոն Խուան անմիջապէս ետ ետ քաշուեցաւ.
մէկէն մտքին մէջ զարհուրելի լուսաւորութիւն մը
ծագած էր: Ամէն պատահած բաներն իր գործքերն
էին: Իսկզբան Տոն Հենրիկուէզին ծանրկեկ վէրք մը

բաղձացած էր, որպէս զի որսորդութիւն ընելու անկարող ըլլայ, ետքը սուր կրող ձեռքին կորուստը, վերջապէս մահ՝ հասարակաց օգտին համար. եւ եւ տեւէ ետեւ երեք դժբախտութիւն պատահելով, իր երեք բաղձանքները կատարուած էին:

Աս մտածմունքը նետի մը պէս սիրտը խոցեց: Կ'ուզէր նոյն համոզումը մտքէն հանել, ըսելով թէ անկարելի է. սակայն նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ, եւ ի՛նչ տեսնէ, չորս սպասաւոր՝ ասպետին շնչասպառ եւ արիւնաթաթախ մարմինը վերցուցած ներս բերին:

Տոն Խուան աս ահագին տեսարանին չկրցաւ դիմանալ. իր վրայ սաստիկ փոփոխութիւն մը յառաջ եկաւ, շուտ մը չորս կողմն եղող ամէն բաներն աներեւոյթ եղան:

... Եւ ինք զինքն իր յարդէ անկողնոյն վրայ գտաւ՝ պանդոկին վերնայարկին մէջ, որուն պատուհանէն արեւուն ճառագայթները սկսած էին ներս զարնել:

Սալամանգայի բժշկին առջի զգածմունքն եղաւ՝ իր զարհուրելի երազէն ազատելուն ուրախութիւնը. եւ ետքէն առջի իրիկուան պատահածներն ալ միտքը գալով, ամենայն ինչ հասկըցաւ:

Մաւրիտանացի Իմաստնոյն ըմպելիքը՝ սաստիկ թմրեցուցիչ դեղ մըն էր, որ մարդուս երեւակայութիւնը խիստ բորբոքելով, արթնութեան ատեն ամէն մտածած բաները երազի կը փոխէ: Ուստի այն ամէն ճշմարիտ համարածները՝ ցնորք ու երազ էին:

Տոն Խուան երկայն ատեն լռութեամբ սկսաւ ասոր վրայ խորհիլ. ետքէն մագաղաթն առնելով, դարձեալ աչքէ անցուց. առջի օրը բանի տեղ չդրած ծանօթութիւնը քանի մ'անգամ կարգաց:

Աւերջապէս շարժած եղանակաւ մը գլուխը ցնցելով, Ասիկայ խիստ օգտակար դաս մըն է, ըսաւ, զորն որ՝ եթէ խելացի եմ՝ պէտք եմ օգտու գործածել: Կը համարէի թէ երջանիկ ըլլալու համար բաւական է որ ուղած՝ կարող ըլլամ ընել. եւ չէի մտածեր որ կամքը, երբ որ սանձ մը չունի, հպարտութենէ՝ չափազանցութեան, չափազանցութենէ՝ բռնաւորութեան, բռնաւորութենէ՝ անգթութեան կ'անցնի: Ո՛հ, ո՛հ, մաւրիտանացի Իմաստունն իրաւամբ ըսեր է թէ Ասորոսն էր նախահետադէպ ժողովուրդ մը: Երբ յիշարտութեան առջեւ իբրեւ մահաբաւար չը դրած է ժողովուրդները:

Աս երազը Տոն Խուանին ան օգուտն ըրաւ, որ անկէ ետքը սկսաւ աւելի համբերութեամբ իր վիճակին նեղութիւնները կրել: Անկէ շատ ատեն ետքը մեռած ժամանակը՝ երկրորդ հազարապետ էր ան զղկին, որուն երբեմն երազին մէջ տէր եղած էր:

Ա.

Այլ երսայլեի բողոք փողոցներուն պէս՝ Ռէզէրվուարի փողոցն ալ կանուխկեկ լուռ եւ անմարդի կ'ըլլայ։ Իրիկուան սեւ ու տխուր քօղն ամէն դին պատելու սկսածին պէս, ամէնքն իրենց բնակարանը կը փութան. դռները կը գոցուին, վարագոյրները վար կ'առնուին։ Ճամբաներուն վրայ հազիւ երբեմն արտաքոյ կարգի պատճառով մը դուրս մնացող անձինք կը տեսնուին, որոնք փութով իրենց բնակարանը կ'աճապարեն։

Ասանկ աճապարողներէն մէկը՝ վերոյիշեալ ճամբուն գրեթէ ծայրը շինուած տուն մը կը հասնի, որն որ դստիկոն մը միայն ունէր։ Պզտիկ բանալիով մը դուռը կը բանայ, եւ քիչ մը ժամանակ տկար լուսով մը, որն որ դրսէն կրնար նշմարուիլ, գետնայարկին ամէն կողմը կը պտըտի, իբր թէ երեկոյեան վերջին զննութիւնն ընելու համար։

Եթէ մէկը կարենար ճրագին ետեւէն երթալ, կը տեսնէր իսկզբան սրահ մը շքեղ կարասիներով զարդարուած, ետքէն գրասենեակ մը՝ որուն փայլուն կաշուով ու վրան ամենեւին բիծ չունեցող գրասեղանը յայտնի կը ցուցնէր որ զարդի եւ ոչ թէ գործածութեան համար է. վերջապէս նեղ սանդուղ մը, որն որ պռկելու խուց մը կը տանէր, ուր լոյսը կեցաւ։ Հոն գետնայարկին փառաւորութիւնն ալ չէր նշմարուեր, այլ աչքի զարնող չքաւորութիւն մը։ Յաճ ու առանց վարագոյրի անկողին մը, որն որ գոյնը նետած կտաւով մը ծածկուած

էր, քանի մը յարգէ աթոռներ ու հին սեղան մը՝ նոյն խցին բովանդակ կահ կարասիքն էր։ Այս ամենայն հոն բնակողին խիստ չքաւորութեան մէջ ըլլալը կը ցուցնէր. որովհետեւ ինչպէս հասարակօրէն կը հանդիպի, ասանկ մարդիկ կը սկսին անձին հարկաւոր բաները զլանալ, որպէս զի աս կերպ խնայութեամբ կարող ըլլան զարգարուիլ եւ ցոյց ընել։

Այսպիսի վիճակի մը մէջ կը գտնուէր Փելիքս Ֆուռնիէ, որն որ նոյն ատեն Ռէզէրմուար փողոցին միադաստիկոն տունը կը բնակէր։ Ասիկայ իր հօրմէն իրեն ինկած փոքրիկ ժառանգութեան մեծ մասովն երկայն ատեն ուսում սորվելէն ու բժշկութեան վկայական ընդունելէն ետեւ, ստրկին մնացածն ալ ստիպուած էր տունը հարուստ եղանակաւ զարգարելու գործածել, որպէս զի ուրիշներուն առջեւը համարում ստանայ։ Աս առերեւոյթ փառաւորութեան տակ՝ խիստ մեծ զրկումներ կրելով, յաջող ապագայի մը կը սպասէր։

Գրեթէ տարի մը կար որ Վերսայլ կը բնակէր. բայց ինչ օգուտ, ունեցած քիչ մը ստակն ալ երթալով կը սպառէր եւ բաղձացած երջանիկ օրուան ծագիլը չէր տեսներ։ Խեղճը շաբթի շաբթ, ամէն ամիս յաջող հետեւանքի մը կարօտութիւնն աւելի կը զգար։ Սոցոք է՝ զինքը ճանչցողները մեծ համարում ունէին անոր հմտութեան, փութոյն եւ փափուկ խղճմտանաց վրայ. բայց ասկից իրեն շահ մը չէր ըլլար։ Վերջին ժամանակները շատ ետեւէ ինկած էր՝ որ տեղւոյն նորաչէն անկեկանոցին մէջ բժշկի պաշտօնը ձեռք ձգէ։ Բայց գոբախտութեամբ աս ալ յաջողած չէր. որովհետեւ անոնք՝

որոնցմէ օգնութիւն մը կրնար յուսալ, ազդեցութիւննին օտարներուն համար չէին ուզեր բանեցընել: Ասով ան եղաւ որ ուրիշ հետամուտ մը ընտրուեցաւ:

Աս ետքի անյաջող փորձն անոր սրտին տխրութիւնը կրկնապատկած էր: Ուստի եւ իր պառկելու խցին խեղճութիւնը դիտելէն ետքը, պատուհաններէն մէկուն մօտիկցաւ, եւ գլուխը բաղկացը վրայ կռթընցընելով՝ խորունկ ու յուսահատական մտածութեանց մէջ ընկղմեցաւ:

Մեր բժշկին կեցած պատուհանը՝ բակի մը վրայ էր, որուն ծայրը հին ու պատերը ճեղքուած տնակ մը կար, ուր Տիւրէ անունով մէկը կը բնակէր: Աս վերջինը՝ որն որ ատենօք դռնապան եղած եւ իր ագահութեամբը դրացիներուն խիստ ծանօթ էր, նոյն երկու տներուն եւ անոնց կից եղող երեսի վրայ ձգուած պարտեզի մը տէրն էր: Իր տունը հագացողն էր աղքատ աղջիկ մը, որուն կնքահայրն եղած եւ ծնողացը մեռնելէն ետքը քովն առած էր: Աս կերպով՝ բարերարութեան պատրուակին տակ, առանց դանգ մը վճարելու՝ իրեն ծառայող մը գտած էր:

Նոյն աղջիկը, որուն անունը Վարդուհի էր, երախտագիտութեամբ իր կնքահօրը կամաւոր աղքատութեան մասնակից կ'ըլլար, եւ անցուցած աս խիստ վիճակին մէջ միշտ ուրախ զուարթ էր: Թէպէտ պզտիկուց խիստ քիչ բան սորված էր, բայց ունեցած քանի մը գրքերը միօրինակ կարգալով եւ ժիր մեղուի մը պէս անոնց մէջի բարի բարի հիւսթերը ծծելով, ժամանակն օգտակարապէս կ'անցընէր եւ բաւական տեղեկութիւն կը ստանար:

Փեղիքս ֆուռնիէ իր բնակութիւնը նոյն տեղը հաստատելէն ետքը, Վարդուհայն կարգալու շրջանը քիչ մ'աւելի ընդարձակած էր: Երիտասարդն իր գրատան մէջ գտնուած ընտիր մատենագիրներէն մէկ քանին անոր կարգալու կու տար, որով սկսան իրարու հետ բարեկամական յարաբերութիւն ունենալ:

Ինչպէս ըսինք, մեր երիտասարդ բժշկին տխրութիւնը քանի մ'օրէ վեր սաստկացած ըլլալով, Վարդուհայն հետ ամենեւին տեսնուած չէր: Վերոյիշեալ իրիկունը պատուհանին առջեւը կեցած ժամանակը զինքը տեսաւ որ աճապարելով մը իր բնակարանին կողմը կու գար: Բակին կողմի պղտիկ դրան մօտիկցած ատենը, գլուխը վեր վերցուց, ճանչցաւ զՊարոն ֆուռնիէ, իրեն նշան մ'ըրաւ եւ քանի մը բառ զրուցեց, բայց անանկ որ երիտասարդը չլսեց: Բժիշկն աճապարեց դուռը բացաւ:

Վարդուհին խիստ յոգնած էր եւ սովորականէն աւելի գոյնը նետած: Այս ամենայն երիտասարդին մտադրութիւնը գրգռեցին:

— Ի՞նչ է, ի՞նչ ունիք:

Վարդուհին՝ որ շարժած ու խռոված կ'երեւար, Թողութիւն ըրէք . . . , պատասխանեց. կ'ուզէի . . . : Չեզմէ մեծ շնորհք մը խնդրելու եկած եմ:

— Ըսէք, ի՞նչ բանի մէջ կրնամ ձեզի օգտակար ըլլալ:

— Ըսածս ինծի համար չէ, այլ կնքահօրս համար: Շաբթէ մը վեր անհանգիստ է, երթալով կը տկարանայ: Աս առտու ալ անկողնէն ելաւ. բայց քիչ մը յառաջ պառկելու վրայ եղած ատեն, մարեցաւ . . . :

Հիմայ կ'երթամ զինքը կը տեսնեմ, ընդմիջեց բժիշկը, դէպ ի յառաջ քայլ մ'առնելով: Վարդուհին ձեւ մ'ընելով զինքը ետ կեցուց: Ո՛հ, Աստուած իմ, թողութիւն ըրէք, ըսաւ թոթովելով մը բայց կնքահայրս երբեք բժիշկ կանչել չ'ուզեր:

— Հոգ մ'ընէք, ես իբրեւ գրացի կը ներկայանամ:

— Ուրիշ պատճառ մը բերելով, այնպէս չէ . . . օրինակի համար, կրնաք երթալ իբրեւ ախոռին եւ կառք պահելու տեղւոյն գինը հարցընելու. երկանիւ կառք մը գնելէն ետեւ, երկուքն ալ հրամանոցը հարկաւոր կ'ըլլան:

Աս խօսքին երիտասարդը սրտին մէջ տխրութեան զգածում մ'իմացաւ: Որովհետեւ իր ցնորհցն առջի օրերը, աս ապագայ յուսովն սկսած էր զուարճանալ եւ Վարդուհւոյն ալ հաղորդած էր:

Լաւ է, ըսաւ կտրուկ կերպով մը: Եւ բնականրանին դուռը գոցելով, աղջկան ետեւէն գնաց՝ մինչեւ Տիւրէին փլփլած տունը: Վարդուհին իրեն աղաչեց որ քանի մը վայրկեան դրան քով սպասէ եւ ետքէն ներս մտնէ, որպէս զի կնքահօրը կասկածելու առիթ չտայ:

Երիտասարդը սեամքին վրայ կեցաւ, եւ լսեց որ հիւանդը Վարդուհւոյն հետեւեալ հարցումներն ըրաւ. Պարտեզին դուռն աղէկ գոցուած է, կրակը մարած է, դոյլը ջրհորին մէջէն դուրս հանուած է: Աս ագահի մը սովորական հարցումներուն՝ աղջիկը շուտ մը հանդարտեցուցիչ պատասխաններ տուաւ: Սակայն ծերոյն միջահատեալ ու տկար ձայնը բժշկին վրայ մեծ տպաւորութիւն ըրաւ: Ուզեց մէկէն ներս մտնել, այցելութեան գալու պէս. բայց խուցը պատող մթութիւնը զինքը ետ կեցուց:

Դռնապանին տունն ու պառկած խուցը լուսաւորողն էր՝ ճամբուն վրայ եղած կանթեղը. որուն աղօտ լուսովն՝ իր խուցը պատող գիշերային խաւարը, տեսանելի խաւարի կը փոխուէր, եթէ աչքը նոյնին վարժէր:

Հիւանդն անմիջապէս իր վարձաբնակը ճանչցաւ, եւ գլուխը վեր վերցընելով՝ արմուկին վրայ կրթածընցուց:

Բժիշկը, գոչեց ինք իրեն ճիգ ընելով. կը յուսամ որ ինծի համար չէ: Զինքը կանչած չունիմ, արդէն աղէկ եմ:

Անոր համար ալ իբրեւ բժիշկ եկած չեմ, այլ իբրեւ վարձաբնակ, պատասխանեց Ֆուռնիէ, որն որ խարխալելով անկողնոյն կը մօտիկնար:

Իբրեւ վարձաբնակ, կրկնեց ծեր դռնապանը, ուրեմն բնակարանին վարձքը հատուցանելու համար: Զէի գիտեր որ վճարման ժամանակն եկած է . . . : Անանկ է նէ, ստակ կը բերէք . . . : Աւրդուհի, ճրագ մը վառէ, շուտ ըրէ:

Թողութիւն ըրէք, ըսաւ երիտասարդը, որն որ նոյն ատեն Տիւրէին սնարքը հասած էր, վարձքը վճարելու դեռ շատ ժամանակ կայ. միայն կ'ուզէի գիտնալ որ եթէ պէտք ունենամ, կառքի եւ ձիու մը համար ինծի տեղ մը կրնա՞ք գտնել:

Ա՛յ, խնդիրն ա՞ս է, ըսաւ ծերը. լաւ է, լաւ: Կ'աղաչեմ նստէիք: Աւրդուհի, ճրագի կարօտութիւն չունինք. առանց լուսոյ աւելի աղէկ կրնայ խօսուիլ: Բուսաջուրս տուր:

Աղջիկը գաւաթ մը բերաւ, զորն որ հիւանդը շուտ մը սաստիկ անյագութեամբ պարպեց, ուստի տենդ ունենալը յայտնի կ'իմացուէր:

Բժիշկն իրեն հարցուց թէ այսպէս սիրով խմած բանն ի՞նչ է:

Սովորական դեղս, պատասխանեց հիւանդը, աւելուկի ջուր է. ձեր այլեւայլ դեղերէն աւելի առողջարար է. աս ալ կայ որ ամենեւին բան չ'արժեր, հապա բոյսը ժողովելու համար քիչ մ'աշխատելու է:

— Պա՞ղ կը խմէք:

— Վառուած կրակ չպահելու համար. կրակը զիս անհանգիստ կ'ընէ . . . մէկալ կողմանէ փայտն արտաքոյ կարգի սուղ է: . . . Եթէ մարդ կ'ուզէ որ իր չափաւոր եկամուտն իրեն բաւէ, հարկ է որ խնայութիւն ընել գիտնայ: Չեմ ուզեր Մարդուա անզգամին պէս ընել, որուն վրայ՝ ունեցածս չունեցածս կորսընցուցի:

Մարդուա ըսածը՝ մեր ծեր ագահին սնանկացած պարտապանն էր: Թէպէտ Տիւրէ մինչեւ վերջին դանդն ալ ետ առած էր, սակայն անկէ ետեւ միշտ նոյն բանը կը կրկնէր, թէ Մարդուա կործանմանս պատճառ եղաւ:

Պարոն Ֆուռնիէին աչուրները կամաց կամաց մթուոթեան վարժելով, սկսաւ հիւանդին երեսը պատող տենդի կարմիր բծերը տեսնել: Խօսիլը շարունակելով՝ ձեռուրներէն մէկն առաւ շօշափեց, եւ տեսաւ որ խիստ տաք է. դժուարաւ շունչ առնելն ալ լսելով, համոզուեցաւ որ հիւանդն իր իսկզբան կարծածէն խիստ ծանր է: Ուղեց զինքն ալ նոյնին մտադիր ընել, որպէս զի այսպէսով դեղ առնելու յորդորուի. բայց Տիւրէ վարձու տալու ակոռին մանրամասն ստորագրութեան զբաղած, ուրիշ բանի ամենեւին միտ չէր դնէր:

Սակայն ձայնը՝ որն որ քանի մը վայրկեանէ վեր

երթալով կ'ընդհատէր, մէկէն ի մէկ կտրեցաւ։ Բժիշկն այլայլած՝ վրան ծռեցաւ, եւ աղջկան կանչեց որ ճրագ մը բերէ։ Նոյն միջոցին ինք ծերին գլուխը վեր վերցընելով, տեսաւ որ մարած է, եւ միշտ վրան կրած աղերն անմիջապէս հոտուըտալ տալով, խելքէ գլուխը բերաւ։

Վարդուհի նոյն միջոցին վրայ հասաւ։ Տիւրէ աչուքները քիչ մը բացաւ, ձեռքն երկնցուց, ուզեց խօսիլ. բայց խառնաշփոթ ձայներէ զատ բան չլսուեցաւ։ Աղջիկը հասկընալու համար իրեն որ մօտիկցաւ, հիւանդն յուսահատական ճիգ մ'ըրաւ, գլուխը վեր վերցուց եւ ճրագը փչելով՝ մարեց։

Բայց նոյն կարծ միջոցին մէջն ալ բժիշկը յայտնապէս տեսած էր որ հիւանդը շուտ օգնութեան կարօտութիւն ունի. ուստի ելաւ գնաց՝ ապսպրելով որ հանդարտ կենայ, եւ խոստանալով որ իր խնդրոյն վրայ խօսելու համար ուրիշ անգամ կու գայ։

Վարդուհին երիտասարդին հետ դուրս ելաւ, եւ անձկութեամբ մը հարցուց, թէ կնքահօրը վիճակն ինչպէս է։

Հիւանդութիւնը խիստ գէշ նշաններ կու տայ, պատասխանեց ֆուռնիէ։ Հիմայ դեղագիր մը կը գրեմ. շուտ մը կատարելու նայեցէք։

Դեղի կարօտութիւն կայ, կրկնեց աղջիկն անհանգստութեամբ մը։

— Այո՛, բաւական է որ տոմսակս դեղաւաճառին ներկայացընէք, դեղերն անմիջապէս կ'ընդունիք։

Աս խօսքին վրայ Վարդուհի քիչ մը շփոթած երեւցաւ, որուն պատճառն երիտասարդը գուշակեց։

Ստըկին վրայ ամենեւին անհանգիստ մ'ըլլաք,

շարունակեց. իմ կողմանէս կը տրուի, ետքէն Տիւրէին հետ ամենայն ինչ կարգի կը դնենք:

Ո՛հ, շնորհակալ եմ, Պարոն, ըսաւ աղջիկը՝ որուն աչուըններուն վրայ երախտագիտութիւնը կը փայլէր. բայց կը վախնամ որ կնքահայրս չմերժէ, մտածելով որ անոնք օր մը պիտի վճարուին: Անոր համար եթէ հրաման կու տաք, ըսեմ որ ամենայն ինչ հրամանքնիդ ձրի հոգացած էք ստուգիւ կ'ըսեմ օր մը աշխատութեանս վարձքովը ձեզի ամբողջը կը հատուցանեմ:

Այնպէս ըլլայ, ըսաւ Ֆուռնիէ, որուն սիրտը՝ մատաղ աղջկան շփոթութեան ու անձկութեան վրայ ցաւ կ'իմանար:

Եւ որպէս զի Տիւրէ բոլորովին ապահով ըլլայ, զաղջիկն անոր քովը խրկեց, եւ դեղն ինք անձամբ գնաց բերաւ:

Հազիւ շատ անգամ կրկնելէն ետեւ, որ տրուած դեղերը դրացւոյն կողմանէ եղած պարգեւ մըն է, Վարդուհին զծեր ագահը կրցաւ համոզել որ խմէ:

Սակայն հիւանդութիւնն այնչափ յառաջ գացած էր, որ արուեստին բովանդակ ճիգը փուճ կ'ելլէր: Վերջապէս Ֆուռնիէ տեսաւ որ ալ յոյսը բոլորովին կտրելու է: Ուստի դեղերը մէկդի ձգեց, եւ թող տուաւ որ հիւանդին ամենայն հաճոյքն ու միտքն եկածը կատարեն: Աս հրամանին վրայ սկսաւ Տիւրէ հազար ու մէկ բաղձանքներ յայտնել. բայց իր ագահութիւնը թող չէր տար որ նոյներն ի գործ ալ դնէ:

Այսպէսով տասնուհինգ օր անցաւ: Վարդուհի միշտ նոյն համբերութիւնը կը ցուցնէր. կնքահօրն ագահութենէն պատճառած թշուառ վիճակին վրայ

կը ցաւէր, զինքն առանց թշնամանելու: Բժիշկն աղջկան աս բարի բնաւորութիւնները՝ հիւանդին ըրած ամէն մէկ այցելութեան աւելի աղէկ դիտելու առիթ կ'ունենար: Ասանկով անոր վրայ իսկզբանէ վեր ունեցած գութն օրըստօրէ կ'աճէր եւ իրեն աւելի մեծ գրգիռ մը կ'ըլլար ամէն հնարք բանեցընելու որ հիւանդը մահուընէ ազատէ. որովհետեւ Տիւրէ աշխարհքիս վրայ աղջկան միակ պաշտպանն ու նեցուկն էր:

Անոր մեռնելէն ետքը Վարդուհի ինչ պիտ'որ ըլլար: Աս ստոյգ էր որ իր կնքահօրը հարստութենէն բան մը ձեռք ձգելու յոյս չունէր. որովհետեւ Տիւրէ շրջակայ տեղերը բնակող Ստեփանոս Դրիգոյ անուամբ հօրեղբօրորդի մ'ունէր, որն որ հարուստ վարձակալ էր, եւ անոր հետ բարեկամական յարաբերութեանց մէջ կը գտնուէր:

Դրիգոյ՝ որն որ երբեմն երբեմն Տիւրէին այցելութեան կու գար՝ իր ժառանգութիւնը ձեռք բերելու ինչչափ ժամանակ մնացած ըլլալն իմանալու համար, հիւանդութեան ամենէն աւելի սաստկացած վայրկենին իր կնոջը հետ վրայ հասաւ: Ինք ալ ան խորամանկ գեղացիներէն էր, որոնք մասնաւոր կոպտութիւն կը ձեւացընեն, որպէս զի ուրիշներուն առջեւը կասկածելի չըլլան եւ ըսածնին տարակուսի տակ չձգուի: Հօրեղբօրորդին նոյն վիճակին մէջ տեսած ատեն, սկսաւ լալ ողբալ: Իսկ հիւանդն անոր լացքն ընգմիջեց՝ ըսելով որ Բան մը չէ, քանի մը օրէն բոլորովին կ'անցնի:

Իրաւ է, ըսաւ Դրիգոյ, ասոր վրայ շատ կ'ուրախանամ. . . .: Ուրեմն ինք զինքդ աւելի աղէկ կը զգաս:

Աւելի աղէկ, աւելի աղէկ, կրկնեց Տիւրէ
[Թոթովելով] :

Հատ լաւ, պատասխանեց մէկալը, որն որ տա-
րակուսական եղանակաւ մը հիւանդին երեսը կը
նայէր. չիվայլեր որ աղէկ մարդիկ հիւանդ ըլ-
լան . . . : Անտարակոյս բժիշկն եկած է :

Ամէն օր կու գայ, պատասխանեց մեր ագահը :
— Ի՞նչ կ'ըսէ :

— Կ'ըսէ որ բան մը պէտք չէ ընել, եւ ա-
մենայն ինչ կարգի կը մտնէ :

Այ, այ, կը տեսնե՞ս, հօրեղբօրորդի, ըսաւ
Գրիգոր խռոված, որ իրօք ամուր կազմուածք ունիս.
կերեւայ որ հիւանդութիւնդ ցրտառութիւն մըն է :

Այո, այո, ըսաւ Տիւրէ, որն որ ուրիշները
համոզել կ'ուզէր [Թէ հիւանդութիւնը խիստ [Թեթեւ
է, որպէս զի ասով ինքն ալ նոյնին վրայ համոզուի.
զօրութիւնս միայն տեղը չէ, բայց ան ալ կու գայ :

Զօրութիւնդ հաստատելու համար քեզի բան
մը կը բերենք, ընդմիջեց Գրիգորին կինը, կողովէն
մաքրուած սագ մը եւ երեք լեցուն շիշ գինի հա-
նելով : Ահաւասիկ մասնաւորապէս քեզի համար
գիրցուած է. եթէ ասկէ ուտելու ըլլաս, ստուգիւ
ստամոքսդ կը զօրանայ :

Տիւրէ շիշերուն ու սագին վրայ հայեցուածք
մ'արձակեց : Մեր ագահն ինք իրմէ ելաւ, մտածե-
լով որ առանց դանգ մը ծախք ընելու՝ աղէկ մը
կրնայ ուտել խմել : Անմիջապէս Վարդուհին կանչեց,
պաշարն իրեն ցուցուց եւ ըսաւ որ Սիրելի ազգա-
կանացս հետ կ'ուզեմ կերակուր ուտել : Աղջիկը
հնազանդեցաւ, մանաւանդ բժիշկին տուած հրամանը
յիշելով որ բաղձացածը կրնայ ուտել :

Շուտ մը խորոված սագին հոտովը հիւանդին խուցը լեցուեցաւ : Տիւրէ առանց ծախքի եղած կոչունքին մտածութեամբը հոգի առաւ, սեղանն անկողնին քովը պատրաստել տուաւ. եւ երկայն ատեն ախորժակը յագեցուցած չըլլալուն, աս անակնկալ կոչունքին քաղց ու ծարաւ կը զգար : Գրիգոյ անոր գաւաթը լեցուց. հիւանդը դողդոջուն ձեռքով մը գինին անմիջապէս պարպեց եւ երկրորդ անգամ լեցընել տուաւ :

Գինին ու կերակուրը՝ հիւանդութիւնը ծանրացընելու տեղ, իսկզբան անդ երեւցաւ որ անոր տկարացած զօրութիւնը կազդուրեցին ու կենդանացուցին, այնպէս որ անկողնին վրայ նստաւ, բայց աչուրները կէս գինովութենէ մը կը փայլէին. սկսաւ բարձրաձայն՝ իր գաղափարներուն վրայ խօսիլ, ազգականներուն ձեռուրները թօթուել, միօրինակ կըրկնելով թէ Գուք իմ ճշմարիտ ազգականներս էք, եւ իրենց խորհուրդ տալով թէ ինչպէս պէտք են իր փոքր ժառանգութիւնը գործածել : Գրիգոյ եւ իր կինն ի գութ շարժած՝ արցունք կը թափէին : Վերջապէս ըսելով որ քաղաքը քիչ մը գործք ունին եւ խոստում տալով որ ճամբայ ելլելէն յառաջ վերջին բարեւը տալու գան, ելան գացին : Անոնց դուրս ելած վայրկեանը՝ ֆուռնիէ վրայ հասաւ, եւ տեսաւ որ հիւանդը խորամանկ աչքով մը ետեւնէն կը նայէր, մինչեւ որ բոլորովին աներեւոյթ եղան. մէկ կողմանէ ալ գինւոյ գաւաթը կը պարպէր եւ վրանին հեգնական եղանակաւ մը կը ծիծաղէր :

Ուրեմն, գրացի, ըսաւ բժիշկը զարմացած, կ'երեւայ թէ լաւագոյն էք :

Լաւագոյն թոթովնց Տիւրէ՝ կէս գինով .

այո՛, այո՛, խիստ լաւ եմ՝ իրենց ճաշն ուտելէն ետեւ: . . . Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, ժառանգութիւնս առնելու համար կը քծնին . . . սագերով . . . եւ գինւով: Ամենայն ինչ կ'ընդունիմ ես . . .: Միշտ ընդունելու է, քաղաքավարութիւնն ասանկ կը պահանջէ:

Անանկ է նէ, հարցուց Ֆուռնիէ ժպտելով, կը կարծէք որ իրենց ցուցուցած սէրն ու բարեկամութիւնը շահագիտութիւն մըն է:

— Շահագիտութիւն, կ'ըսէք, դրացի. մէկին դիմացը հազար առնելու պայմանաւ փոխ մըն է . . .: Զիս ապուշի տեղ կը դնեն, կարծեն որ կը խաբեն, ինչու որ իրենց գինին խմեցի եւ սագը կերայ . . . ան սագը՝ զօրն որ ինծի համար մասնաւոր գիրցուցած են եղեր, ինչպէս որ կ'ինն ըսաւ: Ո՛հ, ո՛հ, տեսնենք որ ետքի ծիծաղողն ո՞վ կ'ըլլայ:

— Ուրեմն միտք ունիք անոնց ակնկալութիւնը փութ հանելու:

— Ինչո՞ւ չէ . . . ունեցած քիչ մը բանիս տէրն եմ, կարծեմ ուղածս կրնամ ընել. եւ եթէ հարուստ ազգականներուս տեղ՝ խեղճ աղջկան մը ձգել ուզեմ . . .:

Վարդուհի օրիորդի՞ն, ըսաւ երիտասարդը, խօսքն ընդմիջելով. ո՛հ, եթէ աս բանս ընէք, բոլոր պատուաւոր մարդիկ ձեզի իրաւունք կու տան:

Գռնապանն ուսերը վեր վերցուց: Ի՞նչ, ըսաւ թոթովելով, պատուաւոր մարդիկ իմ ի՞նչ հոգս են: Միակ զուարճութիւնս ան է, որ ան կոպիտն ու իր կ'ինը խաբեմ:

Ասոր վրայ Տիւրէ սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղել. բայց մէկէն վրան խղդուելիք մը գալով, կռնըկի վրայ ինկաւ: Ֆուռնիէ ասանկ դէպքի մը մէջ պա-

հանջուած ամէն միջոցներն ի գործ դնելով, հիւանդն ինք իրեն եկաւ, սկսաւ խօսիլ, սակայն շուտ մը առաջինէն աւելի սաստիկ կարկամութեան մը մէջ ինկաւ: Երիտասարդ բժիշկը զարհուրանօք տեսաւ որ շնչարգելութիւնը կամաց կամաց հոգեվարքի կը փոխուի: Ուստի վարդուհին շուտ մը ժողովրդապետին խաւրելով, ջանաց հիւանդին հասկըցընել թէ ինչպիսի վտանգաւոր վիճակի մէջ կը գտնուի:

Ի՞նչ, Պարոն ֆուռնիէ, գէշ եմ, ըսաւ հիւանդը դողդոջուն ձայնիւ մը: Վտանգ կայ... եթէ վտանգ կայ նէ, իմացուցէք...: Մեռնելէս յառաջ... գաղտնիք մ'ունիմ ըսելու...:

Ջրուցեցէք, պատասխանեց երիտասարդը:

Ուրեմն կայ եղեր, ըսաւ Տիւրէ՝ ինք իրմէ ելած...: Ա՛լ յոյս չկայ...: Ո՛հ, այնչափ աշխատութեամբ եւ վշտերով ժողված հարստութենէս պէտք եմ ուրեմն բաժնուիլ, ամենայն ինչ ուրիշներուն ձգել... ամենայն ինչ... ամենայն ինչ:

Ագահը յուսահատական ուժգնութեամբ մը կը ձգտէր: Ֆուռնիէ վարդուհւոյն վրայ խօսք բանալով՝ զինքը հանդարտեցընելու կը ջանար:

— Այո՛, զինքը տեսնել կ'ուզեմ, միմուաց Տիւրէ, խեղճ աղջիկ...: Իրմէ ամենայն ինչ յափշտակել պիտ'որ ուզեն. սակայն բանն ապահովցուցած եմ... միայն թէ փնտռելու է...:

Ո՛ւր տեղ, հարցուց ֆուռնիէ, դէպ իրեն ծռելով:

Ա՛յ, գեռ... յոյս... կայ... հառաչեց Տիւրէ...: Ըսէք... ունեցածս... տկարութիւն մըն է... անանկ չէ:

Չեր սանն ո՛ւր պէտք է փնտռէ, կրկնեց երիտասարդը, հոգեվարին աչուըններուն հայելւոյ պէս փայլիլը տեսնելով:

— Պատուհանը... բացէք... թոթովեց ագահը...
կ'ուզեմ տեսնել... : — Պարտեզ գացէք... հոն
վարը... ջրհորին ետեւը... խոյակին տա... :

Ա'լ ձայնը մարեցաւ... բժիշկը տեսաւ որ
հիւանդը քիչ մ'ատեն ալ շրթունքը կը շարժէր,
իբրեւ թէ խօսք արտաբերել ուզէր. բայց բան մը
չէր լսուեր: Ջղաձգական սարսուռ մը դէմքն այլայ-
լեց, ետքէն ամենայն ինչ դադրեցաւ: Տիւրէ մե-
ռած էր:

Վարդուհի քիչ մը ետքը ներս մտաւ, լուր
բերելով որ ժողովրդապետը չէ գտած: Կնքահօրը
մահն իրեն անկեղծ ցաւ պատճառեց, որովհետեւ
մինչեւ նոյն ատեն զինքը հոգացող միակ մարդն
անհկայ էր:

Բ.

Երկրորդ օրը Գրիգոյ եւ իր կինն իմանալով որ
ժառանգութիւնը ձեռք ձգելու ժամանակը հասած
է, աճապարելով եկան, աւելի հանգուցելոյն ըն-
չիցը վրայ ունեցած իրաւունքնին չկորսնցընելու,
քան թէ անոր նկատմամբ ունեցած պարտքերնին
կատարելու համար: Ասոնք տունն իրենց գրաւեցին,
մեռելին գլխու բարձին տակը պահուած բանալի-
ները յափշտակելով: Ետքէն Գրիգոյ՝ իր կինը ժա-
ռանգութեան վրայ իբրեւ պահապան ձգելով, յու-
ղարկաւորութեան համար պէտք եղած բաները հո-
գալու գնաց: Մինչեւ որ մեռելը դագաղին մէջ
դրուեցաւ, Վարդուհի անոր քովը մնաց, առանց գե-
ղացի կնոջ բերնէն կարեկցութեան կամ քաջա-
լերութեան խօսք մը լսելու:

Աղջիկը քաջասրտութեամբ յուղարկաւ որով
թեան չուին հետ մինչեւ գերեզմաննոցը գնաց. բայց
ի դարձին՝ ալ առաջին զօրութիւնը կտրած էր:
Դրան սեամն որ հասաւ, ներս մտնելու սիրտ չըրաւ:
Դրիգոյ եւ իր կիսն արդէն ետ դարձած ու սկսած
էին մէկիկ մէկիկ իրենց ժառանգութիւնը զննել.
պահարանները բոլոր բացուած եւ կահ կարասիքը
տակնուվրայ եղած էին...: Վարդուհին աս տե-
սարանէն արտաքոյ կարգի այլայլելով, դրան քովը
քարէ նստարանին վրայ նստաւ, եւ գլուխը ծնկուը-
ներուն վրայ ծռած՝ սկսաւ լալ:

Քիչ մը ետքը իր անունը լսելով, աչուրները
վեր վերցուց եւ տեսաւ որ Պարոն Գուռնիէ քովը
կը կենար: Երիտասարդն իրեն հարցուց թէ ինչո՞ւ
համար դուրսը կը կենայ, եւ զինքը յորդորեց որ
ներս մտնէ եւ քաջութեամբ յաղթէ զգացած
ցաւին:

Ցաւը, ըսաւ իրեն, դառն գեղերու կը նմա-
նի. լաւագոյն միջոցը՝ զանոնք մէկէն խմելն է. դան-
դաղելով՝ ցաւն աւելի կը սաստկանայ:

— Թողութիւն ըրէք, Պարոն, ներս չմտնե-
լուս պատճառը՝ ցաւ չիմանալու համար չէ. հապա-
վասն զի կը վախնամ որ մտնելովս՝ ներսիներուն
նեղութիւն չպատճառեմ:

— Ի՛նչ, եկած են:

— Հրամեր էք, եւ Պարոն Լըպլան իրենց
հետ է:

— Ան յառաջուան նոտափրը, որն որ խարդա-
խութիւն ընելուն համար՝ դատապարտուած էր:

— Կամաց խօսեցէք. կրնայ լսել:

Գուռնիէ կամացուկ մը ներս նայելով, տեսաւ

որ Դրիգոյ եւ իր կինը պահարանները պարպելու զբաղած էին:

Ո՛հ, Ա՛ստուած, ամենայն ինչ կ'առնուն, գոչեց: Իրաւունք ունին, պատասխանեց Վարդուհի Տանգարտութեամբ մը:

Խնդիրն ասոր վրայ է, ըսաւ Ֆուռնիէ, մէկէն ներս մտնելով:

Պաշտօնէն ինկած նոտարը, որն որ նոյն միջոցին Տանգուցելոյն պահարանին մէջ գտնուած մեծ թերթակալէ մը թղթեր դուրս կը հանէր, ետ դարձաւ նայեցաւ:

Կեցէք, Պարոն, գոչեց երիտասարդը, աս մուրհակները քննելը ձեզի չ'իյնար:

Ինչո՞ւ համար, հարցուց Լըպլան:

— Որովհետեւ կրնայ ըլլալ որ մեռելին ժառանգութեան վերաբերող թղթեր ըլլան:

Ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր, գոչեց Դրիգոյ, ժառանգութեան իրաւունքը մերը չէ՞ մի:

Ի՞նչ գիտէք, պատասխանեց Ֆուռնիէ, կարելի չէ՞ որ Տիւրէ կտակ ձգած ըլլայ:

Կտակ, կրկնեցին գեղացին ու իր կինը՝ զարհուրած իրարու նայելով:

Կտակը ձեր քովը դրած է, հարցուց Լըպլան մեղմ ձայնիւ մը:

Ըսածէս աս չիհետեւիր, պատասխանեց բժիշկը. բայց Տանգուցեալն ասոր նկատմամբ իր միտքն ինծի յայտնապէս իմացուցած է:

Անտարակոյս հրամանքնիդ ժառանգութեամբ ձգուած պարգեւի մը կը սպասէք, պատասխանեց Լըպլան՝ հեգնական քաղաքավարութեամբ:

Աս խօսքիս բժիշկը կարմրելով, խօսքն իմ

վրաս չէ, Պարոն, ըսաւ անհամբերութեամբ, հապա
Տիւրէին սանին վրայ:

Հա՛, Վարդուհայն համար է, ընդմիջեց Դրի-
գոյին կինը՝ բարձր ձայնիւ. կ'երեւայ թէ հրամանք-
նիդ անոր աղգականն էք, որ իր շահուն ասանկ
վրէժխնդիր կ'ըլլաք:

— Իր բարեկամն եմ, տիկին:

Երկուքն ալ, թէ այրն ու թէ կինը կոպիտ
քրքիչ մը հանելով զինքն ընդմիջեցին:

Անանկ է նէ, հրամանքնիդ իր կողմանէ գոր-
ծակալութեան թուղթ պիտ' որ ունենաք, գոչեց
Լըպլան:

Միտքս հաստատուն դրած եմ, ըսաւ Ֆուռ-
նիէ՝ ուղղակի պատասխան տալ չուզելով, որ կըր-
ցածիս չափ, ամէն կերպ միջոցներով անոր իրաւուն-
քը յարգել տամ: Թէպէտ եւ օրէնսդիտութիւն
սորված չեմ, սակայն գիտեմ, Պարոն, որ ասանկ
դէպքերու մէջ օրէնքները զանազան կարգաւորու-
թիւններ սահմանած են, որոնք պէտք են կատարուիլ:
Մեռելին ժառանգութիւնն առնելէն յառաջ՝ գիտ-
նալու է թէ որո՞ւն կ'իյնայ:

Իսկ եթէ մենք հիմակու հիմայ առնելու ըլլա՞նք,
ըսաւ Լըպլան թերթակալին թղթերը զննելն յառաջ
տանելով:

— Ան ատեն օրէնքը բռնաբարելնուդ համար՝
կրնան ձեզմէ համար պահանջել:

Դատաստանի միջոցով, անանկ չէ՞, ըսաւ Լըպլան:
Բայց դատաստանական քննութիւն մը սուղ կը նստի,
Պարոն բժիշկ. եւ ձեր պաշտպանեալը, կարծեմ, կ'նիք-
ներուն, մուրհակներուն եւ արձանագիրներուն ծախքը
վճարելու ալ դժուարութիւն կը կրէ:

Ասիկայ կը նշանակէ, գոչեց ֆուռնիէ նեղացած, որ անոր աղքատութենէն առիթ կ'առնուք իրեն դէմ անիրաւութիւն ընելու:

Միայն մեր իրաւունքը պաշտպանելու կը գործածենք, պատասխանեց Լըպլան հանդարտութեամբ:

Անանկ է նէ, օրինաց գործադրութիւնը ես կը պահանջեմ, կրկնեց մէկէն երիտասարդը քաջասրտութեամբ: Հանգուցեալն ինծմէ դեղեր, ամէն տեսակ օգնութիւններ առած է, եւ երկայն ատեն զինքը հոգացած եմ. իբրեւ առնելիքի տէր՝ կ'ուզեմ որ պարտքին վճարումն ապահովցուի, ասոր համար կը պահանջեմ որ ամենայն ինչ կնքուի:

Դրիֆտը եւ իր կինը, որոնք արդէն շատ անգամ խօսքին մէջ նետուիլ ուզած էին, աս որ լսեցին՝ լարձրաձայն սկսան աղաղակել: Պարոն Լըպլան ձեւով մը զանոնք հանդարտեցուց:

Անանկ ըլլայ, ըսաւ՝ ժպտելով մը երիտասարդին դառնալով. ուրեմն, Պարոն բժիշկ, ձեր պահանջմանց օրինաւորութիւնը ցուցնելու միջոցներ ունիք. այսինքն թէ քանի անգամ հիւանդին այցելութիւն ընելնուդ ցուցումը, օգնութեանց ընկալագիրները եւ դեղերու համար եղած ծախքին հաշուեգիրը:

Պարոն, պատասխանեց ֆուռնիէ շփոթած, բժիշկ մ'ասանկ նախազգուշութիւններ չ'ըներ. կրնաք վարդուհէտն հարցընել:

Իրաւունք ունիք, կրկնեց Լըպլան ծիծաղելով, դուք՝ իրեն համար կը վկայէք, անիկայ ալ՝ ձեզի համար կը վկայէ. ասիկայ արդարութենէ պահանջուած փոխադարձ ծառայութիւն մըն է: Դժբախտութեամբ՝ ատենաներու մէջ գթութեան ու երախտագիտութեան

զգած մոռնաքներն իրրեւ դատաստանական վկայութիւն չեն անցնիր: Ուստի մինչեւ որ իրաւունքնիդ օրինաւոր կերպով ցուցնէք, պէտք է որ յանձն առնուք որ մենք ազգականութեամբ ունեցած իրաւունքնիս ի գործ դնենք:

Այո՛, գոչեց Գրիգոյ, որուն մինչեւ նոյն ատեն զսպուած բարկութիւնն աւելի սաստկացած էր. որովհետեւ կը բաղձաք որ դատաստան ըլլայ, մենք ձեզի դատաստանի նիւթ կը մատակարարենք:

Ձեզի եւ ձեր պաշտպանելոյն, աւելցուց կինը:

— Օրինակի համար ձեր երկուքին ալ կը հարցընենք թէ Տիւրէ խնայութեամբ ժողոված ստակն ո՛ւր դրած է:

— Արծաթեղէններն ի՞նչ ըրած է, որովհետեւ արծաթեղէն ունէր. ասիկայ գիտեմ եւ տեսած ալ եմ:

— Մանաւանդ որ մեր հօրեղբօրորդւոյն մեռած ատենը՝ տունն իրենք միայն կային:

— Պէտք է որ պակսածը հատուցանեն:

— Թշուառականներ, պոռաց Ֆուռնիէ, աս անզգամ կասկածին վրայ ինք իրմէ ելած, եւ ձեռքը վեր վերցընելով՝ ուզեց Գրիգոյին վրայ յարձակիլ:

Վարդուհի՛ որն որ նոյն միջոցին ներս կը մտնէր, իր առջեւը նետուեցաւ:

Թող տուր, թող տուր, պոռաց Գրիգոյ, որն որ ըստ պատահման հոն գտնուած բահով մը զինաւորուած էր:

Դուն ալ զգուշացիր, խաբեբայ, աւելցուց կինը կռոււիսով աղջկան սպառնալով. եթէ մէյ մը ձեռքս խնալու ըլլաս, կը տեսնես . . . :

— Ո՛հ, Աստուած սիրէք, եկէք, գոչեց Վար-

դու՛հի, որն որ բժիշկը քաշելու տանելու ջանք կ'ընեն:

Երիտասարդը քիչ մը ատեն կը վարանէր, բայց վերջապէս դարձեալ ինք իրեն տէր ըլլալով, իր զըպարտիչներուն վրայ արհամարհական հայեցուած մ'արձակեց եւ աղջկան ետեւէն՝ տնակէն դուրս ելաւ:

Երբ որ փողոցին դրան քովը հասան, մէկէն երկուքն ալ կեցան: Վարդուհի արցունք թափելէն կարմրեցած աչուքները՝ ֆուռնիէին դարձնելով, Ո՛հ, Պարոն, ըսաւ, իմ պատճառաւ կրածներնուդ ձեզմէ թողութիւն կը խնդրեմ, եւ բիւր անգամ ալ շնորհակալ եմ: Աղքատ աղջիկ մ'ըլլալովս, ձեզի բան մ'ընելու կարողութիւն չունիմ. բայց գէթ կենացս մէջ ձեր յիշատակը միտքս պիտի պահեմ:

Հիմակ ի՞նչ պիտի ընէք, Վարդուհի, հարցուց երիտասարդը:

— Տակաւին բան մը չեմ գիտեր. հիմայ տրտմութենէս ու պլայլութենէս այնչափ տակնու-վրայ եղած եմ, որ ամենեւին բան մը չեմ կրնար մտածել: Եռսամ որ մինչեւ վաղը աւելի ինք իրենս կու գամ: Մանրավաճառ կինն աս գիշեր զիս ստուգիւ քովը կը պահէ . . . եւ ետքէն . . . ալ ետքէն կը նայինք. Աստուած մեծ է:

Ֆուռնիէ առանց պատասխան տալու անոր ձեռքէն բռնեց, աղջիկը կամացուկ մը նոյնը ճնշեց, եւ մնաս բարով ըսելով դուրս ելաւ:

Երիտասարդին սիրտը բարկութեամբ լեցուած էր: Բնակարանն որ մտաւ, խցին մէջ վեր վար պլայլած կը պտըտէր. եւ պարապ տեղ խեղճ ու թողեալ աղջկան օգնութիւն մ'ընելու հնարք կը մտածէր: Եթէ Տիւրէ կտակ մը ձգած է, կ'ըսէր ինք

իրմէ, տարակոյս չիվերցըներ որ Լեւոյան եւ Դրիգոյ զանիկայ անհետ ըրած են: Մէկալ կողմանէ ալ կրնայ ըլլալ որ կտակը մինչեւ Տիմայ գտած չըլլան, ինչու որ հանգուցելոյն խօսքերէն անանկ կ'իմացուի, որ պահած է: Ազահը զրուցած էր թէ Վարդուհիոյն մասը հանած է, ապսպրած ալ էր որ փնտռեն . . . : Սակայն բոլոր բոլոր յայտնածն աս էր. մահը թող չէր տուած որ աւելի բան մը զրուցէ:

Երիտասարդը տեսակ մը տենդով տաքցած էր եւ հազար ու մէկ ենթադրութիւններով միտքը տակնուվրայ կ'ըլլար: Իրիկունն եկած էր, եւ պատուհանին առջեւը գլուխը բազկացը վրայ կռթնցընելով, ան կերպով՝ ինչպէս որ առաջին անգամ զինքը գտանք, տեսաւ որ մեռելին ազգականներն ու իրենց խորհրդատուն անոր պլեւայլ թղթերն ու ամենէն պատուական բաներն առած՝ դուրս ելան: Աչուրները նոյն փլիլած տնակին ու լքեալ պարտեզին վրայ տնկած՝ ասդին անդին կը նայէր: Վերջապէս պարտեզին ծայրն եզոզ ջրհորի մը վրայ սեւեռած մնաց: Աս տեսնելով, շուտ մը Տիւրէին զրուցած ետքի խօսքերը միտքն ինկան: Պարտէզը . . . Զբոսիչն էր . . . խոյակին որ . . . : Ասոր վրայ մէկէն միտքն եկաւ որ մեռելին գաղտնիքը հոն պիտ'որ ըլլայ:

Սաստիկ վստահութեամբ մը վառուած, անմիջապէս վար կ'իջնայ, բակը կ'անցնի, քիչ մը ճիգ ընելով՝ պարտեզին դուռը կը բանայ եւ ջրհորին քովը կը հասնի:

Ջրհորին կէս մը կործանած շրջանակէն՝ ասդին անդին լայն ճեղքուածներ կը տեսնուէին, փլած պատի կտորներով լեցուած: Ամէն ծակ ու ճեղքուած քննեց, փորելու ալ ջանաց, բայց բան մը չգտաւ:

Միայն ջրհորին ետեւի դին, ճիշդ խոյակին տակը տեղ մը կար, որն որ ամենեւին վնասուած չէր, եւ հոն դրուած կոփածոյ քարը հաստատուն կեցած էր։ Երկու երեք անգամ ջրհորին չորս կողմը դառնալէն եւ ներսի ու դրսի կողմն աղէկ մը զննելէն ետեւ՝ ֆուռնիէ իր դիւրահաւանութեան վրայ սկսաւ ամրչնալ, որ մեռնելու վրայ եղող մարդու մը թոթոված ետքի խօսքերուն հաւատալով, ջրհորի մը մէջ ծածկուած գանձ մը կը փնտռէր։ Ուստի վերջին անգամ մ'ալ նայելով, տեղն երթալու ճամբան բռնեց։

Ի վերայ այսր ամենայնի ինչ որ ալ ընէր, մտքին մէջ միշտ աւամայ կասկած մը կը մնար։ Պարտեզէն դուրս ելլելու միջոցին, ետ դարձաւ եւ դարձեալ աղէկ մը ջրհորը, պատը, խոյակը քննեց նայեցաւ։

Սակայն եւ այնպէս, կ'ըսէր ինք իրեն, Տիւրէին ստորագրած տեղն աս է. բայց պատին քովը բան չկայ. խոյակին տակի կողմն եղող քարն անշարժ կեցած է։

Աս խօսքին յանկարծակի կեցաւ։ Լաւ է, մտածեց. բայց պատճառն ինչ է՝ որ միայն նոյն քարն այնպէս հաստատուն մնացեր է։

Աս պարզ խորհրդածութեամբ նորէն ջրհորին քովն եկաւ։ Դարձեալ աւելի մտադրութեամբ կոփածոյ քարը զննեց, եւ տեսաւ որ մօտ ատենները փոքրիկ կոպիճներով նոյնը չորս կողմանէ ամրացուած եւ պարապ միջոցները հողով լեցուած էին։

Անմիջապէս նոյն կոպիճներն ու հողերը մէկդի ըրաւ, քարը խախտեց եւ վերջապէս տեղէն վերցուց։ Տակը խորութիւն մը կար, որուն մէջ շրջանակներով պատած արկղ մը կը կենար, զորն որ մեծ դժուուարութեամբ դուրս քաշեց։ Հանելու միջո-

ցին՝ արկղը գետինն իյնալով, հնչիւնէն բաւական իմացուեցաւ թէ մէջն ինչ կայ: Ֆուռնիէ քարը յառաջուան գտնուած վիճակին մէջ տեղաւորեց, եւ բոլոր զօրութիւնը ժողվելով, մեծագին արկղիկը բնակարանը տարաւ:

Խուցը հասնելուն պէս՝ բանալու համար այլեւայլ փորձեր ըրաւ, բայց պարապ տեղ. ինչու որ ամուր կղպակով մը գոցուած էր՝ որուն բանիկը չունէր: Աւերջապէս նստեցաւ եւ աչուրներն արկղին վրայ սեւեռած, սկսաւ պէսպէս խորհրդածութիւններ ընել:

Աս ձեռքն ինկած գանձն ինչ պիտի ընէր: Նոյնն իրեն սեպհականելու գաղափարը եւ ոչ մտքէն անցաւ: Օրէնքն իրեն զԴրիգոյ կը ցուցընէր. բնական արդարութիւնն ու իր յօժարութիւնը՝ Աւարդուհին առջեւը կը դնէին: Անտարակոյս աս պիտ'որ ըլլար ան մասը՝ զորն որ կնքահայրը, ինչպէս որ մեռնելու վայրկեանն իմացուցած էր, աղջկան համար հանած էր: Իր վերջին կամքն ան էր, որ հօրեղբօրորդին ժառանգութենէ զրկէ, որպէս զի իրեն՝ աղջկան տեղ բռնող Աւարդուհւոյն ձգէ: Աս բաղձանքին վաւերական ձեւ մը տալու համար՝ միայն ժամանակը պակսած էր. բայց գուցէ աս ալ եղած էր, վասն զի՝ ո՞վ գիտէ՝ կրնար կտակ ալ գրած ըլլալ, զորն որ լըպլան գտած ու անհետ ըրած ըլլար: Որովհետեւ այսպէսով արդարութիւնն ոտքի տակ առնուած էր՝ զԱւարդուհին կողոպտելու համար, Աւարդուհին ալ ասոր գիմացը նոյն զէնքը չէր կրնար գործածել:

Թէպէտ եւ աս պատճառները խիստ համոզիչ կ'երեւային երիտասարդ բժշկին, սակայն մինչեւ երկրորդ օրն ինք զինքը մէկ կողմն որոշել չուզեց: Ո-

րովհետեւ խղճմտանքը կը բողոքէր որ իւրաքանչիւր որ իրաւունք չունի իրեն պատշաճ երեւցածին համեմատ դատաստան կտրելու:

Բոլոր գիշերն աս մտածմունքներով անցընելով քնանալ չկրցաւ: Երբ որ առտուն ծագեցաւ, Ֆուռնիէ տակաւին նոյն բանին վրայ կը մտածէր. մէյ մ'ալ կամացուկ մը դրան զարնուիլը կը լսէ: Ա'երթայ կը բանայ, եւ մէկէն աղջիկը դիմացը կ'ելլէ:

Վարդուհին թողութիւն խնդրեց զինքն այնպէս կանուխ անհանգիստ ընելուն: Ֆուռնիէ զինքը հրամացուց եւ աղաչեց որ նստի:

Թողութիւն ըրէք, Պարոն, ըսաւ աղջիկը՝ դրան քովը ոտքի վրայ կենալով. վերջին մնաք բարովն ըսելու եկած եմ:

Ո՛ւր պիտ'որ երթաք, ընդմիջեց Ֆուռնիէ:

— Փարիզ պիտ'որ երթամ, ուր ինծի ծառայութեան տեղ մը գտնելու խօսք տուին:

— Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Ի՞նչ ընելու է. այսպէսով գէթ ուրիշին ծանրութիւն չեմ ըլլար . . . : Միայն թէ ճամբայ ելլելէն յառաջ՝ ուղեցի հրամանոցը շնորհակալ ըլլալ եւ շնորհք մը խնդրել:

— Ի՞նչ շնորհք:

— Կնքահօրս ժառանգները ձեր աշխատութեանց վարձքը զլացան: Ասիկայ սրտիս մեծ ցաւ մըն է. հիւանդին ըրածնիդ՝ իմ խնդրելովս ըրիք . . . :

Ասոր վրայ մի խօսիք, ընդմիջեց Ֆուռնիէ:

Չէ, պատասխանեց Վարդուհի. հիմայ ձեռքէս բան մը չիգար. բայց . . . ճամբայ չելած . . . կ'ուզէի . . . կը յուսամ որ ձեզի տալ կրցած միակ յիշատակս չէք մերժեր:

Աս խօսքերն ամենալով եւ թոթովելով ըսելէն վերջը՝ ծոցէն փոքրիկ ծրար մ'առաւ, բացաւ եւ մէջէն պզտիկ արծըթէ գաւաթ մը հանելով՝ անոր տուաւ :

Ասիկայ, ըսաւ, կնքամօրս պարգեւն է. կ'աղաչեմ որ չմերժէք, թէեւ փոքր բան է :

Երիտասարդին սիրտն անոր ընծայելու կերպէն շարժելով, վարդուհւոյն ձեռքը բռնեց եւ Ի՞նչ կ'ըսէիք, հարցուց, եթէ մէկէն ի մէկ զձեզ անանկ հարըստացընէի, որ եւ ոչ մտքերնէդ անցած է :

Զիս, պատասխանեց աղջիկը, ապշած եղանակաւ մ'իրեն նայելով :

— Թէ որ հոս ձեզի համար գանձ մ'ունենայի :

— Գանձ մը :

— Նայեցէք :

Եւ զինքը խցին մէջտեղը քաշելով, դեռ գետինը կեցած արկղը ցուցուց, եւ պատահած ամէն բաներն իրեն պատմեց :

Վարդուհի՛ որն որ իսկզբան գոռարաւ կրնար հաւտալ, խիստ մեծ ուրախութենէն ծունկի վրայ եկած՝ սկսաւ լալ : Բիշ մ'ատեն զարմացած՝ փոքրիկ արկղին նայելէն ետքը, աչուրները երիտասարդին դարձուց եւ գոչեց .

Ո՛հ, ուրեմն վերջապէս ձեր արժանաւորութեան համեմատ ալ երջանիկ պիտ'որ ըլլաք :

Ե՞ս, ըսաւ Ֆուռնիէ, ետ ետ քաշուելով :

Դուք, դուք, կրկնեց Վարդուհի բորբոքած : Կը կարծէք որ չքաւորութեան ձեզի պատճառած նեղութիւնը չէի՞ իմանար : Ես արդէն ազքատութիւնը յանձն առած ըլլալով, այնչափ գոռարութիւն չեմ զգար : Բայց դուք ձեր աստիճանին վայելածը պէտք էք ունե-

նալ: Ամէնն առէք, Պարոն. բոլորը ձերն է, բոլորը ձեզի համար է:

Աս ըսելով, աղջիկն ուրախութեան արցունքներով արկղը վեր վերցրնել եւ բժշկին ձեռքը յանձնել կ'ուզէր: Երիտասարդն իսկզբան զարմացած, ետքէն ի գութ շարժած, շնորհակալութիւններով զինքն արգելել ուզեց:

Ո՛հ, մերժել չէք կրնար, շարունակեց աղջիկն աւելի շարժած: Ի՞նչ, աս գանձը ձեզի պարտական չեմ: Կ'ուզեմ որ ամէն մարդ գիտնայ, եւ ուրիշներէն յառաջ անոնք՝ որոնք ձեզի արգարութիւն ընել չուզեցին:

Ֆուռնիէ գոչեց որ ըսածն ըլլալու բան չէ. սակայն Վարդուհին զինքն ամենեւին մտիկ չըրաւ: Եւ պատուհանէն նոր ժառանգներուն գալը տեսնելով, վաղեց զանոնք կանչելու: Բժիշկը զարհուրած, զինքը թեւէն բռնելով կեցուց, եւ պոռաց. Յաջող բախտով մը ձեռուրնիդ ինկած հարստութիւնը կորսընցընել կ'ուզէք:

Կորսընցընել, կրկնեց աղջիկը, ըսուածն առանց հասկընալու:

— Չէք կրնար գուշակել որ աս մարդիկն արկղը ձեր ձեռքէն կրնան յափշտակել:

— Ի՞նչպէս:

— Աս արկեղ վըայ ունեցած իրաւունքնիդ կերպով մը չէք կրնար ցուցընել:

Վարդուհի դողդողաց, եւ Ֆուռնիէին երեսը նայելով, Անանկ է նէ՛ իմս չէ, պոռաց:

— Ամենայն ինչ կը վկայէ որ կնքահայրնիդ նոյնը ձեզի համար որոշած է. սակայն օրէնքն ուրիշ ապացոյցներ կ'ուզէ:

Օրէնքը, կրկնեց աղջիկը. բայց ամէնքն անոր
հնազանդելու պարտական են:

— Բաւական որ մարդուս սեպհական խիղճն այլ-
ազգ որոշում մը չընէ

Չէ, չէ, ըսաւ շուտ մը Վարդուհի, խիղճը կրնայ
արգելել որ մեր իրաւունքն ի գործ չգնենք. բայց եր-
բեք չիկրնար մեզի պարտքերնուս հակառակը գործել
տալ: Բանը ծուռ հասկըցեր եմ եղեր. աս ստրկի գու-
մարն իմն չէ, եւ ունեցած ուրախութիւնս երազ մըն
է եղեր:

Ասոնք ըսած ատեն աղջկան գոյնն արտաքոյ կար-
գի նետած էր. բայց սրտին արիութիւնը չկորսընցուց:
Ֆուռնիէ ալ անոր ըսած խօսքերուն ստուգութիւնը
տեսնելով, միտքը փոխեց, եւ դարձեալ իր բնական
ազնուական միտութեանց սկսաւ հետեւիլ: Աղջկան
առանց խօսք մը զըուցելու՝ գնաց ժառանգները կան-
չեց, նստար մ'ալ բերել տուաւ, եւ մեծագին արկղն
անոր յանձնեց:

Անմիջապէս պղտիկ բանալիով մը, զորն որ Գրի-
գոյ մեռելին վզէն կախուած գտած էր, արկղը բացու-
եցաւ. եւ մէկէն ամենուն աչուրներուն առջեւն արծա-
թէ անօթներու մէջ խառնուած հազարաւոր ոսկւոյ
դահեկաններ ելան: Գեղացին եւ իր կինն ուրախու-
թենէն սկսան արցունք թափել: Վարդուհի եւ ֆուռ-
նիէ հանդարտ կեցած կը նայէին:

Նստարն ամենէն յառաջ ստակը համրեց, որուն
տակը թղթադրամներու ծրար մ'ալ գտաւ: Երբ որ ա-
մէն բանին ցանկն առնուեցաւ, ամբողջին գումարն ե-
րեքհարիւր հազար ֆրանգ ելաւ: Գրիգոյ ինք զինքը
կէս մը կորսընցուցած, գողգողալով մը սեղանին մօ-
տիկցաւ, պարապ արկղն առաւ, աղէկ մը թօթուեց:

Փայտին ու աստառին մէջ պահուած թուղթ մ'ալ գետինն ինկաւ :

Ահաւասիկ ստըկի գումարին վրայ աւելցընելու բան մ'ալ, ըսաւ գեղացին, ինկած թուղթը նօտարին տալով :

Նօտարը կը բանայ, աչքէ կ'անցընէ եւ զարմանալու շարժում մը կ'ընէ :

Կտա՛կ մը, կը գոչէ վերջապէս :

Կտա՛կ մը, կը գոչեն ամէնքը :

Որով Պարոն Տիւրէ՛ իր Վարդուհի Ֆլէօրիոյ սանն իր ընդհանուր ժառանգը կ'ընէ, աւելցուց նօտարը :

Նոյն միջոցին չորս բերնէ այլեւայլ աղաղակ լսուեցաւ, զարմացման, ուրախութեան ու դժկամակութեան : Գրիգոյ կ'ուզէր թղթոյն վրայ նետուիլ եւ յափշտակել . սակայն նօտարն ետ ետ քաշուեցաւ : Երկու զրկուած ամուսնաց ձեռքէն ազատելու համար հարկ եղաւ որ բռնութիւն ընէ : Անոնք դուրս ելան ամէն մերձականերուն վրայ անէծքներ թափելով եւ սպառնալիքներ ընելով : Ըռւտ մը Լըպլանին խորհուրդ հարցընելու գացին . բայց անիկայ իրենց իմացուց, որ իրենց դժբախտութեան չէր կրնար ալ դարման մ'ըլլալ, եւ որպիսի եւ իցէ դատաստանաւ Տիւրէին ժառանգութիւնը ստանալն ալ կարելի չէր :

Ֆուռնիէին գալով, շատ չանցաւ՝ Վարդուհւոյն փեսան եղաւ : Այսպէսով խիստ մեծ երջանկութեամբ իրենց կեանքն անցուցին, իրարու միշտ եւ ամէն բանի մէջ ուղիղ խղճի համեմատ աղէկ խորհրդատու եւ նեցուկ ըլլալով :

Յ Ա Ն Կ

Ա. Վէպ. Սեւ թերթակալը. Ա.	1
Բ.	17
Բ. Վէպ. Հին լուստտու աշտորակին պահապանը.	39
Բ.	54
Գ.	74
Գ. Վէպ. Նաւական վերաբոյժը. Ա.	95
Բ.	108
Գ.	121
Դ. Վէպ. Մաւրիտանացի Իմաստնոյն մագաղա- թը.	140
Ե. Վէպ. Ագահին ժառանգները. Ա.	159
Բ.	173

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0177578

